

To valg med ny personvalgordning – Kontinuitet eller endring?

Dag Arne Christensen

Tor Midtbø

Hans-Erik Ringkjøb

Jacob Aars

To valg med
ny personvalgordning
– Kontinuitet eller endring?

Dag Arne Christensen

Tor Midtbø

Hans-Erik Ringkjøb

Jacob Aars

DESEMBER 2008

STEIN ROKKAN SENTER FOR FLERFAGLIGE SAMFUNNSSTUDIER

UNIVERSITETSFORSKNING BERGEN

© Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier (Rokkansenteret) 2008

Omslagsdesign og trykk: Master Trykk og Kopi A/S

Layout: Rokkansenteret

ISBN 978-82-8095-060-5

ISSN 1503-4844

Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier (Rokkansenteret) har en todelt publikasjonsserie, i tillegg til en særtrykkserie. Publikasjonsserien redigeres av et redaksjonsråd bestående av forskningsdirektør og forskningsledere. Redaksjonsrådet har ansvar for å vurdere og plassere publikasjonene som henholdsvis rapporter og notater.

I rapportserien trykkes ferdige vitenskapelige arbeider, for eksempel sluttrapporter fra forskningsprosjekter. Manuskriptene er vurdert av redaksjonsrådet eller en fagfelle oppnevnt av redaksjonsrådet.

Som notater trykkes arbeidsnotater, foredrag og seminarinnlegg. Manuskripter som trykkes som notater godkjennes av prosjektleder.

Som særtrykk utgis arbeider som allerede er publisert i vitenskapelige tidsskrift eller i bøker.

Innhold

Forord	v
Sammendrag	vii
Summary	ix
1. To valg med ny personvalgordning: Hovedtendenser og utfall	11
Forskningsdesign og datagrunnlag	13
Personvalgreformen: Noen hovedtema	16
Personvalgreformen: holdninger og deltakelse	16
Hvorfor varierer personvalgdeltakelsen?	23
Kandidatene	31
2. Personvalg i Norge: Holdninger og betydning for lokaldemokratiet	41
Tema i debatten om personvalg	41
Holdninger til personvalg	44
Har personvalg konsekvenser for lokaldemokratiet?	53
Konklusjon	62
3. Partienes nominasjoner	63
Innledning	63
Nominasjonskomiteene i fokus	67
Nominasjonsmøtet – listene blir vedtatt	67
Møtet er satt	69
Aktiv eller passiv?	74
Konflikt og konkurranse	83
Hva gjør kandidatene attraktive? Utvalgskriterier på nominasjonsmøtene	88
Konklusjon	95
4. Hvilke kandidater fikk personstemmer, og hvorfor?	99
Innledning	99
Personstemmegivningen ved fylkestingsvalget	99
Personstemmegivningen ved kommunestyrevalget	102

Personstemmegivning: Teoretiske forventninger og tidligere funn	103
Modeller og metode	106
En empirisk analyse av fylkestingsvalget	108
En empirisk analyse av kommunestyrevalget	110
En empirisk analyse for et utvalg av kommunestyrekandidater.	112
Avslutning	115
5. Hvem bestemte representantutvelgelsen: Partiene eller velgerne?	117
Valg av fylkestingsrepresentanter	117
Konklusjon	119
Valg av kommunestyresrepresentanter	119
Valg av innvandrer kandidater	123
Avslutning	125
6. Kontinuitet eller endring? Hovedtendenser over to valg.	127
Litteratur	132
Noter	144
Rapportserie Rokkansenteret	147

Forord

I forbindelse med kommune- og fylkestingsvalgene høsten 2003 ble det innført ny personvalgordning. Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) tok initiativ til å evaluere reformen. Forskere fra Rokkansenteret og Institutt for Sammenlignende Politikk, Universitetet i Bergen, har evaluert reformen i de to valgene den nye personvalgordningen har vært i bruk. Forskergruppen har bestått av dr. philos Dag Arne Christensen (prosjektleder, Rokkansenteret), professor Tor Midtbø (Institutt for sammenlignende politikk), dr. polit Hans-Erik Ringkjøb (Rokkansenteret), og dr. polit Jacob Aars (Rokkansenteret). Rapportens hovedforfattere er Dag Arne Christensen, Tor Midtbø, Hans Erik Ringkjøb og Jacob Aars. Forskningsassistent Bjarte Folkestad har lagt ned en betydelig innsats i innsamling av data fra partienes nominasjonsmøter, og takkes herved.

Analysene i rapporten bygger på et rikt datamateriale: En spørreskjemaundersøkelse blant et utvalg av listekandidater, lokalvalgsundersøkelsen, direkte observasjoner av nominasjonsmøter i 43 lokalpartier, aggregerte data fra Kommunedatabasen og endelige det faktiske valgoppgjøret for personstemmene i 424 kommuner og i samtlige fylkeskommuner. Flere har bidratt med innsamling og tilrettelegging av dataene for analyse. Administrasjonen ved Rokkansenteret har gjort en solid innsats med utsendelse og registrering av spørreskjema. Datafirmaene ErgoEphorma og EDB Business Partner har levert data fra valgoppgjøret i kommuner og fylkeskommuner. Statistisk Sentralbyrå (SSB) har koblet på informasjon om kandidatene, mens Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjeneste (NSD) har koblet på aggregerte kommunedata. Spesielt takkes NSD som har tilrettelagt dataene for analyse, et arbeid som til tider har vært krevende. En takk også til de lokalpolitikere som har tatt seg tid til å svare på våre spørsmål. Endelig takkes Kommunalavdelingen i KRD for et godt samarbeid underveis i prosjektet.

Bergen, desember 2008
Dag Arne Christensen
Tor Midtbø
Hans-Erik Ringkjøb
Jacob Aars

Sammendrag

Ved fylkestings- og kommunestyrevalget 2003 ble det benyttet en ny personvalgsordning for fylkestings- og kommunestyrevalg. Det ble innført personvalg ved fylkestingsvalg, partienes mulighet til å forhåndskumulere kandidater ved kommunevalg ble begrenset, velgernes adgang til å stryke kandidater ved kommunestyrevalg falt bort og kravet til antallet listekandidater ble redusert til minimum på syv ved begge valg. Med bakgrunn i et nytt datamateriale forsøkte vi i rapporten fra 2004 (se Christensen m.fl. 2004) å gi svar på mange av de spørsmål, spekulasjoner og forventninger som nyordningen skapte. Analysen var konsentrert om personvalgsordningen betydning for den politiske rekrutteringen til fylkesting og kommunestyre. Personvalgsreformens påvirkning på atferden til velgere, kandidater og de politiske partiene ble også studert.

Siden vi i undersøkelsen av 2003 valgene bygget på data som ikke tidligere hadde blitt analysert er det først nå i denne rapporten av det har vært mulig å gjennomføre direkte og systematisk sammenligninger med lokalvalgene i 2003. Bildet preges av en sterk grad av *kontinuitet* i de to valgene den nye personvalgordningen har vært i bruk. Personvalgsreformen har ikke noen merkbar effekt på kandidatutvelgelsen ved *fylkestingsvalg*. Svært få kandidater har klart å passere sperregrensen på åtte prosent. Personstemmene har (som ventet) hatt større betydning ved *kommunestyrevalg*. Dette gjaldt imidlertid kun når partiene tillot dem å ha betydning. Ønsket partiene at en eller flere kandidater skal bli innvalgt kan de sørge for 1) å gi kandidatene stemmetillegg og 2) plassere dem på en listeplass som er identisk eller lavere enn det totale antallet mandater partier forventer å motta. Partiene valgte stort sett å benytte seg av begge virkemidlene samtidig. Kandidatene som partiene prioriterte på sine lister var dessuten stort sett de samme som velgerne prioriterer i sin personstemmegivning både i 2003 og 2007.

Partienes sviktende medlemstilslutning innebærer lavere deltakelse i nominasjonsarbeidet. Undersøkelsen viser at ansvaret for rekrutteringen av listekandidater overlates i større grad til kandidatene selv. Det er likevel en viss grad av konkurranse om nominasjonen, og det blir gjort endringer på listene på selve nominasjonsmøtet. Hvorvidt det er uenighet i kandidatutvelgelsen er til en viss grad avhengig av måten møtene organiseres på. Undersøkelsen av kandidategenskapenes betydning for listeplasseringen, viser at de personlige egenskapene er viktigst for det øverste kandidatsjiktet, mens representativitetskriteriene blir viktigere lengre nede på listene. Politisk erfaring fremstår som aller viktigst for toppkandidatene. Endelig finner vi at representativitet ser ut til å være noe viktigere for de sosialistiske partiene sammenlignet med de borgerlige partiene.

På velgersiden viser rapporten at til tross for personstemmenes begrensede effekt på kandidatutvelgelsen, økte deltakelsen i personvalget nokså betydelig. Velgernes begrunnelser for å personstemme i 2007 som i 2003 var dessuten identiske med de variablene

som påvirker kandidatenes popularitet (politisk erfaring, saker, personlig kjennskap og opptreden i mediene). Både velgerne og kandidatene var stort sett positive både til personvalg generelt og til nyordningen spesielt. Et flertall av velgerne var imidlertid negative til at muligheten for å stryke kandidater fra listene ved kommunevalg er falt bort. Disse holdningene er forbløffende stabile de to valgene sett under ett. Analysen viser også at politisk aktivitet og interesse for kommunalpolitikk har betydning for hvorvidt velgerne retter på listene.

Summary

The electoral reform adopted prior to the Norwegian local (*kommune*) and provincial (*fylke*) elections in 2003 was intended to get the voters more closely involved in the candidate-selection process. For the first time ever, voters were allowed to give personal votes in a provincial election. At the same time, the party's opportunity to provide their most preferred candidates with additional votes was restricted at the local elections. On the other hand, after the reform deleting candidates from the list was no longer an option.

Building upon new and unique sources of empirical data, our 2004 report (se Christensen m.fl 2004) provided some answers to the questions and speculations spawned by the reform. The empirical data from the 2007 local elections suggest that our conclusion in the first report still holds. Personal voting at the provincial election did not have any noticeable effect on the selection process. Only a few of the candidates passed the 8 percent barrier which would change the initial ranking of the candidates, and those who did would have been elected anyway. Although the personal votes were more important at the local elections, the impact was to a very large extent controlled by the parties themselves. If a party provided a candidate with additional votes (equal to 25 percent of the votes for the party) *and* a favourable position on the list (that is, a position equal to or lower than the expected number of mandates obtained by the party), a seat in the local council was a sure thing. The empirical analysis also suggested that the voters and the parties were in agreement as to the preferred ranking of the candidates. Candidates at the upper end of the list, and especially candidates at the top spot, received significantly more personal votes than candidates at the bottom of the list.

The nomination processes seem to have been almost unaffected by the reform. The decline in party membership has resulted in an increasingly narrower circle of gatekeepers as far as the nomination of candidates is concerned. Unsurprisingly, the candidates are quite socially unrepresentative of their constituencies. Women and youth are underrepresented and the top candidates tend to be men. Indeed, the analysis reveals that an unfavourable position on the list is the main reason why female candidates receive fewer personal votes than the male candidates.

Despite its limited effect, personal voting has increased in the last two elections. Not only the voters, but even the candidates themselves, are sympathetic to personal voting in general and the reform in particular. Still, a majority of the voters would have preferred to retain the possibility to delete candidates from the list at the local elections. When it comes to attitudes on preference voting the results are strikingly similar in the two elections studied.

1. To valg med ny personvalgordning: Hovedtendenser og utfall

I juni 2002 vedtok Stortinget en ny personvalsordning for fylkestings- og kommunestyrevalg (Besl.O.nr.88 2001-2002). Stortinget baserte vedtaket på valglovutvalgets innstilling (NOU 2001:3), en omfattende høringsrunde og en etterfølgende odelstingsproposisjon fra Kommunal- og Regionaldepartementet (Ot.prp.nr.45 2001-2002). Et år senere, i juni 2003, avviste stortingsflertallet å innføre personvalg ved stortingsvalget (Inst.O.nr.102 2002-2003).¹ De nye personvalsreglene ble benyttet for første gang ved fylkestings- og kommunestyrevalget 2003. Forskere fra Rokkansenteret og Institutt for sammenlignende politikk (ISP) har hatt oppdraget med å evaluere reformen ved de to siste lokalvalgene. Sluttrapporten fra 2003-valget, Ny personvalgordning – og hva så?, ble overlevert KRD i 2004 (se Christensen mfl. 2004). Denne rapporten diskuterer om resultatene fra kommunestyre- og fylkestingsvalget 2007 rokker ved hovedfunnene fra vår analyse av lokalvalgene fire år tidligere.

Vår første rapport la opp til en bred analyse av hvilke konsekvenser den nye personvalgordningen hadde for den politiske rekrutteringen til kommunestyre og fylkesting. Rapporten fokuserte på i hvilken grad personvalgordningen påvirket atferden til a) velgerne, b) kandidatene, og c) de politiske partiene. Blant de spørsmål som ble reist var: Økte deltakelsen i personvalget? Hvordan rettet velgerne på listene? Hvilke begrunnelser la velgerne til grunn for å personstemme, og for ikke å endre på stemmesedlene? Hvilke kandidater ble straffet og belønnet av velgerne? Hadde velgernes retting på listene (negativ) effekt på kvinnerepresentasjonen? Hvordan ble partienes nominasjonsprosesser påvirket av reformen? Og endelig, hvor stor betydning hadde velgernes listeretteringer for utvelgelsen av kandidatene?

I undersøkelsene av kommunestyre- og fylkestingsvalget i 2003 ble effektene av den gamle valgordningen ikke sammenlignet direkte med den nye. I så måte var analysen ikke et evalueringsprosjekt i streng forstand. Årsaken til dette er at vi allerede i søknaden til KRD pekte på en styrking av datatilfanget som et sentralt moment i prosjektet. Det at vi ønsket å bygge på data som ikke tidligere hadde blitt analysert gjorde at en direkte sammenligning ikke var mulig. Det er først nå at det er mulig å gjennomføre direkte og systematiske sammenligninger med lokalvalgene i 2003. Gitt mulige læringseffekter og andre typer tidsetterslep, er det naturlig å forvente at eventuelle langsiktige effekter av reformen kom til uttrykk i 2007-valgene. Dette kapitlet presenterer det nye personvalgssystemet og oppsummerer hovedfunnene med bakgrunn i resultatene fra 2003-valget. I tillegg gis det en oversikt over datamateriale rapporten bygger på.

Den nye personvalgsordningen

Undersøkelsen studerer effekten av følgende endringer i personvalgsordningen:

- Den nye personvalgordningen ved fylkestingsvalg
- Bortfallet av partienes mulighet til å forhåndskumulere kandidater ved kommunestyrevalg og ordningen med at et bestemt antall kandidater kan gis stemmetillegg
- Bortfallet av velgernes adgang til å stryke kandidater ved kommunestyrevalg
- Bortfallet av ordningen med geografiske utjevningsmandater ved fylkestingsvalg
- Reduksjon av antall listekandidater til minimum syv ved begge valg

Det er særlig to sentrale bestemmelser i valgloven som berøres av reformen. Det første er reglene om hvilke endringer velgerne kan foreta på stemmeseddelen, mens det andre er reglene som forteller hvilken effekt disse endringene skal ha på selve kandidatutvelgelsen (kandidatoppgjøret).

Valglovens kapittel 7 legger rammene for velgernes mulighet til å rette på listene ved de to valgene (§ 7-2). Reglene for fylkestingsvalg er betydelig enklere enn ved kommunestyrevalg. Fylkestingsvalget gir velgeren kun én mulighet til å påvirke personvalget, nemlig ved å gi *ekstrastemmer*. Begge valgene har det til felles at det ikke er lagt begrensninger på antallet kandidater som kan gis en personstemme. Ved kommunestyrevalg er handlingsrommet større ettersom velgerne kan gi personstemmer til kandidater fra andre valglistene (såkalte *slengere*). Kommunestyrevalgordningen gir dermed velgeren anledning til å personstemme på kandidater fra flere partier, noe som praktisk gjennomføres ved å skrive navnet til kandidaten(e) i et eget felt på stemmeseddelen. Velgeren kan ikke føre opp flere kandidater enn en fjerdedel av det antall representanter som velges til kommunestyret i hjemkommunen. Uavhengig av kommunestyrets størrelse kan det alltid gis personstemme til minimum fem kandidater fra andre lister. Baksiden av medaljen er at en slengerstemme innebærer at en del av velgerens stemme overføres til det partiet som angjeldende kandidat, noe som i praksis betyr at verdien av stemmen for det partiet velgeren rent faktisk stemmer på reduseres.

Reglene for *kandidatoppjøret*, som bestemmer effekten av listeretting, er også utformet forskjellig for de to valgene. Felles for begge valg er at velgerne kun kan velge mellom de kandidater som er nominert på de ulike listeforslagene, og at det er utformet regler som har til hensikt å redusere effekten av velgernes rettinger. Sagt på en annen måte: Valgloven stiller bestemte krav til det antall personstemmer en kandidat må ha for at de personlige stemmene skal bestemme kandidatkåringen. Igjen er reglene ved *fylkestingsvalg* enkle: Personvalget overlates til velgerne hvis, og bare hvis, en eller flere kandidater oppnår mer enn 8 prosent av partiets stemmetall som personlige stemmer (ekstrastemmer). Dersom ingen passerer sperregrensen, ses det bort fra personstemmene og den opprinnelige rekkefølgen på valglisten avgjør kandidatutvelgelsen.

Kandidatkåringen er mer komplisert ved *kommunestyrevalg*. Selv om det ikke finnes

noen formelle sperregrenser, kan partiene prioritere bestemte toppkandidater ved å gi et bestemt antall kandidater *stemmetillegg*. Hvilken kandidat som har fått et slikt tillegg fremgår av stemmeseddelen der kandidatnavnet er merket med uthevet skrift. I praksis betyr tillegget at de utvalgte kandidatene får et forsprang på de andre kandidatene - et forsprang som utgjør 25 prosent av listens stemmetall. I kandidatoppgjøret legges så personstemmene fra velgerne oppå det tillegget vedkommende kandidat har fått fra sitt parti. I loven er det imidlertid lagt inn en begrensning med hensyn til det antall kandidater partiene kan gi stemmetillegg. Antallet varierer etter hvor mange kommunestyrerepresentanter som skal velges i den enkelte kommune. Har kommunestyret 11-23 medlemmer, kan det gis tillegg til inntil 4 kandidater. Har kommunestyret 25-53 medlemmer er maksimum 6 kandidater, mens antallet er satt til maksimalt 10 hvis det er snakk om flere enn 55 medlemmer. Både forsprangets størrelse og begrensningene i partienes mulighet til å gi stemmetillegg finnes i valglovens kapittel 6.

Det er viktig å presisere at forhåndskumulering som begrep er falt bort i den nye loven. Det er verken brukt i selve lovteksten eller i forarbeidene. Forhåndskumulering var kun et fruktbart begrep i den gamle ordningen der forhåndsprioriterte kandidater var oppført to ganger på listeforslaget². Tidligere var det heller ikke begrensninger med hensyn til antallet kandidater som kunne forhåndskumuleres på de enkelte valglistene. De nye reglene skiller seg fra de gamle ved at kandidater med stemmetillegg kun oppføres en gang på listeforslaget, samtidig som det er begrensninger på det antallet kandidater som kan gis et forsprang. Forspranget er dermed betydelig redusert sammenliknet med den gamle ordningen. Reformen har derimot et viktig fellestrekk med det gamle systemet: Det er ikke noen nedre grenser for hvor mange kandidater partiene kan gi stemmetillegg. Det betyr at partiene, som før, i prinsippet kan velge å overlate personvalget helt og holdent til velgerne. I nyordningen er endelig velgernes handlingsrom blitt begrenset på et vesentlig punkt, det er ikke lenger mulig å straffe kandidater ved å *stryke* navn fra stemmeseddelen.

Før de sentrale problemstillingene og hovedtendensene oppsummeres skal vi se på datamaterialet denne undersøkelsen bygger på.

Forskningsdesign og datagrunnlag

Grunntrekkene både med hensyn til *forskningsdesign* og *datamateriale* i rapporten fra 2004 er beholdt i analysene av lokalvalget 2007. Dette er essensielt for at vi skal kunne gjennomføre direkte sammenligninger med forrige valg.

Forskningsdesignet ser politisk rekruttering som en prosess der stadig flere kandidater siles ut gjennom flere faser (se kapittel 3). Vi skiller mellom tre faser i utsilingsprosessen. I *mobiliseringsfasen* står partiene ovenfor en gruppe «aspiranter» fra den totale gruppen av valgbare borgere som kan tenke seg å påta seg politiske verv. Deretter følger *nominasjonsfasen* hvor partiene velger ut kandidater blant aspirantene. Til slutt følger en *valgfase* hvor en mindre gruppe representanter blir innvalgt fra kandidatmassen. De norske partiene har hatt god kontroll over samtlige av disse tre fasene ved fylkestings-

valg og de to første ved kommunevalg. Partiene har stått – og står fortsatt – for både kartleggingen av aspiranter og utvelgelsen av kandidatene. Rekrutteringsprosessen er nettopp det: en prosess. Og det er viktig å poengtere at velgernes innflytelse først gjør seg gjeldende helt mot *slutten* av prosessen. Vårt hovedbudskap (og funn) er at det er viktig å ikke bare fokusere på valgfase slik praksis til dels har vært i tidligere norsk forskning. Ettersom vår analyse i 2004 tok utgangspunkt i kandidatene selv, kunne vi gi mer presise og entydige svar på en rekke aspekter ved de ulike fasene i den politiske rekrutteringsprosessen. Blant annet gjorde dataene det mulig å anvende multivariate modeller hvor flere forklaringer kunne vurderes opp mot hverandre. Et hovedfunn i vår første rapport var nettopp at politisk rekruttering er uegnet for en-faktor forklaringer. Vil man eksempelvis si noe om effekten av kjønn på personstemmene må det samtidig tas hensyn til kandidatens plassering på listen. De presise dataene gjorde det dessuten lettere å avgjøre hva ved kandidatfordelingen som kunne tilskrives partienes nominasjonsprosesser og hva som skyldes velgernes rettinger. Hovedkonklusjonen i rapporten var at utviklingen på de tidligere stadier satte klare premisser for de senere stadiene.

For å belyse hva som skjer i de ulike fasene kreves det tilgang til et rikholdig datamateriale. Denne undersøkelsen bygger følgelig (som i 2003) på en rekke datakilder: En spørreundersøkelse blant et utvalg av listekandidater, lokalvalgundersøkelsen, direkte observasjoner av nominasjonsmøtene i 43 lokalpartier, aggregerte data fra Statistisk sentralbyrå (SSB) og sist, men ikke minst, det faktiske valgoppgjøret for personstemmene i 424 kommuner og i samtlige fylkeskommuner. Igjen kobles opplysningene fra spørreskjemaene sammen med opplysningene fra valgoppgjøret, noe som muliggjør en analyse der kandidatenes faktiske personstemmer relateres ikke bare til ytre egenskaper som kjønn og listeplassering, men også til kandidatenes uttalte holdninger og atferd. Det er spesielt dataene fra valgoppgjøret som har tillatt en langt mer presis analyse enn tidligere (Midtbø og Christensen 2005, Christensen og Midtbø 2007).

Analysene på kandidatnivå baserer seg på to typer av datasett: Det ene gir opplysninger om et lite antall ytre egenskaper ved og rundt et stort antall kandidater, mens det andre beskriver et stort antall holdnings- og atferdsvariabler for et mindre antall kandidater. Det første datasettet inneholder opplysninger for samtlige kandidater på *fylkestingslistene*, i alt 6851 personer. For hver av disse kandidatene har vi informasjon om antall mottatte personstemmer, rangering på listene før og etter velgernes rettinger og hvorvidt vedkommende ble innvalgt eller ikke. Bakgrunnsopplysninger inkluderer kandidatens kjønn, alder, partitilknytning og partioppslutning og kommunetilhørighet. Opplysningene innebærer også kandidater fra partier/lister som ikke ble representert i fylkestingene. Analysene av *kommunestyrevalget* baserer seg på opplysninger om 58 600 kandidater fra 424 av de i alt 430 kommunene. På samme måte som for fylkestingsvalget har vi i dette utvalget – som både absolutt sett, og relativt til populasjonsstørrelsen er svært stort – opplysninger om kommunekandidatenes kjønn, alder, partitilknytning/oppslutning, gjenvalg samt plassering på listen før og etter velgernes rettinger. I motsetning til den forrige undersøkelsen, har vi denne gangen tilgang til mer detaljert informasjon om kandidatenes politiske erfaring. Dette er informasjon

som vi forventer vil gi ytterligere forståelse for årsaker til personstemmegivning. I tillegg til informasjon om personstemmene på kandidatenes liste, har vi også tall for kandidatenes slengerstemmer. Vi har også opplysninger om hvilke kandidater partiene har gitt stemmetillegg. I tillegg til datafirmaet ErgoEphorma har vi denne gangen fått data fra valgoppgjøret fra EDB Business Partner. Statistisk Sentralbyrå (SSB) har koblet på informasjon om kandidatene, mens Norsk Samfunnsvitenskaplig Datatjeneste (NSD) har koblet på aggregerte kommunedata. Datainnsamlingen i 2007 har vært langt mer krevende enn i 2003. Den første datafilen fra SSB inneholdt en rekke feil og mangler, og var simpelthen ikke analyserbar. Også den siste versjonen fra SSB inneholdt en del feil, men etter å ha gjennomgått opplysningene i datafilen, mener vi å ha fått luket ut feilkodningene. I datafilen som SSB mottok manglet det blant annet opplysninger om personstemmer på i overkant av 3500 kommunestyrekandidater. En stor andel av disse var toppkandidater, og vi har følgelig valgt å slette disse fra datafilen. Det manglet også opplysninger om stemmetillegg for enkelte kandidater, men her mener vi at vi har fått det riktig gjennom å sammenstille opplysningene med aggregert statistikk og opplysninger fra listene i de kommunene dette gjaldt. Opplysningene om antallet valgte kandidater stemte heller ikke overens med den aggregerte statistikken, noe som medførte en kontrollprosess. Selv om vi mener å ha fått rettet feilene, må tolkningen av resultatene i rapporten tas med forbehold om kvaliteten på dataene fra valgoppgjøret.

Dataene fra kandidatlistene suppleres med data fra en *intervjuundersøkelse* blant listekandidatene til kommunestyre og fylkesting. Undersøkelsen ble gjennomført like i etterkant av 2007-valget. Det ble sendt ut spørreskjemaer til 3650 kommunestyrekandidater, og 558 fylkestingskandidater. 44,2 prosent av kommunestyrekandidatene og 57,9 prosent av fylkestingskandidatene returnerte skjemaene. Som i 2003 inneholder undersøkelsen spørsmål om partinominasjon, personlig valgkamp, representasjonsroller og holdninger til personvalg og personvalgsordningen. En styrke ved undersøkelsen er koblingen av opplysninger fra spørreskjemaene med opplysningene om valgoppgjøret fra partilistene. Ved å kombinere de to datasettene er det mulig å knytte de personlige opplysningene for hver enkelt kandidat opp mot hvordan vedkommende ifølge partilistene faktisk gjorde det i lokalvalget i form av blant annet stemmetillegg, personstemmer, slengere etc.

Data fra *lokalvalgsundersøkelsen* benyttes til å analysere velgersiden. Institutt for samfunnsforskning har hatt ansvaret for å gjennomføre lokalvalgsundersøkelsene både i 1995, 1999, 2003 og i 2007. Dataene er samlet inn av Statistisk Sentralbyrå ved hjelp av telefonintervju og spørreskjema. I forbindelse med utformingen av spørreskjemaet har vi kommet med innspill om spørsmål både om velgernes holdninger til personvalg generelt og de nye reglene spesielt. Skjemaet inneholder dessuten spørsmål om velgernes begrunnelse for å personstemme og for å la være. Heller ikke de første datafilene fra lokalvalgsundersøkelsen hadde tilfredsstillende kvalitet. Prosessen har vært preget av forsinkelser, noe som har satt begrensninger på utnyttelsen av dataene. Opplysninger om omfanget av listeretting er hentet

fra meldingsskjemaene som kommunene sender Statistisk Sentralbyrå (SSB) etter valgene. Datasettet fra SSB dekker perioden 1975-2007, noe som gjør det mulig å følge utviklingen over tid.

Undersøkelsen av partienes nominasjonsprosesser i 2007 bygger på et langt mer omfattende datamateriale enn tilfellet var i 2003. Mens vi i 2003 intervjuet representanter for nominasjonskomiteene i samtlige partier i fire kommuner, har vi denne gangen direkte observasjoner av nominasjonen i 43 lokalpartier i Hordaland fylke og Oslo. Nominasjonsfasens betydning for kandidatutvelgelsen i 2003 tilsa en større forskningsinnsats på dette feltet. Det er fremdeles overraskende lite eksplisitt (konkret) kunnskap både om deltakelsen i partienes nominasjonsprosesser, om konfliktnivået i nominasjonen og om hvilke hensyn som tas i kandidatutvelgelsen. En svakhet ved vår forrige undersøkelse var at prosjektet ble innledet på et tidspunkt da partienes nominasjonsprosesser nylig var avsluttet. Konsekvensen var at vi ikke fikk mulighet til å studere nominasjonsprosessene direkte. I 2007 la vi opp til en mer omfattende og direkte analyse av nominasjonsprosessen fra start til mål. Analysene i kapittel 3 bygger med andre ord på et sjeldent rikholdig materiale.

Personvalgreforment: Noen hovedtema

Våre undersøkelser fokuserer på konsekvensene av personvalgsordningen på mikronivå. Hvordan påvirkes velgere, kandidater og lokale partier av reformen? Er det slik enkelte har hevdet «risikabelt» å la velgerne å få større innflytelse over den politiske rekrutteringsprosessen (Hellvik 2003). På dette feltet har kunnskapsgrunnlaget til nå vært sparsomt og usikkerheten stor (Norris 2003). Noe av dette kan skyldes at personvalgssystemene i de ulike landene er svært forskjellige, noe som gjør det vanskelig å gjennomføre sammenlignende studier. I tillegg har spesielt norsk (og nordisk) forskning hatt en tendens til å konsentrere seg om de politiske partiene slik at studier av enkeltkandidatene har kommet i skyggen (Holmberg og Möller 1999).

Blant de hovedspørsmålene som gjentas i analysen av 2007-valget er: Velgernes deltakelse i personvalget – deres begrunnelser for å personstemme/ikke personstemme – hvilke kandidater som vinner i kampen om velgernes personstemmer – den sosiale sammensetningen av kommunestyre og fylkesting – og, ulike sider ved partienes nominasjonsprosesser. Dette kapittelet skal i det etterfølgende diskutere om resultatene fra 2007 valget skiller seg fra lokalvalgene i 2003. Enkelte problemstillinger utdypes videre i form av nye analyser av data fra 2007-valget. Det gjelder spørsmålet om variasjonen i listerettingen og kvinnerepresentasjonen i kommunene.

Personvalgreforment: holdninger og deltakelse

Dette avsnittet tar for seg tre spørsmål i tilknytning til personvalgreforment: 1) Velgernes og listekandidatenes holdninger til personvalgreforment, 2) Personvalgdeltakelsens bredde og variasjon, og 3) listeretterne og deres motivasjoner.

Holdninger til reformen

Både lokalvalgundersøkelsene og våre egne kandidatundersøkelser har inneholdt ett sett likelydende spørsmål om velgernes og kandidatenes syn på endringene i personvalgordningen. Det gjelder blant annet begrensningen på partienes muligheter til å gi enkeltkandidater forsprang i forhold til de andre kandidatene, fjerningen av strykeadgangen og innføringen av personvalg ved fylkestingsvalg.

Tabell 1.1 viser at holdningene til reformen ikke har endret seg nevneverdig i 2007 sammenlignet med tallene fra 2003. Flertallet både blant velgerne og listekandidatene var i 2003 positive til de begrensningene reformen har lagt på partienes mulighet for å forhåndsprioritere enkeltkandidater. Listekandidatene var sågar mer positive enn velgerne. Dette står seg også i 2007, men betydelige færre velgerne er nå negative til denne delen av reformen. Det at i overkant av 40 prosent av velgerne i 2007 ikke har noen oppfatning, tilsier igjen at velgernes interesse for personvalget ikke er særlig stor. Bortfallet av strykemuligheten er spesielt interessant, siden den er foreslått gjeninnført av Høyres stortingsrepresentanter Per-Kristian Foss og Jan Tore Sanner (Representantforslag nr.15 2007-2008). Deres argument er at *«En enda berede adgang til personvalg gjennom gjeninnføring av strykningsadgangen vil dermed gi velgerne større muligheter for å stemme på kandidater som har samme oppfatning som de selv i aktuelle politiske strids-spørsmål, eller til å stryke kandidater som de er uenige med»* (Ibid). Stortingsflertallet endte opp med å stemme for et forslag om å utrede spørsmålet om å igjen gi velgerne anledning til å stryke kandidater fra listene (Innst. S.nr.110 (2007-2008)). Tallene kan tyde på at både velgerne og listekandidatene er enige med Foss og Sanner. Spesielt er velgerne kritiske (over halvparten) til at strykemuligheten er falt vekk. Blant listekandidatene er oppfatningen mer polarisert. Kandidatene fordeler seg relativt likt mellom en positiv og negativ holdning. Velgernes manglende engasjement kommer igjen til uttrykk ved at en tredjedel ikke har noen mening. Innføringen av en personvalgsordning ved fylkestingsvalg har bred oppslutning, særlig blant listekandidatene (spesielt fylkestingskandidatene). Samtidig har nærmere 37 prosent av velgerne ikke gjort seg opp noen mening: Heller ikke i 2007 ser velgerne ut til å oppleve valg av fylkestingsrepresentanter som noe direkte brennbart tema.

Tabell 1.1 *Velgere og listekandidaters syn på enkeltjusteringer i personvalsordningen 2003-2007 (prosent).*

a) Begrensninger i partienes mulighet til å forhåndsprioritere kandidater

	Velgere		Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Positiv endring	38,9	41,2	51,5	53	60,1	58,8
Negativ endring	22,2	17,9	25,8	20,4	26,5	26,3
Ingen oppfatning	37,3	40,9	19,8	19,7	11,7	12,4
Ubesvart	1,6	-	2,9	6,9	1,7	2,5
<i>Totalt (N)</i>	<i>100 (1997)</i>	<i>100 (1841)</i>	<i>100 (1076)</i>	<i>100 (1615)</i>	<i>100 (343)</i>	<i>100 (323)</i>

b) Bortfall av velgernes mulighet til å stryke kandidater ved kommunestyrevalg.

	Velgere		Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Positiv endring	16,1	17,0	38,8	37,1	43,4	43,3
Negativ endring	53,3	51,9	46,4	45,3	47,5	47,7
Ingen oppfatning	28,4	31,2	12,2	10,9	7,3	6,5
Ubesvart	2,2	-	2,6	6,7	1,7	2,5
<i>Totalt (N)</i>	<i>100 (1997)</i>	<i>100 (1847)</i>	<i>100 (1076)</i>	<i>100 (1615)</i>	<i>100 (343)</i>	<i>100 (323)</i>

c) Innføring av personvalsordning ved fylkestingsvalg.

	Velgere		Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Positiv endring	56,0	58,6	76,0	69,1	85,7	84,8
Negativ endring	4,8	5,1	3,2	3,2	4,1	3,7
Ingen oppfatning	36,7	36,2	17,9	20,4	8,7	9,0
Ubesvart	2,5	-	2,9	7,2	1,5	2,5
<i>Totalt (N)</i>	<i>100 (1997)</i>	<i>100 (1847)</i>	<i>100 (1076)</i>	<i>100 (1615)</i>	<i>100 (343)</i>	<i>100 (323)</i>

Spørsmål: Som du kanskje kjenner til, er reglene for retting på stemmeseddelen endret i årets lokalvalg. Vi vil gjerne ha din mening om noen av disse endringene. Oppfatter du følgende endringer som positive, negative, eller har du ingen oppfatning? (kun ett kryss mulig): a) partienes mulighet til å gi noen kandidater et stemmetillegg (forhåndskumulering) ved kommunestyrevalg er blitt begrenset, b) velgerne kan ikke lenger stryke kandidater fra listene ved kommunestyrevalget, og c) velgerne kan gi personstemmer ved fylkestingsvalget.

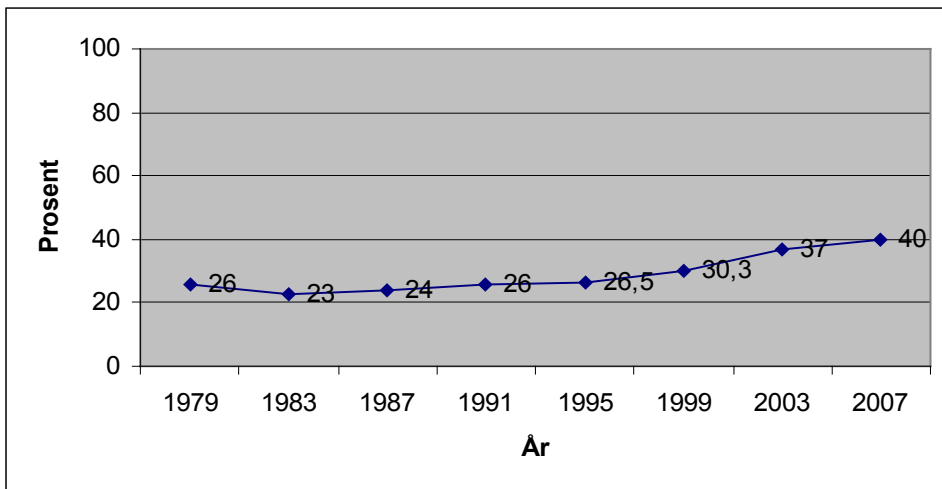
Personvalgdeltakelsen

Mens velgernes *deltakelse* i personstemmegivningen lenge har vært et tema i de norske lokalvalgsundersøkelsene (Bjørklund 1999, Bjørklund og Saglie 2001, 2005), har variasjonen på kommunenivå blitt viet mindre oppmerksomhet. Sentrale spørsmål har vært: Hvem retter på listene? Hvor mange retter? Spørsmålene er viktige fordi de sier noe om legitimiteten til det politiske systemet. Jo flere som deltar, og jo bredere det sosiale spekter av velgere som deltar, desto større legitimitet. Som Sören Holmberg har uttrykt det (1999:240): *‘om ingen kommer blir det ingen fest’*. Valglovutvalget begrunnet da også forslaget om å endre personvalsordningen med at økt velgerinnflytelse kombinert med en enklere personvalsordning ville kunne øke personvalgdeltakelsen

(NOU 2001:3). Hellevik og Bjørklund (1995) har også understreket betydningen av enkelhet som et virkemiddel for å øke deltakelsen.

Figur 1.1, som er basert på data fra Statistisk Sentralbyrå, viser at festen stadig uteblir. Det er fremdeles et mindretall av velgerne som retter på listene. Selv om det rettes mer på listene i småkommunene enn i de større kommunene (Tabell 1.2), er likevel trenden ved kommunestyrevalg klar: Flere retter på listene, og økningen er klart størst i store kommuner (se også Bjørklund og Saglie 2001, 2005). I 2007 økte personvalgdeltakelsen parallelt med valgdeltakelsen. Nedenfor skal vi se nærmere på årsakene til at rettemønsteret varierte i kommunene i 2007.

Figur 1.1 Retting på listene ved kommunestyrevalg 1979-2007 (prosent)

Tabell 1.2 Listeretting etter kommunistørrelse 1983–2007 (prosent)

Kommunistørrelse	1983	1987	1991	1995	1999	2003	2007
- 1 999	59	59	59	57,1	60	63,9	63,0
2 000 - 4 999	44	45	46	45,9	49	53,2	54,0
5 000 - 9 999	31	33	36	36,5	41	46,1	48,2
10 000 - 19 999	20	21	24	26,1	30	37,7	41,0
20 000 - 49 999	12	16	19	19	22	33,3	36,7
50 000 -	8	11	14	16,7	21	27,8	32,9

Kilde: Statistisk Sentralbyrå (prosent av godkjente lister).

Tabell 1.3 viser personvalgsdeltakelsen ved fylkestingsvalget i 2003 og 2007. I 2003 inneholdt 23,1 prosent av stemmesedlene en personstemme. Personvalgdeltakelsen økte ikke nevneverdig i 2007: 24,8 prosent av stemmesedlene ble rettet. Ved begge valg er det stor variasjon fylkene imellom. Listerettingen er, som ved kommunestyrevalg, mest utbredt i de minste fylkene. I overkant av 40 prosent av velgerne i Finnmark rettet på fylkestingslistene i både 2003 og 2007, mens tilsvarende tall for Akershus var 16,5 prosent i 2003 og 19,6 prosent i 2007.

Tabell 1.3 *Listeretting ved fylkestingsvalget 2003-2007 (prosent)*

Fylke	2003	2007
Østfold	18,5	22,5
Akershus	16,5	19,6
Hedmark	21,4	23,4
Oppland	20,4	23,9
Buskerud	20,4	22,1
Vestfold	24	28,7
Telemark	15,2	22,0
Aust-Agder	31	30,2
Vest-Agder	25,3	29,0
Rogaland	28,7	27,3
Hordaland	20,5	21,4
Sogn og Fjordane	32,8	28,7
Møre og Romsdal	34,5	35,9
Sør-Trøndelag	13,6	16,9
Nord-Trøndelag	25,5	22,7
Nordland	26,8	25,2
Troms	32,2	36,4
Finmark	40,3	41,1
<i>Snitt</i>	23,1	24,8

Kilde: Statistisk Sentralbyrå (prosent av godkjente lister).

Er en personvalgsdeltakelse på 40 prosent ved kommunestyrevalg å betrakte som høyt eller lavt? Svaret er selvfølgelig avhengig av hva det sammenlignes med. Selv om listeretterne representerer et mindretall av velgerne, er mindretallet større enn før. Tilsvarende er antall deltakere betydelig lavere enn i danske lokalvalg (der 80,3 prosent personstemte i 2005) (Buch 2007), men samtidig høyere enn ved svenske lokalvalg (Holmberg og Möller 1999, Nielsen 2007). Dersom vi snur perspektivet litt, er velgernes deltakelsesnivå nærmest imponerende så lenge vi sammenligner det med lille antall personer som styrer kandidatutvelgelsen i de lokale partienes nominasjonsprosesser.

Det er selvfølgelig umulig å fastslå om økningen på 10 prosentpoeng i forhold til 1999-valget skyldes nyordningen, eller om det her kun er snakk om en forlengelse av trenden i retning av økt mobilisering rundt listekandidatene. I tillegg må det tas

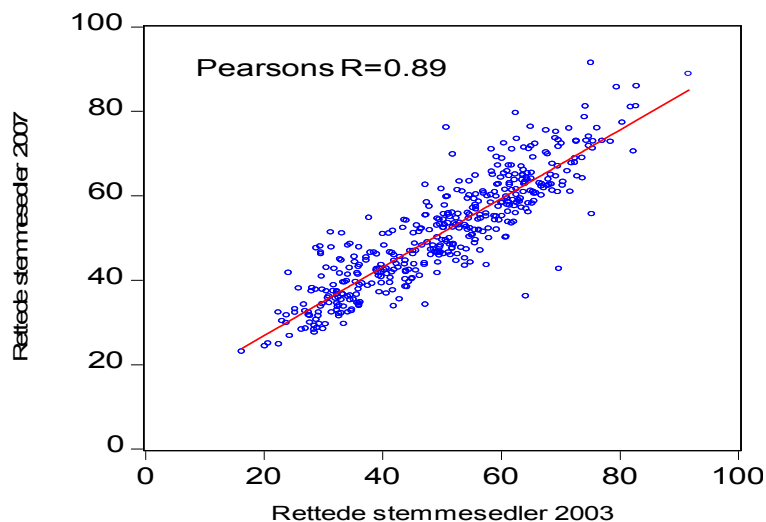
høyde for at oppmerksomheten rundt personvalgsreformen, blant annet gjennom et omfattende informasjonsmaterieell om endringene i personvalgsordningen, kan ha påvirket deltakelsen spesielt i 2003.

I det etterfølgende ser vi nærmere på listerettingen i kommunene. Tabell 1.4 viser de ti kommunene som hadde henholdsvis flest respektive færrest rettede stemmesedler i 2003. Den siste kolonnen viser personvalgdeltakelsen i de samme kommunene fire år senere. Stort sett er det de samme kommunene som går igjen i de to kolonnene. Det kan tyde på at listerettingen er relativt stabil i kommunene over tid. Figur 1.2 viser da også at korrelasjonen mellom andelen rettede stemmesedler i 2003 og 2007 er både sterk, positiv og signifikant (Pearsons $R=0.89$). Desto flere stemmesedler som inneholdt personstemmer i 2003, desto større personvalgdeltakelse fire år senere. En nærmere analyse viser at 246 kommuner (57 prosent) opplevde at flere stemmesedler inneholdt personstemmer i 2007 sammenliknet med valget fire år tidligere.

Tabell 1.4 *Kommuner med høy respektive lav personvalgdeltakelse 2003-2007 (Prosent).*

Flest rettede stemmesedler 2003		
Kommune	2003	2007
Kvitsøy	91,6	88,9
Rødøy	82,8	81,2
Forsand	82,4	70,5
Ibestad	81,9	81,0
Hægebostad	80,5	77,3
Åseral	79,5	85,7
Vevelstad	78,5	72,8
Nesseby	77,1	73,0
Loppa	76,2	76,0
Færrest rettede stemmesedler 2003		
Kommune	2003	2007
Trondheim	16,3	23,1
Oppegård	20,2	24,3
Bærum	20,8	25,0
Asker	22,5	32,3
Skien	22,6	24,8
Porsgrunn	23,1	30,3
Drammen	23,8	29,8
Modum	23,9	34,7
Tønsberg	24,2	44,7
Nedre Eiker	24,4	26,8

Figur 1.2 Korrelasjon mellom andelen rettede stemmesedler i 2003 og 2007 (prosent)

Tabell 1.5 viser økningen/reduksjonen i andelen rettede stemmesedler fra 2003 til 2007. I gjennomsnitt økte andelen stemmesedler som inneholdt personstemmer med 1,2 prosentpoeng. Det slående er imidlertid variasjonen kommunene imellom. Størst økning hadde Kvam kommune (opp 25,4 prosentpoeng), mens reduksjonen var størst i Kvinesdal (ned 27,9 prosentpoeng). Ettersom de to valgene finner sted innenfor tilnærmet samme økonomiske og sosiale kontekster (kommunen), er det åpenbart at det i disse kommunene er politiske faktorer som forklarer de store svingningene. I Kvam kommune økte antallet rettede stemmesedler fra 50,8 prosent i 2003, til hele 76,2 prosent i 2007. I Kvam stod skolestrukturen på spill. Etter at kommunene hadde rustet opp ungdomskolen i tettstedet Øystese for 80 millioner kroner i valgperioden, satte befolkningen i Norheimsund foten ned (Bergens Tidende (BT) 13.11.2007). De ville ikke akseptere at ungdomskolen i Norheimsund skulle nedlegges, og elevene overføres til Øystese. Mobiliseringen på valgdagen ble sterk. I følge BT «så sa veljarane sitt, godt hjelpne av ei «valhandbok», distribuert av ei aksjonsnemd. Med meir enn 30 000 rettingar på listene gav kommunevalet reint fleirtal til Norheimsund i det nye heradstyre. Øystese kom i mindretal og resten av heradet måtte nøya seg med tre mandat på deling». Partisystemet ble satt ut av spill, valget stod mellom Øystese og Norheimsund. Skolestriden fikk til og med Rådmannen til å skrive et 16 siders notat, der det blant annet heter at «Skolesaken er så krevende, komplisert og konsekvensrik at arbeidet for å finne en løsning som forsoner og gir fremtids-tro for hele Kvam, ikke vil bli enkel» (Andersen 2008:2). Bergens Tidende skriver at «Borgarkrig, verkebyll og suppe er ord som blir brukt om den utmattande striden» (BT 26.10.08). Mens Kvam opplevde en mobiliseringsprosess, ser Kvinesdal kommune ut til å ha opplevd en demobiliseringsprosess i 2007. Mens i overkant av 64 prosent av stemmesedlene inneholdt personstemmer i 2003, ble antallet redusert til 36 prosent

i 2007. 2003 kan ha vært et mobiliseringsvalg i Kvinesdal, siden under 50 prosent av stemmesedlene inneholdt personstemmer i 1999.

Tabell 1.6 *Utviklingen i andelen rettede stemmesedler fra 2003 til 2007 (prosentpoeng).*

	Rettede stemmesedler
Gjennomsnittlig endring	1,2
Maksimum	25,4
Minimum	-27,9
Standardavvik	6,5
N	431

Foreløpig kan vi konkludere med at personvalgdeltakelsen varierer både i tid og rom. Store svingninger mellom valg kan knyttes til lokale mobiliserings- og demobiliseringsprosesser. Spørsmålet er om den generelle spredningen i rettemønsteret avtar over tid? En måte å måle dette på er å sammenligne variasjonskoeffisienten (som er standardavviket delt på gjennomsnittet) for andelen rettede stemmer over suksessive valg. Hvis variasjonskoeffisienten avtar, indikerer det konvergens. Skulle den øke, er prosessen divergerende (Midtbø 2006). Variasjonskoeffisienten for listeretting ved de tre siste kommunestyrevalgene er henholdsvis 0,35 i 1999, 0,29 i 2003 og 0,26 i 2007. Det innebærer – som den relativt sterke økningen i listerettingen i de store kommunene viser – at personvalgdeltakelsen utjevnes mellom små og store kommuner.

Hvorfor varierer personvalgdeltakelsen?

Selv om personvalgdeltakelsen ser ut til å konvergere er variasjonen stor på kommunenivå. Forskjellen mellom den kommunen som hadde flest rettede stemmesedler i 2007 (Utsira 91,5 prosent) og den med lavest (Trondheim 23,1 prosent) var på hele 68,4 prosentpoeng. Hvordan skal denne variasjonen forklarest? Vi skal forsøke å besvare spørsmålet ved hjelp av data fra Kommunedatabasen hos NSD. En åpenbar fordel med å benytte kommunedata er at trekk ved de enkelte kommunene settes i fokus. I analysen inkluderes flere variable, som kan tenkes å påvirke både velgernes *evner (ressurser)* og *villighet (motivasjon)* til å personstemme. Nedenfor gjør vi rede for variablene i analysen og våre forventninger til dem.

Prosentandelen kandidater med *stemmetillegg* antas å ha betydning for velgernes motivasjon til å personstemme. Lokalt kan partiene velge å presentere sine kandidater på ulike måter. De kan gi få kandidater stemmetillegg og med det i større grad overlate personvalget til velgerne. Motsatt, kan partiene velge å forhåndsprioritere mange kandidater noe som gir velgerne mindre innflytelse over kandidatutvelgelsen. Hypotesen er at i kommuner der partiene gir stemmetillegg til mange kandidater, vil færre stemmesedler inneholde personstemmer enn i kommuner der få kandidater gis et slikt forsprang. Danske undersøkelser viser at måten partiene presenterer sine kandidater på ikke har stor betydning for andelen som retter på listene (Buch 2007). Forklaringen kan være at velgerne ikke er klar over dette forholdet, og personstemmer

uavhengig av listetype. Vi tester for hvorvidt dette hadde betydning for andelen rettede stemmesedler i 2007-valget.

Partikonkurransen lokalt kan også påvirke rettetfrekvensen. En mulighet er at kommuner med ett dominerende parti har lavere personvalgdeltakelse enn kommuner med flere jevnstore partier. Tanken er at liten partikonkurransen stimulerer til mindre listeretting. En annen mulighet er at et fragmentert partisystem (mange partier) også kan påvirke deltakelsen i negativ retning, ved at velgerne demotiveres av en fragmentert og uryddig konkurranse mellom partiene. Uklare alternativer skaper uklarhet i kandidatvalget. Hvordan skal vi telle partier? Den enkle varianten er å telle antallet partier som konkurrerer om stemmene (valgpartier). Problemet med dette er at vi får ett mål som ikke forteller oss noe om partienes relative størrelse, og da heller ikke om partikonkurransen i lokalpolitikken (Elklit 1998). Teller vi alle partier som «en», ender vi naturlig nok opp med at flerpartisystemet dominerer i samtlige kommuner. Eksempelvis vil vi ikke fange opp den store forskjellen det er mellom en kommune med 5 jevnstore partier, og en med ett stort og 4 marginale småpartier. En metode som brukes for å unngå telleproblemet er Laakso og Tangepera (1979) sitt mål på det *effektive antallet valgpartier* (NV).³ En konsekvens av dette er at store enheter teller mest. I den empiriske analysen benyttes NV.

Proporsjonaliteten, dvs. samsvaret mellom partienes stemme- og mandatandeler, kan også ha effekt på listerettingen. Mens norske stortingsvalg gjennomføres i 19 valgkretser utgjør hver enkelt kommune en egen valgkrets ved kommunestyrevalg. Dette burde legge til rette for et proporsjonalt valgresultat. Imidlertid påvirkes proporsjonaliteten ikke bare av antallet valgkretser, men også antallet representanter som skal velges. I Norge varierer antallet kommunestyrerepresentanter sterkt kommunene imellom. I kommunestyrevalget i 2007 varierte antallet kommunestyrerepresentanter mellom et minimum på 11 og et maksimum på 85. Trenden i antallet kommunestyrerepresentanter over tid er negativ, og nedgangen har vært spesielt stor ved de siste valgene. Reduksjonen i antallet kommunestyrerepresentanter kan ha gjort nåløye for å oppnå representasjon i kommunestyrene trangere, og følgelig redusert velgernes *motivasjon* for å personstemme. For å måle proporsjonaliteten i kommunestyrene benyttes Gallaghers indeks (Lsq) som er et standardmål i litteraturen (se Gallagher og Mitchell 2005).⁴ Indeksen tolkes slik at verdien 0 tilsier en perfekt proporsjonalitet (mellom andelen stemmer og andelen mandater), mens høyere verdier betyr stigende grad av disproporsjonalitet. Vår antakelse er at større proporsjonalitet øker velgernes motivasjon for å personstemme.

Partienes holdninger til personvalget kan også tenkes å påvirke deltakelsen. Partiene på venstresiden er som kjent mest skeptiske til å øke innslaget av personvalg. Hvis disse partienes velgere deler denne oppfatning, kan det redusere motivasjon for å rette på listene. En variabel som måler venstresidens (Rødt, DNA og SV) prosentandel av mandatene i kommunestyret inkluderes derfor i analysen.

Tre andre institusjonelle/politiske trekk ved kommunene inkluderes som kontrollvariabler. *Direkte ordførervalg* kan tenkes å ikke bare stimulere til økt konkurranse

om ordførervervet, men også til økt konkurranse kandidatene imellom. Direktevalg kan slik bidra til å øke velgernes generelle motivasjon til å rette på listene. Det var 50 kommuner som gjennomførte forsøk med direkte ordførervalg i 2007. Det totale antallet kandidater som stiller til valg i en kommune kan si noe om velgerne evne til å personstemme. I kommuner med mange kandidater kan det være vanskeligere for velgerne å holde seg orientert om hva de ulike kandidatene står for. Dette kan i sin tur bidra til å redusere antallet stemmesedler med personstemmer. Valgdeltakelsen kan også påvirke velgernes motivasjon til å personstemme. Tanken her er at valgdeltakelsen er et uttrykk for et høyt lokalt konfliktnivå. En høy valgdeltakelse antas å motivere velgerne til også å ta i bruk muligheten for å rette på stemmesedlene.

I tillegg skal vi teste for flere *demografiske – eller sosioøkonomiske* trekk ved kommunene. *Kommunestørrelse* er en åpenbar kandidat til å si noe om velgernes evne til å personstemme. Små kommuner er mer gjennomsiktige, og velgerne antas her å ha mer kunnskap om hvilke kandidater som står på valglistene. Vi antar også at *utdanningsnivået* i kommunene kan påvirke listerettingen, ved at et høyt lokalt utdanningsnivå resulterer i mer listeretting. I tillegg kontrolleres det for befolkningens aldersmessige sammensetting, levekår, arbeidsledighet og andel sysselsatte i henholdsvis offentlig sektor og primærnæringene. Vi forventer flere rettede stemmesedler i kommuner med: a) en høyt utdannet befolkning, b) ung befolkning, c) høy sysselsetting i offentlig sektor og i primærnæringene, d) gode levekår, e) og en lav arbeidsledighet. Tabell 1.7 viser operasjonaliseringen av de ulike forklaringsvariablene i analysen og forventningene knyttet til dem.

Tabell 1.7. *Forklaringen på listeretting i kommunene: Variabler, beskrivelse og forventet effekt.*

Variabel	Variabelbeskrivelse	Forventet effekt
Stemmetillegg	Prosentandelen kandidater med stemmetillegg	Negativ
Antall kandidater	Antallet kandidater som stiller til valg	Negativ
Sosialistmandater	Prosentandelen mandater til RV, DNA og SV	Negativ
Utdanningsnivå	Prosentandelen med høyere utdanning	Positiv
Alder	Prosentandelen av befolkningen under 30 år	Positiv
Arbeidsledighet	Antall registrerte arbeidsledige (prosent 3. kvartal)	Negativ
Levekår	Samleindeks (1-10), Høy verdi, flere levekårsproblemer	Negativ
Kommunestørrelse	Antallet stemmeberettigede	Negativ
Offentlig sektor	Prosentandelen sysselsatte i offentlig sektor	Positiv
Primærnæring	Prosentandelen sysselsatte jordbruk, skogbruk og fiske	Usikker
Valgdeltakelse	Prosentandelen som stemte ved valget	Positiv
Partisystemet	Antallet effektive partier	Usikker
Proporsjonalitet	Gallagers indeks – lav verdi, høy proporsjonalitet	Negativ
Direkte ordførervalg	Kommune med direktevalg =1, ellers 0	Positiv

Den empiriske analysen av prosentandelen rettede stemmesedler er gjennomført som en standard multivariat regresjonsanalyse (se Midtbø 2007). Resultatene fra regresjons-

analysen vises i Tabell 1.8 i form av to modeller. I den første modellen er samtlige variabler inkludert, mens Modell II kun inneholder variable som viste seg å være signifikante i den første modellen. Koeffisientenes fortegn forteller oss noe om retningen på effekten, og som forventet har antallet kandidater med stemmetillegg negativ effekt. Størrelsen på koeffisientene tilsier at når antallet kandidater med stemmetillegg øker med en prosent, så reduseres antallet rettede stemmesedler med 0.64 prosent. Det totale antallet kandidater i kommunene har en svak positiv effekt. Venstresidens andel av mandatene har som forventet en negativ effekt på listerettingen. Direkte ordførervalg ser også ut til å stimulere til mer generell retting på valglistene. I tolkningen av dette bør det tas høyde for at en mulig forklaring kan være at direktevalgkommunene hadde høy personvalgdeltakelse før de ble med på forsøket. En ung befolkning viser seg også å resultere i flere stemmesedler med personstemmer, noe som også er tilfellet for arbeidsledigheten. Som forventet har kommunestørrelse negativt effekt, ved at andelen rettede stemmesedler er lavere i store kommuner. Verken trekk ved de lokale partisystemene eller proporsjonaliteten har signifikante effekter på personvalgdeltakelsen, men begge koeffisientene har et positiv fortegn, Det bør noteres at den forklarte variansen i regresjonsanalysen er relativt høy. Justert R^2 for modell II er på nærmere 70 prosent.

Tabell 1.8 *Multivariat regresjonsanalyse av prosentandelen rettede stemmesedler 2007 (Ustandardiserte regresjonskoeffisienter og t-verdier i parentes).*

Variabel	Forventet effekt	Faktisk effekt	Signifikans	Modell I	Modell II
Prosent kandidater med stemmetillegg	Negativ	Negativ	Ja	-0.60 (-6.28)	-0.64 (-6.82)
Partiantall	Usikker	Positiv	Nei	0.64 (1.55)	
Proporsjonalitet (Gallaghers indeks)	Negativ	Positiv	Nei	0.09 (0.30)	
Valgdeltakelse	Positiv	Positiv	Nei	0.11 (1.23)	
Direkte ordførervalg	Positiv	Positiv	Ja	6.57 (5.79)	6.79 (6.11)
Antallet kandidater	Negativ	Positiv	Ja	0.02 (3.07)	0.03 (4.28)
Mandater Rødt, DNA og SV(%)	Negativ	Negativ	Ja	-0.13 (-4.67)	-0.15 (-6.65)
Prosent sysselsatt i primærnæring	Positiv	Positiv	Nei	0.08 (1.04)	
Prosent sysselsatt i offentlig sektor	Positiv	Positiv	Nei	0.14 (1.56)	
Høy utdanning	Positiv	Negativ	Nei	-0.15 (-1.27)	
Levekår (indeks)	Negativ	Negativ	Nei	-0.41 (-1.50)	
Antallet stemmeberettigede (log)	Negativ	Negativ	Ja	-9.35 (-9.06)	-11.01 (-15.99)
Befolkningsandel under 30 år	Positiv	Positiv	Ja	0.40 (2.91)	0.39(3.21)
Arbeidsledighet (3 kvartal)	Negativ	Positiv	Ja	0.98 (2.33)	0.74 (2.29)
N				430	430
Justert R^2				0.69	0.69

*Koeffisientenes fortegn gir effektens retning (positiv/negativ). Statistisk signifikans (T-verdiene) sier noe om sannsynlighetene for at effekten av variablene ikke skyldes tilfeldigheter.

Hvem personstemmer og hvorfor?

Det er interessant å få vite ikke bare hvor mange men også *hvem* som retter på listene. Studier basert på individdata viser at listeretterne utgjør en nokså snever lokalpolitisk elite. Omtrent halvparten av partimedlemmene var listerettere i 1995, og blant partimedlemmer med kommunale verv personstemte to av tre. Ifølge Bjørklund (1999) fremstår listeretting derfor som en tilleggsarena for den kommunalpolitiske eliten, en slags forlengelse av partienes nominasjonsprosesser. Tabell 1.9 viser da også at listekandidatene personstemte langt oftere enn velgerne: Over 70 prosent av listekandidatene rettet på listene. Ikke bare personstemmer listekandidatene oftere enn andre, de gjør også flere endringer på stemmeseddelen enn velgerne. Mens henholdsvis 13 prosent (2003-valget) og 9.5 prosent (2007-valget) av velgernes stemte på 5 kandidater eller flere, gjorde 20 prosent av kommunestyrekandidatene det samme i 2003 mot 14.1 prosent i 2007. Både velgerne og listekandidatene ser dermed ut til å gi personstemmer til færre kandidater i 2007. Det ser dermed ut til å gå i retning av at flere personstemmer, men de stemmer på færre kandidater. Listekandidatene benyttet seg også av muligheten til å stemme på kandidater fra andre partier/liste. 17 prosent av kommunestyrekandidatene ga slengere i 2003 mot 19.8 prosent i 2007. Tilsvarende tall for velgerne var 10 prosent i 2003 og 12,5 prosent i 2007. Data fra lokalvalgsundersøkelsene viser også at velgere som enten selv har stått på en liste eller er partimedlem retter langt oftere enn andre velgere. Tolkningen av dette bør ta høyde for at både kandidatene og partimedlemmene utgjør en svært liten, og stadig mindre gruppe av befolkningen. En nærmere analyse av velgerne som besvarte spørreskjema fra lokalvalgundersøkelsen både i 2003 og 2007 (panelet) viser at i overkant 60 prosent av de som personstemte i 2003 gjorde det samme i 2007. Nærmere 40 prosent av de som ikke personstemte i 2003, valgte å krysse for en eller flere kandidater i 2007.

Tabell 1.9 Listeretting blant kandidater kommunestyrevalg 2003-2007 (prosent).

	Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007
Ja	72,3	72,3	79,0	83,3
Nei	19,1	25,0	13,7	14,6
Vet ikke/ubesvart	8,6	2,7	7,3	2,2
Totalt (N)	100 (1076)	100 (1615)	100 (343)	100 (323)

Spørsmål: Ga du ved kommunestyrevalget en personstemme til en eller flere kandidater på listen som du stemte på? I lokalvalgsundersøkelse, der tilsvarende spørsmål var med, svarte 38,2 prosent av velgerne at de avga en personstemme i 2003 mot 46 prosent i 2007.

Nedenfor skifter vi analyseenhet fra kommune til individ og benytter lokalvalgundersøkelsen for å se nærmere på listeretterne ved kommunestyrevalget 2007. Analysen gjennomføres som en logistisk regresjonsanalyse der den avhengige variabelen kodes 1 for velgere som ga personstemme, mens verdien 0 gis til velgere som ikke brukte denne muligheten. Fordelen med individdata kontra kommunedata er at vi kan kontrollere

for betydningen av holdninger på listerettingen. Tolkningen av resultatene i en logistisk regresjonsanalyse er ikke like intuitive som i standardvarianten av multivariat regresjon (se Eikemo og Clausen 2007 kap.5). Regresjonskoeffisientene i logistisk regresjon forteller i realiteten ikke mer enn at effektene er positive eller negative. Oddsratioene kan derimot tolkes utover effektens retning. Et oddsratio rundt 1 betyr ingen effekt, verdier under 1 innebærer at vi har å gjøre med en negativ effekt mens et oddsratio over 1 skal tolkes som positive effekter.

Resultatet er vist i Tabell 1.10 og forventningene bygger dels på tidligere funn fra de norske lokalvalgundersøkelsene og på erfaringene fra danske lokalvalg (Buch og Elklit 2007). Det fremgår at oddsratioet er 33 prosent høyere for at menn personstemmer enn for at kvinner gjør det. I tillegg til forskjellen mellom kjønnene viser analysen at *interessen for kommunepolitikk* bidrar til en betydelig økning av oddsratioet for å personstemme. Dette er i tråd med funn fra det danske lokalvalget i 2005 (Ibid). Oddsratioet for at en som er interessert i kommunepolitikk har personstemt er dobbelt så stor sammenlignet med en velger uten denne interessen. Som forventet øker *partimedlemskap* også oddsratioet for å personstemme. Analysen av andelene rettede stemmesedler med bakgrunn i kommunedataene viste at alder og kommunistørrelse hadde effekt. Dette bekreftes i analysen av individdataene. Eldre personstemmer sjeldnere enn unge, noe som også er tilfelle for velgerne bosatt i tettbygde strøk. Det å være tilflytter til kommunen reduserer oddsratioet for å ha personstemt i 2007 valget. Danske undersøkelser viser at velgere som bestemmer seg for hvilket parti de skal stemme på tidlig i valgkampen personstemmer mer enn de som bestemmer seg senere (Buch 2007). I Norge er retningen på effekten den samme, men den er ikke statistisk utsagnskraftig. I tillegg forventet vi at et mer saksorientert politisk engasjement blant velgerne (målt som det å ha skrevet under på et opprop de siste fire årene) skulle bidra til mer personstemmegivning. Retning er som forventet men den er ikke signifikant. Endelig viser analysen at det å ha hatt verv eller vært representant de siste fire årene øker oddsratioet for å personstemme, men effekten er på grensen til ikke å være signifikant. Utdanning ser ikke ut til å ha betydning for personstemmegivningen.

Tabell 1.10 *Logistisk regresjons med personstemme som avhengig variabel (Signifikante resultater med fet skrift).**

Uavhengige variable	B	Oddsratio	Signifikans
Mann	0.287	1.332	0.012
Aldersgrupper	-0.174	0.840	0.000
Bor i tettbygd strøk	-0.315	0.730	0.023
Bestemte seg før valgkampen	-0.179	0.836	0.144
Interesse for lokalpolitikk	0.739	2.094	0.000
Tidligere hatt verv/representant	0.447	1.563	0.068
Skrevet under på opprop	0.217	1.242	0.066
Tilflytter i kommunen	-0.245	0.783	0.034
Partimedlem	0.609	1.839	0.001
Høyskole/universitetsutdannelse	-0.054	0.947	0.654
N	1436		
Nagelkerkes R ²	0.102		

* Samtlige variable er hentet fra lokalvalgundersøkelsen 2007, og alle med unntak av aldersvariabelen er kodet som dummy-variable. Mann=1, 0=kvinne, Bosatt tettbygdstrøk=1, 0=spredtbygd, Bestemte seg lenge før valgkampen=1, 0= under, like før eller på valgdagen, Ganske/svært interessert i kommunalpolitikk=1, 0=lite/helt uinteressert, Vært representant/hatt verv siste 8 år=1, Nei=0, Tidligere stått på liste=1, 0=Nei, Skrevet under opprop siste 4 år for å få sak på dagsorden=1, 0=Nei, Innflytter i kommunen=1, 0=Nei, Partimedlem=1, 0=Nei.

Like interessant som hvem som personstemmer er spørsmålet om velgernes begrunnelser for å personstemme. Hvorfor endre på listen? Tabell 1.11 presenterer faktorer velgerne og listekandidatene selv sier spilte en stor rolle for kandidatvalget i lokalvalgene 2007 og 2003. Igjen er resultatene slående identiske ved begge valg. Velgerne og listekandidatene er relativt samstemte om at kandidatenes sosiale bakgrunn (alder, kjønn, etnisk tilhørighet) hadde lite å si for personstemmegivningen. Listekandidatene legger større vekt på kjønn som begrunnelse for å personstemme enn det velgerne gjør. Det som imidlertid virkelig hadde betydning var kandidatenes standpunkt i sentrale saker, personlig kjennskap til kandidaten, vedkommendes politiske erfaring og opptreden i mediene. For listekandidatene hadde personlig kjennskap størst betydning, mens kandidatenes standpunkt i viktige spørsmål hadde størst betydning for velgerne både i 2003 og 2007. Også i 2007-valget støtter tallene opp om en av hovedkonklusjonene i kapittel 4: Kandidatenes sosiale bakgrunn har ingen synlig effekt på populariteten hos velgerne. Det er interessant at de kandidatkarakteristika som får størst oppmerksomhet både i mediene og fra politikerne (kjønn, alder og etnisk bakgrunn) ligger nederst på listen over de hensyn velgerne (og kandidatene) legger vekt på når de personstemmer.

Tabell 1.11. *Forhold som spilte en stor rolle for velgere og listekandidaters personstemmegivning 2003-2007 (prosent)**

	Velgere		Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Kandidatens standpunkt i viktige spørsmål	40,5	38,9	49,7	52,6	47,5	58,4
Kandidatens kommunalpolitiske erfaring	32,5	35,3	35,4	32,7	24,2	22,1
Kandidatens bosted	20,0	22,2	7,6	10,6	19,9	16,7
Kandidaten er kvinne (kjønn i 2007)	10,5	6,3	15,6	13,3	22,6	13,9
Kandidatens alder	7,8	6,2	8,6	7,5	10,2	9,1
Kandidatens etniske bakgrunn	7,4	6,0	4,8	4,9	3,6	5,6
Kandidatens opptreden i mediene	23,0	22,9	18,4	12,9	21,5	18,2
<i>Personlig kjennskap til kandidaten</i>	<i>37,2</i>	<i>35,7</i>	<i>65,4</i>	<i>63,5</i>	<i>67,8</i>	<i>62,4</i>

Spørsmål: Det kan være mange grunner til at man endrer stemmeseddelen ved kommunevalg. Vil du for hver av følgende grunner angi om den spilte en stor rolle, spilte en viss rolle, eller ikke spilte noen rolle da du endret stemmeseddelen ved kommunevalget? 2003: Velgere N=754, kommunestyrekandidater N=778, og fylkestingskandidater N=214. 2007: Velgere N=838, kommunestyrekandidater N=985 og Fylkestingskandidater N=269.

Vel så viktig som å få kunnskap om begrunnelsene for å personstemme, er det å få vite hvorfor store deler av velgermassen *ikke* benytter seg av denne muligheten. Hellevik (2003) har hevdet at velgernes viktigste grunn til ikke å personstemme er at de er enige med partienes rangering av kandidatene. Listeretting skal uttrykke uenighet med partienes kandidatprioriteringer, mens det å avstå skal uttrykke enighet. Velgerne og kandidatene begrunnelse for ikke å personstemme i 2003 og 2007 fremgår av Tabell 1.12, og igjen er velgere og kandidater samstemte: Partivalget fremstår som det vesentlige, ikke personvalget. Sammenlignet med 2003 valget framstår partivalget som enda viktigere for velgerne i 2007. Manglende kunnskap om muligheten for å personstemme, og usikkerhet om reglene, har svært liten betydning for å avstå. Det er overraskende at flere kommunestyrekandidater enn velgere i begge valg svarer at de avsto fra å personstemme fordi de ikke kjente til ordningen! Resultatet er så langt i tråd med argumentet til Hellevik (2003). Imidlertid har svaralternativene i tabellen flere tolkningsmuligheter, spesielt det siste alternativet: *partiets liste var god nok som den var, ikke behov for å endre på den*. Helleviks tolkning er at velgere som krysser av her har ment at samtlige kandidater skal velges i den rekkefølge de står på listen, og at ethvert avvik er i strid med vedkommendes intensjoner. Dette er bakgrunnen for at det trekkes opp en motsetning mellom dem som personstemmer og dem som leverer en urettet stemmeseddel. En annen tolkningsmulighet er imidlertid at velgeren med sitt svar kort og godt har ment at listen inneholdt de navn han/hun forventet å finne, ingen savnet ingen glemte. Analysen av den faktiske oppslutningen om enkeltkandidatene i kapittel 4 viser at hvis det noen gang har eksistert en motsetning mellom velgere som personstemmer og de som avstår, ble denne i så fall blåst vekk allerede i 2003-valget. I 2007 (som i 2003) var også velgere som personstemte enige i at partiets liste var god nok som den var. Hovedfunnet i analysen er at det nettopp er egenskaper ved partilistene som har

størst effekt på kandidatenes popularitet blant velgerne.⁵ De som står høyest på listene er også de som er mest populære.

Tabell 1.12 *Forhold som spilte en stor rolle for at velgere og kandidater avsto fra å personstemme 2003-2007 (prosent)**

	Velgere		Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Viste ikke at det var mulig å personstemme	3,4	2,4	5,5	3,1	3,7	2,7
Kjente ikke kandidatene godt nok	22,7	24,6	9,5	14,6	19,5	13,5
Først og fremst opptatt av å stemme på parti	59,1	60,7	68,5	66,1	59,1	75,7
Partiets liste god nok som det var, ikke behov for å endre på den	40,2	51,5	72,1	64,0	66,1	75,0
<i>Usikker på reglene</i>	6,7	7,8	5,9	5,4	6,2	4,3

Spørsmål: Det kan være mange grunner til at man ikke endrer stemmeseddelen ved kommunevalg. Vil du for hver av følgende grunner angi om den spilte en stor rolle, spilte en viss rolle, eller ikke spilte noen rolle da du lot være å endre stemmeseddelen ved kommunevalget? * 2003: Velgere N=1172, kommunestyrekandidater N=206, fylkestingskandidater N=102. Ubesvart ikke tatt med. 2007: Velgere N= 1114, kommunestyrekandidater= og fylkestingskandidater N=47.

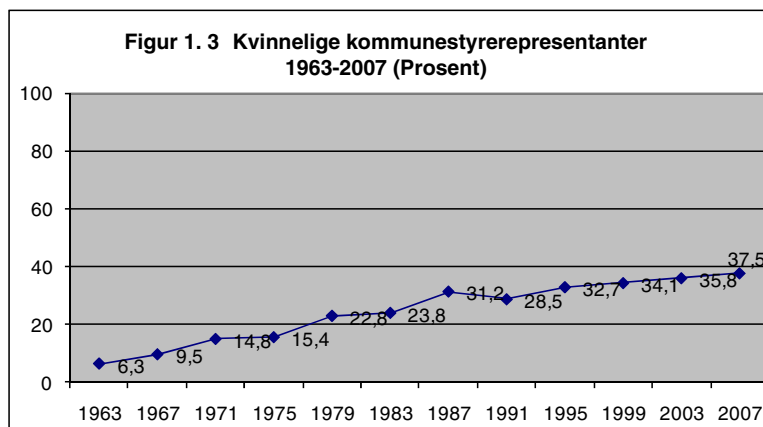
Kandidatene

På kandidatsiden gjentar dette avsnittet to hovedtemaer fra 2003 undersøkelsen: 1) Hva kan forklare at enkelte kandidater fikk flere personstemmer enn andre (se kapittel 4)? 2) Var det partienes nominasjonsprosesser eller velgernes personstemmegivning som hadde størst betydning for sammensetning av kommunestyre og fylkesting (se kapittel 5)? Vi starter imidlertid med å gå noe mer i dybden på spørsmålet om hvorfor kvinnerepresentasjonen i kommunene varierte i 2007-valget. Diskusjonen nedenfor danner et bakteppe for disse spørsmålene, og oppsummerer hovedfunnene.

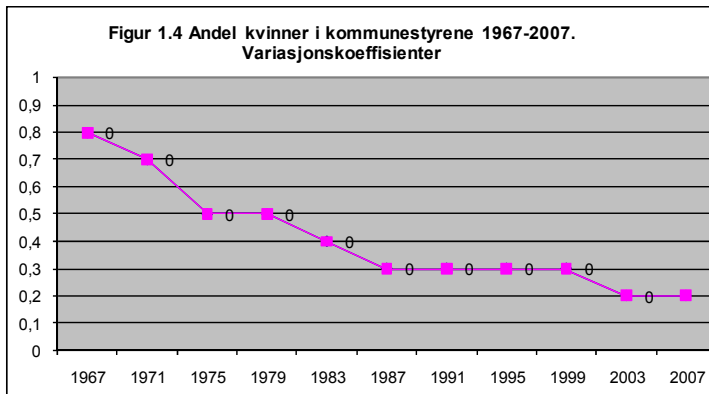
Kvinnerepresentasjon og kandidatpopularitet

Idealet om at folkevalgte organer skal avspeile befolkningssammensetningen står sterkt i norsk og nordisk politikk.⁶ Mens kjønnsdimensjonen i andre land har konkurrert med andre dimensjoner som rase og religion, har den homogene befolkningssammensetningen i de nordiske land bidratt til at kjønn har kunnet innta posisjonen som representativitetsdiskusjonen absolutt viktigste variabel (Kjær og Pedersen 2004, SOU 1992:92, Kjær 1997). Spørsmålet om kvinnerepresentasjon har vært særlig dominerende i norsk personvalgsdebatt (Hellevik og Bjørklund 1995, Hellevik 2003). Det er da også bred oppslutning både blant velgere og kandidater om at kvinnene bør være godt representert i folkevalgte organer (se Christensen mfl. 2004). Flertallet mener at kvinnene bør komme enda sterkere med enn tilfellet er i dag. Listekandidatene, som altså personstemmer både oftere og mer, ønsker dette enda sterkere enn velgerne. Det er praktisk talt ingen som mener at antallet kvinner i norske kommunestyre og fylkesting bør reduseres.

Kvinnerepresentasjonen har økt over tid både i Stortinget, fylkestingene og kommunestyrene. I perioden 1963-2007 har kvinneandelen i norske kommunestyre gått fra 6,3 prosent til 37,5 prosent (Figur 1.3). Veksten er blitt beskrevet som formidabel (Raaum 1995, Bjørklund 1999). Legg merke til at veksten har funnet sted til tross for at personvalgsinnslaget ved kommunestyrevalgene - som skal ha virket negativt inn på kvinnerepresentasjonen - hele tiden har gjort seg gjeldende. Utviklingen mer enn antyder at det er andre forhold enn valgordningen som kan forklare endringen i kvinnerekruttering til norske kommunestyre.

Figur 1.4 viser variasjonskoeffisientene for andelen kvinner i kommunestyrene i perioden 1967-2007. Den overordede trenden er at kvinnerepresentasjonen i kommunene blir mer lik på tvers av kommunene (konvergerer). Konvergensen var spesielt sterk på 1970-tallet, men stoppet noe opp fra og med 1980-tallet (se også Wide 2006). I hele perioden har det vært kommuner som har variert sterkt fra det generelle mønsteret, og som har hatt vedvarende lav kvinnerepresentasjon (Berglund 2007, Ringkjøb og Aars 2008). I 1991 var det faktisk ennå en kommune (Kvitsøy) som kun hadde mannlige kommunestyrerepresentanter. I andre enden av skalaen befant Fyresdal kommune seg, med 57 prosent kvinnelige representanter. Etter kommunestyrevalget i 2007 hadde 29 kommuner 50 prosent eller flere kvinner i kommunestyrene. Etnedal, Fosnes og Loppa toppet med en andel på 60 prosent, mens Sirdal hadde den laveste med 10,5 prosent.

Utføringen av tempoet i økningen av kvinneandelen i kommunestyrene samt stor kommunal variasjon har bidratt til en vedvarende debatt om kvinnerepresentasjonen. I forkant av 2007-valget fant daværende Kommunal- og Regionalminister, Åslaug Haga (Sp), ut at hvis kvinnerepresentasjonen økte med samme tempo som nå ville det ta 80 år før man nådde full likestilling i kommunestyrene. I 2007-valget ble det derfor i følge en leder i Kommunal Rapport (13.02.07) lagt opp til «*kvinnekampanjer, utstillingsvindu for gode eksempler, oppmuntring og heiarop fra likestillingsmyndighetene*». Riset bak speilet var et forslag om kvotering på partilistene hvis resultatet ikke viste seg å bli tilfredsstillende. Kvoteringsforslaget ble da også vurdert i en stortingsmelding om lokaldemokratiet (st.meld.nr.33 (2007-2008)), men ikke foreslått.

Hvorfor er det en representativitetsskjevhet i mennenes favør i kommunestyrene? Valgsystemers betydning for kvinners representasjon er grundig behandlet i internasjonal forskning (Norris 2004). Sammenlignende studier viser blant annet at den gjennomsnittlige andelen kvinner i nasjonale parlamenter på verdensbasis i 2000 var på 14 prosent mens den i Norden var 39 prosent (Iwanga 2001). Blant de nordiske landene var andelen lavest i det eneste landet *uten* personinnslag, nemlig Norge (36 prosent). Sverige lå høyest med 43 prosent, etterfulgt av Danmark med 37 prosent og Finland med 37 prosent.

Når variasjonen i kvinnerepresentasjonen skal forklares, skiller det vanligvis mellom *strukturorienterte* og *aktørorienterte* modeller. Mens strukturorienterte forklaringer er opptatt av valgsystemer, partisystemer, og lovgivningen generelt, fokuserer aktørorienterte forklaringsmodeller på forhold som tilgangen på kvinnelige kandidater, deres erfaringer og motivasjon. Det er bred enighet i litteraturen om at både valgordningen og partiregler spiller en betydelig rolle. Det er lettere for kvinner å bli valgt i system med forholdstallsvalg enn i system med flertallsvalg (Norris 2004).⁷ Rule og Zimmermann (1994) viser at snittet tidlig på 1990-tallet var 19,5 prosent i land med forholdstallsvalg mot 9,4 prosent i stater med flertallsvalg. Caul (1999) viser i en analyse av 12 land at kjønnsbaserte kvoteringsregler i partienes nominasjonsprosesser bidrar positivt til kvinnerekrutteringen. I Norge har Venstre og SV hatt kjønnsrelaterte kvoteringsregler siden 1970-tallet. Arbeiderpartiet og Senterpartiet innførte slike regler

på 1980-tallet, mens Høyre og Fremskrittspartiet fortsatt ikke har slike regler (Heidar og Saglie 2002).⁸

Når det gjelder personvalgssystemets betydning for kvinners politiske representasjon finner Karvonen (2002:34) i en analyse av samtlige FN-land ingen klar effekt. Rule og Shugart (1995) finner imidlertid i en studie av 24 land at personvalg kombinert med forholdstallsvalg og store valgkretser gir økt kvinnerepresentasjon. Nyere internasjonal litteratur antyder også at kvinner i stadig større grad kommer bedre ut i konkurransen enn sine mannlige kolleger (se kapittel 4). Ifølge Iwanga (2001) varierer effekten av enkeltvariabler betydelig over tid, men valgkretsenes størrelse ser ut til å ha en stabil positiv effekt.⁹ Desto færre mandater som velges, desto lavere kvinneandel. Det er dermed mulig at en ytterligere reduksjon i antallet kommunestyrerepresentanter kan slå negativ ut for kvinneandelen i norske kommunestyre på sikt.¹⁰

Norsk forskning har vært særlig opptatt av forklaringer på den kjønnsmessige skjevheten i politikken. Personvalsordningen har fremstått som et viktig hinder (Hellevik og Skard 1985, Hellevik og Bjørklund 1995, Hellevik 2003). Konklusjonen er at kvinnene, med unntak for de største kommunene og i SV, taper i kampen om personstemmene. Spørsmålet sto da også sentralt i behandlingen av personvalgsreformen. Departementets viktigste argument for å styrke partienes rett til å forhåndskumulere noe mer enn det valglovutvalget la opp til var at partiinnflytelsen ville sikre større representativitet, både geografisk, sosialt og kjønnsmessig (Ot.prp.nr.45). Departementet og forskerne var enige om at partiene ivaretar kravet om sosial representativitet bedre enn velgerne.

Vi skal se litt nærmere på hvorfor kvinnene var kraftig underrepresenterte i enkelte kommuner i 2007, mens de var overrepresentert i andre. Forklaringene hentes fra litteraturgjennomgangen ovenfor. Analysen baseres dermed på studier som har forsøkt å forklare variasjonen i kvinnerepresentasjon både mellom kommuner og land (Raaum 1995, Bäck og Öhrvall 2004, Wide 2006). Fokuset her – som i litteraturen ovenfor – er på trekk ved den samfunnsmessige lokale konteksten og de institusjonelle rammene lokalt (Kjær og Pedersen 2004).

Flere *demografiske og sosioøkonomiske egenskaper* ved kommunene skal påvirke kjønnsrepresentativiteten (Raaum 1995). Når det gjelder *demografien*, skal befolkningens størrelse og kjønnsstruktur ha effekt. Kvinnene skal være bedre representert i store kommuner og i kommuner med en høy kvinnelig befolkningsandel. Tanken er at dette innvirker på tilbudet av kvinnelige kandidater, slik at blir lettere å rekruttere kvinner hvis tilbudet av kvinnelige kandidater er stort. I tillegg skal urbanisering, utdanningsnivå og en viss næringsstruktur trekke kvinneandelen i kommunestyrene i positiv retning. Her er utgangspunktet etterspørselssiden. Ideen er at kvinner i moderniserte kommuner ikke antas å falle inn i en tradisjonell kvinnerolle, noe som gir partiene større incitament til å rekruttere kvinner fordi velgerne i større grad vil etterspørre kvinnelige kandidater. Kommuner med et høyt utdanningsnivå og en stor servicesektor skal være kjennetegnet på en moderne politisk kultur. Hypotesen er at kvinnene er bedre representert i kommuner med få sysselsatte i jordbruk og industri.

Politiske og institusjonelle trekk ved kommunene spiller også en rolle. Som nevnt skal et *proporsjonalt* valgsystem gi en høy kvinneandel. Hypotesen er at kvinnene er bedre representert i større valgkretser, fordi mennene i slike kretser ikke trenger å trekke seg for at kvinner skal få plass (noe som kan være tilfelle i små kretser) (Ibid, Matland 1993). *Partisystemet* skal påvirke kvinneandelen, ved at systemer med få store partier har en annen dynamikk enn systemer med mange partier. I store partier trenger ikke menn oppgi sine posisjoner for å slippe kvinnene til, og store partier bør følgelig være mer representative enn små partier. Fester vi lit til dette argumentet, forventer vi at kvinneandelen er høyere i kommuner med få store partier. I tillegg til partistørrelsen, kan *partifargen* spille en rolle. Raaum (1995) peker på at enkelte partier setter kjønnslikestillingen høyere enn andre, og slike partiers oppslutning kan trekke kvinneandelen opp. Vi inkluderer derfor en variabel som måler Rødt, DNA og SVs prosentandelen av mandatene i de respektive kommunestyrene. Andelen *gjenvalgte* kandidater skal også ha effekt. En høy gjenvalgandel kan sette en naturlig øvre grense for hvor raskt endring kan skje (Kjær og Pedersen 2004). Ideen er at parallelt med at det er krefter som arbeider for å øke kvinneandelen er det krefter i sving for å sikre at de allerede innvalgte representantene gjenvelges. En høy gjenvalgtrate kan følgelig resultere i at den personalmessige sirkulasjonen i kommunestyrene blir beskjeden.

Den empiriske analysen er basert på kommunedata fra 2007-valget, og Tabell 1.13 presenterer resultatene. Som i de tidligere analysene har vi å gjøre med standard multivariat regresjonsanalyse med to modeller. Modell II rapporterer kun statistisk utsagnskraftige uavhengige variable fra den første modellen (enhalet test). Resultatet tilsier at tilbudssiden har betydning for kvinnerepresentasjonen i kommunestyrene. En høy kvinneandel blant kandidatmassen kombinert med at en stor andel av disse kandidatene har fått stemmetillegg fra sine respektive partier trekker kvinnerepresentasjonen i positiv retning. Det samme er tilfellet i kommuner med en høyt utdannet lokalbefolkning. Imidlertid har proporsjonaliteten, som forutsatt, negativ effekt. En økning på proporsjonalitetsindeksen med 1 reduserer kvinnerepresentasjonen med 0.61 prosent. Et høyt antall partier ser også ut til å ha en forventet negativ effekt på kvinnerepresentasjonen. Det fremgår også at listeretting ikke har signifikant effekt på kvinnerepresentasjonen. Endelig har gjenvalgthypotesen også signifikant effekt. Kommuner med høye gjenvalgtrater har lavere kvinnerepresentasjonen enn kommuner med større personutskiftning. Det skal noteres at den forklare variansen er relativt lav. Forklart varians for modell II er 22 prosent (Justert $R^2 = 0.22$).

Tabell 1.13: *Multivariat regresjonsanalyse av prosentandelen kvinner i kommunestyrene i 2007. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter og t-verdier i parentes.*

Variabel	Forventet effekt	Faktisk effekt	Signifikant	Modell I	Modell II
Mandater Rødt, DNA og SV	Positiv	Positiv	Nei	0.01 (0.37)	
Prosent kvinner med stemmetillegg	Positiv	Positiv	Ja	0.49 (6.47)	0.50 (7.12)
Prosent kvinnelige kandidater	Positiv	Positiv	Ja	0.46 (5.03)	0.49 (5.48)
Prosent høyere utdanning	Positiv	Positiv	Ja	0.19 (1.88)	0.24 (3.12)
Prosent sysselsatt i offentlig sektor	Positiv	Positiv	Nei	0.11 (1.56)	
Prosent sysselsatt i primærnæringene	Negativ	Positiv	Nei	0.09 (1.16)	
Antallet stemmeberettigede (log)	Positiv	Positiv	Nei	0.47 (0.72)	
Proporsjonalitet (Gallaghers indeks)	Negativ	Negativ	Ja	-0.63 (-2.07)	-0.61(-2.13)
Partiantall	Negativ	Negativ	Nei	-0.72 (-1.74)	-0.91(-2.60)
Antallet rettede stemmesedler	Negativ	Negativ	Nei	-0.02 (-0.51)	
Prosent kvinner i befolkningen	Positiv	Negativ	Nei	0.09 (0.22)	
Prosent gjenvälgte kandidater	Negativ	Negativ	Ja	-0.05 (-1.96)	-0.05(-2.10)
N				430	430
Justert R ²				0.21	0.22

Kommunedata gjør det ikke mulig å kontrollere for en rekke andre faktorer når vi skal vurdere hvilke kandidater som vinner eller taper i kampen om personstemmene. Det finnes blant annet omfattende dokumentasjon for en sterk sammenheng mellom kandidatens listeplassering og deres andel av personstemmene - og det uavhengig av type personvalgssystem.¹¹ Svenske toppkandidater fikk i 1998 gjennomsnittlig 13 prosent personlige stemmer mens andre kandidater fikk under 1 prosent (SOU 1999:92). Danske, irske, sveitsiske og belgiske studier peker i samme retning (Pedersen 1995, Elklit og Jensen 1997, SOU 1993:21, Farrell 1997). I analysen av det danske lokalvalget i 2005 heter det da også at effekten av personstemmegivningen er «*marginal saammenlignet med betydningen af partiernes prioriteringer af kandidaternes rækkefølge på listen*» (Buch 2005:129). Det samme finner en norsk studie av 2050 kandidater i fire kommuner i 1999 (Christensen 2001). Dette bekrefte også i vår analysen av kommunestyre- og fylkestingsvalget 2003. Kvinnelige kandidater har tradisjonelt hatt en mindre gunstig listeplassering enn mennene. At kvinnelige kandidater taper i kampen mot mennene kan dermed skyldes at nominasjonskomiteene, og ikke velgerne, plasserer dem i den politiske skyggen.

Hvordan var så oppslutningen om de kvinnelige kandidatene ved i 2007-valget sammenlignet med valget fire år tidligere? Dette spørsmålet analyseres inngående i kapittel 4 der det fremgår at både kvinnelige fylkestings- og kommunestyrekandidater i gjennomsnitt fikk færre personstemmer enn sine mannlige kolleger. Forklaringen ligger heller ikke i 2007 i at velgerne foretrakk mannlige kandidater som sådan. Forskjellen mellom kvinnene og mennene må derimot tilskrives den posisjonen kandidatene hadde før velgerne slapp til. Etter å ha kontrollert for ikke minst egenskaper ved partilistene, herunder topplasseringen, viser det seg at kandidatens kjønn *ikke* hadde noen vesentlig effekt på personstemmene. Konklusjonen i 2007 som i 2003 er at velgerne stor sett

personstemte i tråd med, ikke på tvers av, preferansene til partienes nominasjonskomiteer.

Kapittel 5 følger opp disse spørsmålene ved eksplisitt å vurdere velgernes innflytelse på kandidatutvelgelsen. Hvor stor betydning har personstemmene hatt for kandidatutvelgelsen i de to siste lokalvalgene? Spør vi listekandidatene selv, er svaret avhengig av hvilket valg det er snakk om. Tabell 1.14 viser hva kommunestyre- respektive fylkestingekandidatene selv trodde hadde størst betydninger for deres valg sjanser - ekstra stemmer fra velgerne eller stemmetillegg fra partiet. Over halvparten av kommunestyrekandidatene mente både i 2003 og 2007 at ekstrastemmer fra velgerne var viktigst. Tar vi hensyn til om kandidatene hadde stemmetillegget eller ikke vipper flertallet over til at stemmetillegg var viktigst (andelen stiger med 15 prosentpoeng). Over 80 prosent av fylkestingskandidatene antok av listeplasseringen var viktigst. En del av diskusjonen i forkant av 2003-valget tilsa at personvalgsreformen ville føre til en reduksjon i partienes innflytelse over representantutvelgelsen. Dette skjedde imidlertid ikke verken i 2007 eller i 2003. Som analysen i Kapittel 5 viser, ble kun 8 kandidater innvalgt på personstemmer ved fylkestingsvalget i 2007 sammenlignet med 11 i 2003-valget. Også ved kommunestyrevalget hadde personstemmene liten betydning ved begge valg. Nominasjonsfasen fremstår med andre ord som langt viktigere for representantutvelgelsen enn velgernes personstemmegivning.

Tabell 1.14 *Viktigst for å bli valgt inn i kommunestyret/fylkestinget (prosent).*

	Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007
Ekstrastemmer fra velgerne	55,2	54,4	13,1	12,7
Stemmetillegg fra partiet/plassering på listen	41,6	42,4	84,5	83,0
Ubesvart	3,2	3,3	2,3	4,3
<i>Totalt</i>	<i>100(1076)</i>	<i>100(1615)</i>	<i>100(343)</i>	<i>100(323)</i>

Spørsmål: Hva mener du er viktigst for å bli valgt inn i kommunestyret? A) Ekstrastemmer fra velgerne (Fylkestingsvalg: Plassering på listen), b) stemmetillegg fra partiet.

Innvandrerens integrasjon i lokalpolitikken er et annet sentralt tema i rapporten. Temaet er viktig og kan illustreres med at det ved inngangen til 2006 var 386 000 personer med innvandrerbakgrunn i Norge. Det tilsvarer 8,3 prosent av befolkningen. Tall fra Statistisk Sentralbyrå viser at det ble valgt inn 597 kommunestyrerepresentanter med annen enn norsk landbakgrunn ved kommunestyrevalget 2003. Disse utgjorde 5,3 prosent av det totale antall kommunestyrerepresentanter. Innvandrerbefolkningen utgjorde da 7,3 prosent av befolkningen, mens andelen ikke-vestlige innvandrere lå på 5,3 prosent. 1,1 prosent av kommunestyrerepresentantene hadde ikke-vestlige bakgrunn, og to av tre ble innvalgt på listene til Arbeiderpartiet eller Sosialistisk Venstreparti. Det faktum at en de fleste innvandrere bor i sentrale strøk må tas med i vurderingen av hvor godt integrert de er i lokalpolitikken (Daugstad 2005). En tredjedel av innvandrerbefolkningen bodde faktisk i Oslo ved inngangen til 2005. 26 kommuner hadde en høyere andel kommunestyrerepresentanter med

ikke-vestlig bakgrunn enn andelen ikke-vestlige i befolkningen skulle tilsi (Ibid, Aalandslid og Tronstad 2005, Christensen mfl. 2004).

Den politiske integreringen av innvandrerbefolkningen er belyst i den norske så vel som den danske maktutredningen. Konklusjonene i utredningene trekker i motsatt retning (Østerud m.fl 2003, Togeby m.fl 2003). Tor Bjørklund og Aamir J. Sheikh (Dagbladet 26.08.04) har påpekt at mens pessimismen rår i den norske forskergruppen, er danskernes virkelighetsbeskrivelse langt mer positiv. Den norske forskergruppen legger vekt på at valgdeltakelsen er lav blant innvandreregruppene, og at de også er svakt representert i folkevalgte organer (Østerud m.fl. 2003:79). Danske forskere (Togeby 1999, 2003) dokumenterer på sin side at den kollektive mobiliseringen blant flere innvandreregrupper er sterk, og de mener at personvalgssystemet er en viktig faktor bak denne mobiliseringen. Kandidater med innvandringsbakgrunn får gjennomgående mange personstemmer og løftes oppover på valglistene spesielt i de store partiene (Togeby 2003). De danske funnene er relevante også for norske lokalvalg. Som det fremgår av kapittel 5 hadde personstemmene betydning for innvandrerkandidatenes skjebne ved de to siste lokalvalgene.

Partiene og deres nominasjoner

Diskusjonen om personvalgsreformens betydning for partiene har sentrert rundt to brede hovedtemaer. Det ene går på hva økt velgerinnflytelse gjør med partiene: Fører velgernes «innblanding» i den politiske rekrutteringsprosessen til at partiene ytterligere svekkes som medlemskapsorganisasjoner? Bidrar personvalgsreformen til mer personstrid i partiene? Det andre hovedtemaet dreier seg om hvorvidt prinsipper som deltakelse og representativitet ivaretas i partienes rekrutteringsstrategier. Flere offentlige utredninger har vært kritiske til partinominasjonene, og fremstilt disse som lukkede prosesser der beslutninger fattes av et fåtall innflytelsesrike partimedlemmer. På den annen side har kritikerne av personvalgsordningen fremstilt partienes nominasjonsprosesser som inkluderende, og orientert mot omforente og helhetlige løsninger. Kupp og aksjoner er noe som skjer på velgernivå, ikke i nominasjonen, er omkvedet der. Så langt har dette vært basert enten på spekulasjoner eller på undersøkelser av et fåtall lokalpartier (for et unntak se Hellevik og Skard 1985). Det finnes nemlig få konkrete tall som sier noe om spørsmål som: Antallet deltakere i nominasjonsarbeidet? Antallet fremmøtte på nominasjonsmøtene, og hvor aktive de er? Og, hvilke egenskaper nominasjonskomiteene mener er viktige hos kandidatene?

Vår undersøkelse av nominasjonen i 2003 valget antyder at personvalgsreformen ikke har hatt innvirkning verken på måten nominasjonsprosessen gjennomføres på eller i de krav som stilles til kandidatene (Se Ringkjøb og Aars 2007). Nominasjonen fremstod som en nokså standardisert prosess. En nærmere undersøkelse av nominasjonsprosessens sluttprodukt, partilistene, viste at de nominerte slett ikke avspeilte befolkningssammensetningen. I forhold til kjønn og alder var kvinner og ungdom underrepresenterte og partienes toppkandidater var i hovedsak menn. Dette gjaldt både fylkestings- og kommunestyrevalg. Vår hovedkonklusjon var at det som skjedde

(eller ikke skjedde) i partiene hadde stor betydning for valgresultatet. Hvem partiene plasserte på listene og listerangering viste seg å ha avgjørende betydning for selve valget. Samtidig fant vi (med bakgrunn i det begrensede empiriske materiale) at rekruttering og nominasjon i partiene skjer med minimale organisatoriske ressurser. Ikke bare var det få aktive i nominasjonsarbeidet, men mange av nominasjonskomiteens medlemmer stod selv på valglistene. Utvelgerne valgte seg selv. I tillegg foregikk søkingen etter kandidater nær kjente løsninger. Utgangspunktet var listen fra forrige valg. Det var med andre ord ingenting som tydet på at den nye personvalgordningen hadde endret partienes handlingsmønster i nominasjonsarbeidet.

Disse funnene kombinert med nominasjonsprosessenes betydning for valgresultatet gjorde at vi i forkant av 2007-valget mente en mer inngående undersøkelse av denne prosessen var en nøkkelen til en bedre forståelse av kandidatutvelgesprosessen. Nominasjonsprosessene gir partiene svært gode muligheter til å styre ikke bare hvilke kandidater som blir nominert til listene, men også hvilke som blir valgt. Det faktum at de tidlige fasene i rekrutteringsprosessen ser ut til å være avgjørende, gjorde at forskningsinnsatsen på denne delen ble utvidet. Forskningsspørsmålene fra 2004 rapporten ligger imidlertid fast, men datamaterialet er betydelig mer omfattende. Analysen i kapittel 3 bygger denne gangen på undersøkelser av nominasjonsprosessen i et betydelige større antall lokalpartier. I tillegg har vi direkte observasjoner fra samtlige av disse møtene. Vi var der da det skjedde. Det er et viktig metodisk poeng at mens vi forrige gang innledet undersøkelsen da nominasjonsprosessene var avsluttet, har vi denne gangen fulgt prosessen fra start til mål. Direkte observasjon har gjort det mulig for oss å dokumentere prosessen mer inngående. Det dreier seg om spørsmål som: antallet fremmøtte, hvor mange og hvem tar ordet, og grad av konflikt/enighet om nominasjonskomiteens foreliggende listeforslag. Opplysningene fra selve nominasjonsmøtene vurderes også i forhold til antallet partimedlemmer og de respektive partienes velgeropplutning. Vi er med andre ord i stand til å presentere eksakte tall om aktiviteten i norske lokalpartiers nominasjonsprosesser.

Resultatet viser at deltakelsen i nominasjonsprosessen ikke er spesielt imponerende. En nokså liten andel av partimedlemmene stiller på nominasjonsmøtene. Potensialet for at nominasjonskomiteen skal kontrollere kandidatutvelgelsen er stor. Selv om utvelgelsen og rekruttering skjer på selve nominasjonsmøtet, er det for en stor del slik at nominasjonskomiteen nominerer seg selv. Når det er sagt, er det også en viss grad av konkurransen om nominasjonen. Det blir gjort endringer på listene på selve nominasjonsmøtet, noe som tilsier at nominasjonskomiteene ikke har full kontroll over prosessen. Her er det imidlertid stor variasjon partiene imellom. For enkelte partier dreier det seg om å skrape sammen et tilstrekkelig antall kandidater. Hvorvidt det er kamp om nominasjonen i partiene er til en viss grad av avhengig av hvordan møtene organiseres, men samtidig er politiske/ideologiske motsetninger så å si fraværende. Når det gjelder kandidategenskapenes betydning for nominasjonen, viser analysen at kandidatenes personlige egenskaper er viktigst for det øverste sjiktet av kandidater. Representativitetskriteriene blir først viktigere i vurderingen av kandidater lengre nede

på listene. Politisk erfaring fremstår som aller viktigst, men det gjelder stort sett for toppkandidatene. Endelige finner vi at representativitet ser ut til å være noe viktigere for de sosialistiske partiene enn for de borgerlige partiene.

Gangen i rapporten

I kapittel 1 har vi trukket opp de sentrale spørsmålene og forventningene som har dannet utgangspunkt for analysene i denne rapporten. Kapitlet har også oppsummert noen av funnene som vil bli presentert i mer detalj i de kommende kapitlene. Resultatene viser seg å være slående identiske når vi ser de to siste valgene under ett. Endelig har vi presentert nye analyser av variasjonen i listeretting og kvinnerepresentasjon i kommunene. I kapittel 2 er temaet norsk personvalgsdebatt og holdninger til personvalg generelt og mulig konsekvenser av reformen spesielt. Der settes forventningene til personvalsreformen inn i et historisk perspektiv samtidig som en del av innvendingene mot reformen drøftes mer inngående.

De påfølgende kapitler tar for seg tre faser i den politiske rekrutteringsprosessen. Det er gjennom mobiliserings-, nominasjons- og valgfase at listekandidatene entes siles ut, eller loses inn i lokalpolitikken. Kapittel 3 analyser mobiliseringsfasen og nominasjonsfasen. Analysen fokuserer på viljen til å stille til valg og de kriterier partiene legger til grunn når de velger sine kandidater. Hva kjennetegner den gode kandidat sett fra partienes ståsted? Hvem og hvor mange deltar i selve utvelgelsen? Kapitlet beskriver resultatet slik det foreligger etter at partiene har fullført sitt nominasjonsarbeid. Hvordan ser listene ut? Hva betyr sosiale bakgrunnsvariabler som kjønn, alder osv. for hvor kandidatene havner på listen? Kapittel 4 tar for seg selve valgfase der velgerne gjennom personstemmene har mulighet til å påvirke utvelgelsen av representanter fra kandidatmassen. Hvem får personstemmer fra velgerne, og hvorfor? Hva betyr faktorer som kjønn, alder, listeplassering, politiske erfaring og mediaoppmerksomhet for kandidatens popularitet blant velgerne?

I kapittel 5 presenteres konsekvensene av personvalsordningen. Indirekte gis det svar på hvilke av fasene i rekrutteringsprosessen som hadde størst betydning for hvem som endte opp som representanter i de respektive fylkestingene og kommunestyrene. Var det partinominasjonen eller velgerne personstemmegivning som bestemte kandidatutvelgelsen? Svaret viser seg å være entydig: Hvorvidt en kandidat blir innvalgt eller ikke er et spørsmål som partiene kan og (stort sett) vil bestemme på egenhånd, uavhengig av personstemmene. Kapittel 6 trekker det hele sammen og oppsummerer hovedfunnene.

2. Personvalg i Norge: Holdninger og betydning for lokaldemokratiet

Dette kapitlet ser nærmere på kjernepunktene i eldre og nyere personvalgsdebatt. I tillegg presenteres holdningsdata som kan kaste lys over denne debatten. Før argumentene og problemstillingene i debatten oppsummeres kan vi allerede nå slå fast at utgangspunktet for diskusjonen er avhengig av hvilke type valg det er snakk om. Debatten rundt stortings- og fylkestingsvalgene har fokusert på hvordan velgerinnflytelsen over kandidatutvelgelsen skal styrkes, mens ordskiftet knyttet til kommunevalgsordningen stort sett har handlet om å stramme inn på den samme innflytelsen.

Tema i debatten om personvalg

Personvalgsspørsmålet er avgjort ikke av ny dato, men er blitt behandlet i en rekke offentlige utredninger allerede fra tidlig på 1900-tallet (se Tabell 2.1). I denne gjennomgangen tar vi utgangspunkt i tre offentlige utredninger samt enkeltforskeres bidrag til debatten. Følgende utredninger representerer gode inntak til diskusjonen: NOU 1973:38, *Personvalg ved stortingsvalg og kommunalvalg*, NOU 1982:6, *Om en ny valglov*, og NOU 2001:3, *Velgere, valgordning, valgte*. Når det gjelder norsk personvalgforskning har analysene til Ottar Hellevik lenge vært nærmest enerådende på feltet (Hellevik og Skard 1985, Hellevik 1991, Hellevik og Bjørklund 1995, Hellevik 2003). Datamaterialet som ble innsamlet i forbindelse med vår første rapport har (som nevnt) tillatt analyser av selve valgoppgjøret, noe som har brakt nye perspektiver inn i analysene av rekrutteringen til lokalpolitikken. Enkelte studier har analysert dataene fra valgfase (Hellevik og Bergh 2005), noe som har medført en faglig debatt (se Hellevik 2005, Midtbø og Christensen 2005). Andre undersøkelser har ikke bare analysert dataene, men også inkludert perspektivet og bekreftet hovedfunnene (Se Berglund 2005).

Tabell 2.1 *Offentlige utredninger som berører personvalgsspørsmålet.*

Valgordningskommisjonen	1917 – Odelstingsproposisjon/stortingsbehandling 1920
Valgordningsnemda	1927
Kommunevalgsløvsutvalget	1948
Stortinget	1953
Kommunestyrevallovsnemdi	1960
Stortinget	1968
NOU 1973:38	1973
NOU 1982:6	1982
NOU 2001:3	2001

Kilde: NOU 2001:3.

Hvilke problemstillinger har så stått sentralt i debatten? I 1973-innstillingen som utelukkende omhandlet personvalgsspørsmålet, oppsummeres debatten slik (NOU 1973:38, s.10):

«Utvalget har tatt sitt utgangspunkt i den kritikk som i alminnelighet reises mot valgordningen, og som kort kan oppsummeres slik:

Ved stortingsvalg har velgerne ingen reell innvirkning på personvalget. Det samme gjelder ved kommunalvalg så langt partiene har forhåndskumulert på de offisielle valglister.

Nominasjonsmøtene preges av små, men mektige gruppers innflytelse.

Ved kommunalvalg kan små grupper ved organiserte, men hemmelige retteaksjoner mot valglistene, få fram et valgresultat som ikke er i samsvar med oppfatningen blant velgerflertallet.

Valgreglene er for kompliserte og for lite kjente og forståtte blant velgerne»

Problemstillingene som utvalget trekker opp har vært gjengangere i hele perioden: Bør personvalg innføres også ved stortingsvalg? Hvor åpne og inkluderende er partienes nominasjonsmøter? Styres kandidatkåringen av små velgergrupper? Kan velgerne overskue effekten av endringene de foretar på stemmeseddelen? Debatten reflekterer uomtvistelig ulike normative oppfatninger av hvordan demokratiet bør organiseres. På den ene siden står partienes forkjempere med sitt budskap om at helhetshensynet ivaretas best når kandidatutvelgelsen overlates til partienes nominasjonsmøter. På den andre siden finner vi tilhengere av økt velgerinnflytelse som mener at kandidatutvelgelsen er for viktig til å overlates partimedlemmene alene. Til tross for motsetningene setter begge parter deltakelse, eller mangelen på sådan, i høysetet: Krav om økt velgerinnflytelse begrunnes med at innflytelsen i partienes nominasjonsprosesser er forbeholdt til de få og de sterke. Kravet om å begrense velgerinnflytelsen ved kommunevalg begrunnes på sin side med at det kun er et fåtall velgere som gjennom listerettingen styrer personvalget på bekostning av det store flertallet av velgere som avstår. La oss se på hvordan debatten har kommet til uttrykk i ulike typer valg.

Stortings- og fylkestingsvalg

Hovedargumentet mot å innføre en personvalgsordning ved stortings- og fylkestingsvalg er partipolitikkenes overordnede rolle på disse styringsnivåene. Personelementet har like fullt hatt stor betydning historisk. Grunnloven fra 1814 bygde eksempelvis på indirekte valg der velgerne stemte på valgmenn som i sin tur stemte på konkrete stortingsrepresentanter. I 1905 ble det innført direkte valg med flertallsvalg i enkeltkretser. Først fra 1919, da Stortinget vedtok å endre grunnloven og introdusere forholdstallsvalg i kretser med flere mandater, fikk partidemokratiet et sterkere fotfeste.

Valgordningskommisjonen av 1917 slo også fast at personvalget ved stortingsvalg ble avgjort ved nominasjonen. Velgernes mening om kandidatene kunne derimot bringes på det rene ved «*et prøvevalg blant partiets velgere eller representanter for disse. Dette vil da i almindelighet en partiorganisasjon ta seg av*» (NOU 1973:38 s.11). Ifølge kommisjonen måtte det være opp til partiene selv om de ville at velgerne skulle få vurdere kandidatene. Antydninger til debatt om partienes kontroll over kandidatvalget finnes i *Valgordningsnemdas* innstilling fra 1927, men det ble ikke foreslått noen endringer.¹² I 1953 var temaet igjen på dagsorden da Stortinget behandlet forslaget fra *Valgordningskommisjonen* av 1948. Mindretallet i kommisjonen gikk inn for et større innslag av personvalg, men forslaget falt (Ibid s.63).¹³ I 1973 ble det så for første gang foreslått å innføre en valgordning med felles personvalgsregler for både stortings- og kommunestyrevalg. Utvalget var særlig kritisk til partienes nominasjonsprosesser og mangelen på et lovverk som kunne garantere representative nominasjonsmøter. Utvalget slo fast at '*som det er nå, kan det forekomme at en 4–5 personer utpeker et partis kandidater somme steder*' (NOU 1973:38, s.19–20). Utvalget forslø en ny nominasjonslov med prøvenominasjon åpne for alle velgere. Personvalgsordningen skulle også endres gjennom at systemet med forhåndskumulering ble erstattet med en ordning der partiene kunne gi prioriterte kandidater et stemmetillegg på 20 prosent (NOU 1973:38 s.11). Igjen vendte Stortinget tommelen ned. Både i 1982-innstillingen og i valglovutvalgets innstilling følges dette argumentet delvis opp (NOU 1982:6, s.58–59, NOU 2001:3).

Valglovutvalgets forslag om økt velgerinnflytelse ble blant annet begrunnet med velgernes interesse for personvalget, særlig i kommunene. Høringsrunden avslørte manglende kandidatkunnskap som et viktig argument mot å innføre en personvalgsordning ved Stortings- og fylkestingsvalg (Ot.prp.nr.45 2001–2002, s.68). Likevel foreslo altså utvalget en personvalgsordning også her. Utvalget antok blant annet at svekkelsen av partiene som medlemskapsorganisasjoner kunne bety at stadig færre deltok i kandidatutvelgelsen (Ibid). Stortingsflertallets avvisning av forslaget om å innføre en personvalgsordning ved Stortingsvalg bygget på sprikende argumenter partiene imellom (Inst.O.nr.102 2002–2003). Arbeiderpartiet ville vente på erfaringene fra fylkestingsvalget 2003, Fremskrittspartiets mente at kommunepolitikken var langt mer personavhengig enn rikspolitikken mens Sosialistisk Venstreparti fryktet at mediene vil få større betydning med en personvalgsordning og at ordningen kunne bidra til en tilspisset kamp mellom ulike regioner i de enkelte fylkene.

Historisk har partivalget blitt ansett å være viktigere enn personvalget ved stortings- og fylkestingsvalg. Personelement vurderes som et fremmedelement i en politisk kultur preget av sterke politiske partier. Forskning viser også at personvalget spiller en betydelig større rolle for velgerne ved kommunestyrevalg enn ved Stortingsvalg (Skare 1998). Flere utvalgsinnstillinger har imidlertid vært kritiske til partienes nominasjonsmøter. Forslag om å endre valgloven med henblikk på å sikre representativitet i nominasjonsprosessene har aldri fått særlig oppslutning i Stortinget. Eksempelvis foreslo valglovutvalget å oppheve valglovens bestemmelser om nominasjon, og det diskuterte i liten grad spørsmål knyttet til forholdet mellom nominasjon og representativitet (NOU 2001:3).¹⁴ Utvalgets forslag ble også fulgt opp av Stortinget (Ot.prp.nr.45 2001–2002) slik at dagens valglov mangler regler om nominasjon. Det er dermed opp til partiene selv å sikre at verdier som representativitet og deltakelse blir ivaretatt. Debatten om deltakelsen i, og ikke minst organiseringen av de ulike partienes stortingsnominasjoner, er igjen på dagsorden etter flere konflikter i forbindelse med nominasjonen til Stortingsvalget 2009 (se kapittel 3).

Holdninger til personvalg

Til tross for at personvalgsordningen er veietablert i norsk lokalpolitikk, og en lengre debatt om å innføre en personvalgsordning også ved Stortingsvalg, har forskningen vært forbausende lite opptatt av hva velgere og listekandidater mener om personvalg. Ønsker velgerne større innflytelse over kandidatutvelgelsen også ved Stortingsvalg? Er velgerinnflytelsen et kontroversielt innslag i lokalpolitikken?

I Stortingsvalgsundersøkelsene fra 2001 og 2005 er det med spørsmål om velgernes holdning til personvalg ved Stortingsvalg. Siden spørsmålsutformingene i de to undersøkelsene er forskjellige presenteres svarfordelingen i form av to tabell (Tabell 2.2, og Tabell 2.3). I 2001 mente et flertall av velgere at partiene fortsatt bør bestemme hvem som skal velges som stortingsrepresentanter. Analyser av bakgrunns materialet (*ikke vist her*) fant små forskjeller mellom menn og kvinners holdning til spørsmålet. Det var imidlertid en viss skepsis til økt velgerinnflytelse blant høyutdannings grupper.

Tabell 2.2 *Holdninger til personvalg ved Stortingsvalg (prosent).*

Velgerne bør få avgjørende innflytelse	35,7
Både og	7,4
Partiene bør fortsatt bestemme	52,7
Vet ikke/ikke svart	4,2
Totalt (N)	100 (2052)

Spørsmål: Et utvalg har foreslått at velgerne bør få avgjørende innflytelse over personvalget ved Stortingsvalg. Andre hevder partiene fortsatt bør bestemme hvem som skal velges som representanter. Hva er din mening? Bør velgerne avgjøre personvalget, eller bør partiene fortsatt bestemme dette? Kilde: Stortingsvalgsundersøkelsen 2001 (Aardal m.fl. 2003).

I 2005 ser stemningen ut til å ha snudd (Tabell 2.3). Et klart flertall (58 prosent) er for en personvalgordning også ved Stortingsvalg. Her tror vi svarfordelingene må ses

i forhold til spørsmålsformuleringene, og ikke tolkes som et stemningsskifte. Mens spørsmålet i 2001 viser til et forslag fra et offentlig utvalg, henvises det i 2005 til personvalget ved kommunestyre- og fylkestingsvalg. Det er ikke usannsynlig at henvisningen til personvalgordningene ved lokalvalgene skaper positive assosiasjoner hos velgerne. Disse ordningene har som det fremgår av tallene i denne rapporten svært stor oppslutning blant velgerne.

Tabell 2.3 *Holdninger til forslag om personvalg ved Stortingsvalg (Aardal m.fl. 2007:47).*

Holdning til personvalg	Prosent
For	58
Mot	32
Vet ikke	10
<i>N</i>	100

Kilde: Aardal mfl. 2007:47. Spørsmål: Som kjent har velgerne anledning til å gi personstemmer til kandidater ved kommune- og fylkestingsvalg. Det er foreslått en lignende ordning ved Stortingsvalg. Er du for eller mot et slikt forslag?

Når det gjelder lokalvalgene har både lokalvalgsundersøkelsene og våre egne kandidatusundersøkelser inneholdt spørsmål om velgernes og kandidatenes syn på hvorvidt velgernes innflytelse over personvalget bør styrkes, være som det er, reduseres eller overlates til partiene. Resultatet for de to siste kommunestyre- og fylkestingsvalgene fremgår av henholdsvis Tabell 2.4 og 2.5. Holdningene er entydige og stabile: Det er bred oppslutning både i velgermassen og blant listekandidatene om å gi velgerne innflytelse over representantutvelgelsen. Tre av fire velgere svarer at velgerinnflytelsen ved kommunestyrevalget enten bør styrkes eller være som nå. Tilsvarende tall for kommunestyre- og fylkestingskandidatene er enda høyere (88 prosent og 88,9 prosent). Noe over 40 prosent i de tre gruppene mener at velgerinnflytelsen bør styrkes ytterligere. Også ved fylkestingsvalg, der personvalgsordningen altså er ny, er det bred oppslutning om velgernes innflytelse over kandidatutvelgelsen. Fylkestingskandidatene går selv lengst i ønsket om å styrke denne innflytelsen. Forslag om å begrense velgerinnflytelsen i lokalvalgene har så å si ingen støtte verken blant velgerne eller kandidatene.

Tabell 2.4 *Velgere og kandidaters syn på velgerinnflytelse ved kommunestyrevalg (prosent).*

	Velgere		Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Styrkes	45,5	44,8	43,5	37,6	43,1	39,6
Som nå	31,0	35,5	44,5	50,6	45,8	52,9
Reduseres	1,7	1,4	3,8	3,3	3,2	4,0
Fjernes, overlates til partiene	3,3	3,7	1,9	3,0	2,0	2,5
Vet ikke/ingen mening	17,4	14,7	5,2	2,8	3,2	0,3
Ubesvart	1,1	-	1,1	2,7	2,6	0,6
<i>N</i>	100 (2001)	100 (1863)	100 (1076)	100 (1615)	100 (343)	100 (323)

Spørsmålet var følgende: Hvor stor innflytelse synes du velgerne bør ha over personvalget ved kommune- styre- og fylkestingsvalg, dvs. hvem på lista som blir valgt som representanter? Velgernes innflytelse over personvalget ved kommunestyrevalg bør: a) styrkes, b) være som ved dette valget, c) reduseres, d) fjernes, og overlates til partiene, eller d) vet ikke/ingen mening.

Tabell 2.5 *Velgere og kandidaters syn på velgerinnflytelse ved fylkestingsvalg (prosent).*

	Velgere		Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Styrkes	27,7	31,2	36,7	32,4	40,5	38,4
Som nå	37,1	41,2	44,5	48,8	46,4	50,9
Reduseres	2,0	1,9	2,2	3,2	2,6	4,3
Fjernes, overlates til partiene	5,4	4,5	4,0	5,2	3,5	5,6
Vet ikke/ingen mening	26,2	21,2	10,3	7,6	4,4	0,6
Ubesvart	1,5	-	2,2	2,8	2,6	0,3
<i>N</i>	100 (1997)	100 (1851)	100 (1076)	100 (1615)	100 (343)	100 (323)

Hvordan skal dette tolkes? For det første ser det ut til at velgerinnflytelsen oppfattes som langt mindre kontroversiell enn tidligere forskning skulle tilsi. For det andre er holdningene svært stabile over tid. For det tredje mer enn antyder analysen at eventuelle forslag om å redusere velgerinnflytelsen, eller å overlate kandidatutvelgelsen til partiene alene, har liten støtte ikke bare blant velgerne men sågar i partiene selv. For det fjerde indikerer en høy andel «vet ikke»-svar blant velgerne, at velgerne er vel så opptatt av hva som velges som av hvem. «Vet ikke»-kategorien er betydelig større for spørsmålet om personvalg ved fylkestingsvalg, noe som kan ha sammenheng med manglende interesse for fylkeskommunen som styringsenhet.

Kommunestyrevalg

Til tross for den altså brede oppslutningen om personvalgsordningen ved lokalvalgene, har det vært en sterk faglig og politisk debatt om mulige effekter av enkeltkomponentene i ordningen. Fem sider ved kommunevalgsordningen har vært særlig diskutert:

- *Forekomsten av velgeraksjoner/velgerkupp*
Skal hensynet til partiene og velgere som avstår fra å rette på listene veie tyngre enn hensynet til spesielle, og gjerne små, velgergruppers rett til aktivt å mobilisere for bestemte kandidater?
- *Slengerordningen*
Skal hensynet til partiene veie tyngre enn hensynet til velgernes mulighet for å personstemme uavhengig av partivalget?
- *Et for komplisert regelverk*
Bidrar personvalgsordning til å øke innflytelsen til de med kunnskap og innsikt i effekten av listerettingen. Står resultatet i strid med ønskene til dem som avstår fra å rette på listene?
- *Strykeadgangen*
Skal hensynet til velgernes rett til å stryke navn fra listene veie tyngre enn hensynet til de kandidatene strykingen går ut over.
- *Forhåndskumuleringen*
Skal hensynet til partienes ønsker om å sikre sine toppkandidater veie tyngre enn velgernes rett til fritt å bestemme personvalget?

Debatten reflekterer ulike normative demokratioppfatninger samt det faktum at personvalgsordningen balanserer ulike hensyn som lett kan komme i konflikt med hverandre. Spørsmålene diskuteres etter tur, og vi starter med velgeraksjonene.

Velgeraksjoner/Velgerkupp

Deltakelseshensynet sto som allerede nevnt sentralt da nominasjonsreglene ble foreslått endret i 1973. Utvalgets argument var at både partienes nominasjonsprosesser og personvalgsordningen var deltakelsesarenaer for de få og de mektige. Ifølge utvalget bidro valgordningen til at små velgergrupper kunne presse igjennom et valgresultat som ikke samsvarte med velgerflertallets syn. Som en motvekt foreslo utvalgets mindretall en fem prosents sperregrense før personvalget skulle få en effekt (NOU 1973:38, s.21). Utvalget viste blant annet til kvinneaksjonen i Modum kommune i 1967 der 17 velgere avgjorde mandatfordelingen til 14 av 43 kommunestyrerepresentanter.

Velgeraksjonene var tema også i 1982-innstillingen, men det ble ikke foreslått endringer for å motvirke disse (NOU 1982:6). Selv om utvalget ikke var entydig negativ, hadde det likevel en viss *forståelse for forslag om forbud mot velgeraksjoner* (Ibid s.60–61). Ifølge utvalget ville et eventuelt forbud være umulig å praktisere. Valgoppgjøret ville bli for komplisert og en forbudsregel ville skape rent bevismessige vanskeligheter (Ibid). Spørsmålet om velgeraksjoner som demokratisk problem reises på nytt i valglovutvalgets innstilling (NOU 2001:3). Ifølge utvalget er velgeraksjoner

ikke nødvendigvis noe entydig negativt, men de kan også betraktes som et legitimt virkemiddel i den politiske kampen. Utvalget anser ikke problemstillingen for å være særnorsk, og viser til at det i de fleste personvalgssystemer vil kunne oppstå situasjoner der få stemmer kan avgjøre kandidatkåringen (særlig i land med små valgkretser).

Hellevik (2003) er kritisk til valglovutvalgets behandling. Problemet skal ligge i norske velgeres mulighet for å gi et ubegrenset antall personstemmer, noe som igjen skal vanskeliggjøre en sammenligning med andre personvalgssystemer. Et ubegrenset antall personstemmer kombinert med lave terskler for effekten av personstemmene skal gjøre det norske valgsystemet spesielt sårbart for velgerkupp. Hellevik fremhever fylkestingsvalget som særlig utsatt ettersom partiene der ikke har anledning til å sikre sine toppkandidater gjennom stemmetillegg. Helleviks egne analyser og vår forrige rapport viste at det var vanskelig å finne eksempler på velgerkupp i 2003 valget. Analysen i denne rapporten viser at heller ikke i 2007-valget var valgkuppene lette å identifisere (se kapittel 5).

Forslaget om gjeninnføring av strykemuligheten har igjen brakt valgkuppene på dagsorden (Innst.s.nr.110 (2007–2008)). Spørsmålet er om vi kjenner igjen et valgkupp når vi ser det? En måte å nærme seg dette på er å ta utgangspunkt i den definisjonen som gis i utvalgsinnstilling fra 1973: «*små grupper ved organiserte, men hemmelige rettelser mot valglistene, få fram et valgresultat som ikke er i samsvar med oppfatningen blant velgerflertallet*» (NOU 1973:38 s.10). I følge denne definisjonen har et valgkupp tre kjennetegn: 1) de styres av små velgergrupper, b) de er hemmelige og c) sluttresultatet har ikke støtte blant et flertall av velgerne. At vi har å gjøre med små grupper betyr at «strykeorkestrene» som det refereres til innstillingen fra kontroll- og konstitusjonskomiteen må holdes utenfor. At de er hemmelige innebærer at alle åpne velgeraksjoner også faller utenfor. Endelig vil eventuelle resultat som velgerflertallet viser seg å være enige i falle bort. Mobiliseringen i Kvam kommune i 2007 vil eksempelvis ikke falle i kategorien valgkupp. Her var det snakk om en bred og åpen mobiliseringsprosess, selv om resultatet har skapt betydelig bitterhet lokalt. Det sier seg selv at eventuelle valgkupp ikke er lett å spore. Det krever nitidige analyser av kommunestyresammensetningen i kommuner med få listerettere, kombinert med store endringer i kommunestyresammensetningen samtidig som mange kandidater stiller til gjenvalg. Strategisk koordinerte aksjoner kan derimot antas å ha bedre sjanser for å lykkes innenfor systemer med lave transaksjonskostnader. Mulighetene kan være betydelig større innenfor rammene av et politisk parti enn på velgernivå. Partiene har et veletablert kommunikasjonssystem, samtidig som det kreves få deltakere for å lykkes. For Lørenskog Høyre kom eksempelvis «det vonde med Posten» (Aftenposten 30.08.2007) i forkant av 2007-valget. Motstanderne av ny postterminal skal ha «kuppet partilaget... om meldt seg systematisk inn i Høyre for å overta hele partilaget». Den endte med splittelse, og en ny bygdaliste med navnet «Lørenskog i våre hjerter». Som det fremgår av kapittel 3 har måten partiene organiserer sine nominasjonsprosesser betydning for hvor lett eller vanskelig det er å gjennomføre koordinerte aksjoner for å endre listerekkefølgen. På velgernivå er det mer problematisk. Velgeraksjoner ser

ut til å ha større sjanser for å lykkes i små kommuner (små valgkretser), og der lokale saker ligger bak mobiliseringen. Eksempler på det siste, er de aksjoner som fant sted i mange småkommuner i forbindelse med kommunesammenslåingene på 1960-tallet og de nevnte kvinneaksjonene

Slengerordningen

Slengerordningen gir velgerne mulighet til å personstemme uavhengig av partivalget. Slengerne er blitt ansett som et verdifullt innslag i lokaldemokratiet, spesielt i småkommuner der personvalget ofte har vel så stor betydning for velgerne som selve partivalget. Innvendingen mot ordningen er at den lett kan misbrukes, eksempelvis ved at en gruppe velgere fra et større parti gjennom personstemmegivningen kan klare å kvitte seg med brysomme kandidater fra et mindre parti ved å gi slengerstemmer til konkurrerende kandidater i det samme partiet (Hellvik 2003).

Et valg (1975) har blitt gjennomført uten ordningen, og valglovens bestemmelser er endret ved flere anledninger. Før 1975 kunne velgerne skrive opp navn fra andre valglister fra to til fire ganger, men navn fra den listen de stemte på bare én gang. I praksis kunne effekten på kandidat kåringen bli større på andre lister enn på velgerens egen liste. Velgerne kunne i tillegg stemme på kandidater som ikke var oppført på noen offisielle valglister (såkalte *ville kandidater*). Disse reglene ble endret fra og med 1979-valget slik at velgerne bare kunne skrive navn fra andre lister én gang, samtidig som ordningen med «ville» kandidater falt bort.

Ifølge utvalgsinnstillingen fra 1973 var slengerordningen den viktigste årsaken til «*de fleste valgkupp*» (NOU 1978:38, s.22). Særlig var utvalget kritisk til at det i forbindelse med kommunesammenslåingene på 1960-tallet hadde forekommet flere retteaksjoner med utspring i geografiske motsetninger mellom ulike deler av en kommune. Dette skulle igjen ha ført til svært skjeve sammensetninger av kommunestyrene (NOU 1973:38, s.22): *‘Når en kommune består av to deler som har like mange innbyggere, men den ene får 22 og den andre 3 representanter i kommunestyret – hvilket har hendt – er det klart at arbeidet i kommunestyret må bli vanskelig’*. Utvalget viste også til at velgerne sannsynligvis ikke visste at de ved å gi slengere svekket sin egen valgliste, og de foreslo at slengerordningen skulle bortfalle.

Stortinget sluttet seg til utvalgets forslag, men snudde raskt. Sterke reaksjoner, blant annet i mediene, gjorde at slengerordningen ble tatt inn igjen allerede i 1979.¹⁵ Utvalgsinnstillingen fra 1982 var også kritisk, men konkluderte med at et eventuelt bortfall kunne slå negativt ut på velgerens engasjement for lokalvalget (NOU 1982:6, s.58–59). Forslaget om bortfall ble likevel tatt opp igjen av valglovutvalget, men begrunnelsen var nå en annen. Utvalget mente at et bortfall av slengerordningen ville resultere i en valgordning som var lettere for velgerne å forholde seg til. Målet var at «*flere velgere enn i dag vil benytte seg av muligheten til å gi tilleggstemmer*» (NOU 2001:3, s.175). Høringsrunden avdekket at flertallet var svært kritisk til utvalgets forslag, noe som også gjenspeilte seg i departementet innstilling (Ot.prp.nr.45 2001–2002,s.68). Slengestemmene ble sett på som viktige element i lokalvalgene. Et bortfall kunne

redusere velgernes interesse for valget, særlig i de små og mellomstore kommunene. Departementet gikk imidlertid inn for at slengerstemmene bare skulle ha innvirkning på selve kandidat kåringen, ikke på selve mandatfordelingen. Dette fikk de imidlertid ikke Stortinget med på, og den eksisterende listestemmeordningen ble opprettholdt.

Kompliserte regler

Enkelhet bør være et viktig prinsipp i enhver valgordning. Velgerne bør være trygge på at effekten av endringene på stemmeseddelen er slik de faktisk forventet den skulle være. En vanlig innvending mot kommunevalgsordningen er nettopp at reglene har vært så kompliserte at velgerne personstemmer uten å se konsekvensene. Flere utredninger har da også lansert forslag med sikte på forenkling. Hensikten bak flertallsforslaget i 1973 var nettopp å gjøre det lettere for velgerne å forutse konsekvensen av listerettingen (NOU 1973:38, s.23). Sidegevinsten skulle ifølge utvalget bli at flere velgerne personstemte (Ibid s.28); «*Det er grunn til å tro at en del velgere har latt være å kumulere fordi de ikke har vært sikre på hvordan de skal gjøre dette, og fordi de har vært redde for at stemmeseddelen skal bli vraket hvis de gjør feil*». Begrunnelsen er den samme i valglovutvalgets innstilling (NOU 2001:3, s.175): '*kravet til enkelhet er et viktig virkemiddel for å få til et bredere sosialt engasjement rundt personvalget*'. Som vi har sett konkluderte også valglovutvalget, med utgangspunkt i forskning av Bjørklund og Hellevik, at en enklere ordning kunne bidra til å fremme deltakelsen i personvalget (Hellevik og Bjørklund 1995, Bjørklund 1999). Ifølge valglovutvalget ville større deltakelse også gi større legitimitet til valgresultatet.

Variasjonen i listerettingen på tvers av kommunetyper gjør imidlertid kompleksiteten til en problematisk forklaring på deltakelsen i personvalget (se kapittel 1). Det er ikke manglende kunnskap om reglene som gjør at langt færre retter på listene i Oslo enn på Utsira. Forklaringen på variasjonen i personvalgsdeltakelsen på tvers av kommunetyper er at vi har å gjøre med ulike lokaldemokratiske kontekster. Det er veldokumentert i kommuneforskningen at partipolitikken spiller en større rolle i de store kommunene enn i de små kommunene som på sin side kan vise til et større personfokus (Skare 1998, Myrvold 2001). I tillegg viser analysen av listerettingen i kapittel 1 at også måten partiene presenterer sine kandidater på ser ut til å ha betydning for personvalgdeltakelsen.

Utvalgsinnstillingen fra 1973 var spesielt opptatt av kompleksiteten, og pekte på at mange velgere forutsatte at rekkefølgen på listen hadde reell betydning, og at gitt at denne forutsetning ikke var riktig så ble personvalget preget av at en del velgere ikke hadde vært klart over virkningen av sin stemme (NOU 1973:38, s.31–32). Utvalgets botemiddel var å få flere til å stryke og kumulere på listene, budskapet var at jo færre som rettet på listene, jo større var faren for et valgresultat som ikke samsvarte med flertallsviljen (Ibid:32).¹⁶ Tesen var dermed at velgere som avsto fra å personstemme (flertallet) hadde andre kandidatpreferanser enn de som personstemte (mindretallet). Hellevik (1991,2003) har, som vi har sett, vært opptatt av det samme. Våre undersøkelser viser at interessen motsetningen mellom de som personstemmer, og de som avstår,

ikke har vært til stede i de to siste lokalvalgene. De personstemmende velgerne stemte i det stor hele i tråd med partienes listesammensetning (se kapitlene 4 og 5). Usikkerhet om reglene har i tillegg liten betydning for velgernes beslutning om å avstå fra å personstemme (se kapittel 1).

Strykeadgangen

Velgerne har tidligere hatt anledning til å fjerne navn fra stemmeseddelen, noe som ga kommunevalgordningen et visst preg av straffeeksersis. Innvendingene mot denne straffeeksersisen har vært todelt: 1) Ordningen kan gå ut over bestemte grupper av kandidater (særlig har oppmerksomheten blitt rettet mot kvinnerepresentasjonen), og 2) ordningen kan på sikt bidra til at partiene får ytterligere problemer med å finne kandidater som vil la seg nominere.

Strykeadgangen har ikke vært noe sentralt tema i de utvalgsinnstillingene som er gjennomgått her. Enkelte innvendinger finnes i utvalgsinnstillingen fra 1973, og 1982-innstillingen gikk inn for å myke opp regelverket (NOU 1973:38, NOU 1982:6). Hensynet til enkeltkandidater, eller bestemte grupper av kandidater, har i liten grad vært nevnt. 1973-utvalget foreslo å begrense antallet strøkne kandidater slik at det måtte stå igjen et visst antall navn (1/3 av antallet representanter som skulle velges). Hensikten var å motvirke at enkeltpersoner skulle få en uforholdsmessig stor innflytelse på personvalget (NOU 1973:38, s.23). 1982-utvalget foreslo å gjøre det enklere for velgerne å markere strykningen på stemmeseddelen (NOU 1982:6, s.59).¹⁷ Forslaget om bortfall kom først med valglovutvalgets innstilling. Begrunnelsen var todelt (NOU 2001:3): Et bortfall ville sette velgernes positive preferanser i fokus samtidig som regelverket ville bli enklere, noe som ble antatt å kunne øke deltakelsen i personutvelgingen. Et vedlegg til innstillingen som studerte listerettingen i fire kommuner for 2050 kandidater konkluderte med at strykemuligheten ikke bidro til å stigmatisere enkeltkandidater (Christensen 2001). Undersøkelsen fant nemlig en sterk og positiv sammenheng mellom kumulering og stryking.

Høringsrunden viste at et klart flertall ønsket å beholde strykemuligheten. Argumentet var at et bortfall ville kunne dempe interessen for valget (Ot.prp.nr.45 2001–2002, s.68). Likevel valgte både departementet og Stortinget å følge opp utvalgets forslag. Resultatet ble at velgerne i kommune- og fylkestingsvalget 2003 ikke lenger hadde anledning til å stryke kandidater fra listene. Analysen i kapittel 4 antyder at dette bortfallet kan ha bidratt til å begrense velgerinnflytelsen snarere enn å øke den. At strykeadgangen er falt bort ser ut til å ha styrket partienes toppkandidater og derigjennom nominasjonsprosessens betydning for kandidatutvelgelsen: Tidligere ble toppkandidatene både strøket og kumulert mer enn andre kandidater. Nå blir de bare kumulert. I tillegg viser våre rapporter at bortfallet av strykeadgangen er den delen av personvalgreformene både velgerne og kandidatene er minst fornøyd med (se kap.1). På den annen side ser ikke bortfallet av strykemuligheten ut til å ha hatt betydning for valgdeltakelsen i kommunestyrevalgene. Dette er alle momenter det vil være naturlig å diskutere i forbindelse med en eventuell gjeninnføring av strykemuligheten.

Forhåndskumuleringen

Forhåndskumulering er partienes motvekt mot velgernes retting på listene. Ordningen gjør det mulig for partiene å sikre innvalg av sine toppkandidater – en mulighet som partiene stadig oftere har benyttet seg av (Hellevik 2003, Christensen 2001). Debatten om forhåndskumuleringen har sentrert rundt to spørsmål: For det første antallet kandidater partiene skal gis anledning til å forhåndsprioritere, og for det andre hvor stort forsprang disse kandidatene skal ha relativt til de andre listekandidatene. Flere offentlige utredninger har tatt opp disse spørsmålene.

Allerede i 1973 ble forhåndskumuleringen foreslått fjernet for å bli erstattet av et system basert på tilleggsstemmer (NOU 1973:38). Det skulle virke forvirrende for velgerne at enkelte kandidater sto oppført på listeforslagene to ganger. Utvalgsoverflertallet gikk inn for en ordning der partiene kunne sikre toppkandidatene ved å markere disse med uthevet skrift på valglistene, og at disse kunne gis et stemmetillegg tilsvarende en viss prosentandel av listens stemmetall. Flertallet gikk inn for et tillegg på 20 prosent, mens mindretallet ville ha et tillegg på 100 prosent. Stortinget stilte seg avvisende til forslaget, og det ble ikke hentet frem igjen før i valglovutvalgets innstilling.¹⁸ Valglovutvalget foreslo, til forskjell fra 1973-utvalget, ulike regler for ulike typer valg (NOU 2001:3, s.175). Ved kommunestyrevalgene foreslo utvalget at partiene maksimalt skulle gis anledning til å forhåndskumulere to kandidater på listeforslaget, og at disse skulle gis et stemmetillegg på 20 prosent.¹⁹ For Stortings- og fylkestingsvalg foreslo utvalget at personstemmene kun skulle tas i betraktning hvis en kandidat fikk mer en 5 prosent av et partis stemmetall som personlige stemmer.

Valglovutvalgets forslag innebar dermed et system med tilleggstemmer for kommunevalg og formelle sperregrensener ved Stortings- og fylkestingsvalg. Forslaget ble betydelig modifisert i høringsrunden, og Stortinget endte opp med en 8 prosents sperre ved fylkestingsvalg, samtidig som tommelen ble vendt ned for personvalg ved Stortingsvalg. Ved kommunestyrevalg ble utvalgets forslag modifisert slik at partienes muligheter til å forhåndsprioritere kandidater ble styrket samtidig som stemmetillegget størrelse ble økt fra 20 til 25 prosent. Hellevik (2003) har pekt på det problematiske ved at partiene ikke har anledning til å forhåndskumulere kandidater ved fylkestingsvalg. Han mener reformen gir små velgergrupper store muligheter til å påvirke valgresultatet forutsatt at de opptrer samlet og har sammenfallende kandidatpreferanser (Ibid:23). Effekten kan ifølge Hellevik bli et valgresultat til fordel for kandidater som enten har felles politiske standpunkter, kommer fra bestemte geografiske områder eller har felles sosiale kjennetegn. Kapittel 5 viser at dette så langt ikke har skjedd. Ved fylkestingsvalget i 2003-valget ble kun 11 av totalt 728 fylkestingskandidater innvalgt med bakgrunn i personstemmene. De få er enda færre i 2007. Kun 8 kandidater kunne i 2007 takke personstemmene for at de ble innvalgt til fylkestinget. Når det er sagt, har Hellevik rett i at *potensialet* for omveltninger på listene absolutt er til stede. Dette gjelder ikke minst fordi fylkespartiene ikke har anledning til å forsvare sine foretrukne kandidater mot rettinger i form av stemmetillegg. Svært populære kandidater kan derfor utløse svært

store listeendringer. Slike kandidater har imidlertid ut til å være en mangelvare til nå, og hvis de finnes, har partiene allerede plassert dem på toppen av listen.

Har personvalg konsekvenser for lokaldemokratiet?

Tradisjonelle deltakelsesformer som valgdeltakelse og partimedlemskap har stadig dårligere kår i de etablerte demokratiene (Goul Andersen 2004). Nedgangen i valgdel-takelsen er tydelig i de fleste land. Partiene får på sin side færre medlemmer samtidig som de blir mer profesjonaliserte og medieorienterte (Ibid). I debatten om personvalgs-reformen ble det uttrykt bekymring om at nyordningen ytterligere kunne bidra til å svekke partienes rolle i norsk politikk (Hellevik 2003).

Et inntak til denne debatten er å studere velgerne og listekandidatenes holdnin-ger til måten personvalget påvirker lokaldemokratiet generelt og forholdet mellom velgerne og partiene spesielt. Både i lokalvalgsundersøkelsen og kandidatundersøkelsen er det med spørsmål der respondentene bes om å ta stilling til følgende fire påstander om personvalgsordningens betydning for lokaldemokratiet: a) Svekker personvalgs-ordningen samarbeidet i partiene? b) Styrker personvalget kontakten mellom velgerne og partiene? c) Bidrar personvalget til å gjøre det lettere å stille representantene til ansvar? d) Øker personvalget tilliten til de folkevalgte? Resultatene er vist Tabell 2.6. Tabellen viser at flertallet er uenig i påstanden om at personvalget svekker samarbeidet i partiene. Blant velgerne er det faktisk en noe høyere andel som er enige enn tilfellet er for listekandidatene selv.

Internasjonal forskning kan ikke dokumentere at konfliktnivået i partiene er høyere i land med personvalg enn i de uten. Karvonen (2002) har forsøkt å måle fenomenet ved å sammenlikne partidisiplinen (partisamholdet) i Norge og Finland. Analysen viser at partidisiplinen er noe svakere i Finland, noe som antyder at finske enkeltrepresen-tanter i visse situasjoner har behov for å markere selvstendighet i spørsmål som kan være viktige for egne velgere. Spørsmålet ble også diskutert i valglovutvalgets innstil-ling. Argumentasjonen var nokså sprikende (NOU 2001:3 s. 22): Utvalget begrunnet forslaget om økt velgerinnflytelse med at konfliktene i en rekke politiske spørsmål ofte går gjennom partiene og ikke mellom dem, samtidig som det kan registreres at personvalg nødvendigvis ikke fører til et større konfliktnivå i partiene. Hypotesen om økt konfliktorientering i partiene bygger på en oppfatning om en motsetning mellom partienes og velgernes preferanser i personvalgsspørsmålet. Kapittel 4 viser at så ikke er tilfellet.

Det skal også poengteres at det er ulike syn på hva enhetlige partier betyr for demokratiet. Enhetlige partier vurderes på den ene siden som grunnlaget for at velgerne sikres tydelige politiske alternativer, noe som i sin tur gjør det lettere å gjennomføre eventuelle koalisjonsforhandlinger mellom partitoppene (Narud 2008). Dette skal sikre effektiv politisk styring. I den svenske debatten er det imidlertid ulike faglige oppfatninger om dette spørsmålet. Mens Davidsson (2006) er kritisk til personvalg med utgangspunkt i argumentasjonen ovenfor, mener Bergren (m.fl. 2001:200) at en

tydeligere personvalgordning kan ha den fordel at den «*minskar intern partidisciplin, försvåra särinreseinflytande och öka de reella valmöjligheterna för väljarna*». Svekket partisamhold betraktes med andre ord som en fordel, fordi det trekker kandidatene nærmere velgerne og bort fra alliansebyggingen mellom partitopper og organisasjonseliter. Tilsvarende har Bo Rothstein i en debattartikkel i Dagens Nyheter (09.01.2007) tatt til orde for et valgsystem der velgerne gis maksimale muligheter for å «utse vilka kandidater som skall representere honom eller henne i riksdagen». Bakgrunnen for hans forslag er at de folkevalgte ser det som viktigere å representere eget parti enn velgere. Uansett, Tabell 2.6 viser at mellom 70 og 80 prosent av velgere og kandidatene er helt eller nokså enig i påstanden om at personvalg bidrar til å styrke kontakten mellom velgerne og partiene. De fleste er også enige i påstanden om at personvalgsordningene gjør det lettere å stille representantene til ansvar. Holdingene er slående stabile i de to siste lokalvalgene.

Tabell 2.6 *Velgere og kandidaters holdninger til fire påstander om personvalgordningens betydning for lokaldemokratiet (prosent).*

A) Personvalg svekker samarbeidsforholdet i partiene

	Velgere		Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Helt enig	3,3	3,4	3,1	3,9	2,6	3,4
Nokså enig	19,8	20,0	18,6	18,5	19,2	18,9
Nokså uenig	34,6	39,7	31,2	35,5	35,9	34,4
Helt uenig	14,4	14,0	32,1	31,4	30,6	31,0
Vet ikke/ubesvart	27,9	22,9	15	10,7	7,6	12,4
<i>Totalt (N)</i>	<i>100 (1997)</i>	<i>100 (1852)</i>	<i>100 (1076)</i>	<i>100 (1555)</i>	<i>100 (343)</i>	<i>100 (323)</i>

B) Personvalg styrker kontakten mellom velgerne og partiene

	Velgere		Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Helt enig	28,7	29,9	32,2	34,0	25,9	
Nokså enig	41,3	45,4	40,7	44,5	49,6	
Nokså uenig	8,1	6,9	9,6	9,3	13,1	
Helt uenig	2,4	2,9	4,9	4,1	3,5	
Vet ikke/ubesvart	18,4	14,8	12,6	8,1	7,9	
<i>Totalt (N)</i>	<i>100 (1997)</i>	<i>100 (1853)</i>	<i>100 (1076)</i>	<i>100 (1569)</i>	<i>100 (343)</i>	

C) Personvalg gjør det lettere å stille representantene til ansvar for sine beslutninger

	Velgere		Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Helt enig	27,8	26,4	23,8	20,9	21,3	20,4
Nokså enig	39,2	42,1	37,3	40,2	35,9	40,9
Nokså uenig	10,4	11,9	16,6	18,6	23,0	19,2
Helt uenig	3,3	4,3	8,7	10,0	9,3	10,8
Vet ikke/ubesvart	19,3	15,2	13,6	10,4	10,5	8,6
<i>Totalt (N)</i>	<i>100 (1997)</i>	<i>100 (1852)</i>	<i>100 (1076)</i>	<i>100 (1563)</i>	<i>100 (343)</i>	<i>100 (323)</i>

D). Øker personvalg tilliten til de folkevalgte.

	Velgere		Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Helt enig	34,2	33,4	38,6	37,6	38,5	32,8
Nokså enig	42,5	46,5	41,2	46,6	45,5	50,8
Nokså uenig	6,2	6,4	6,7	7,3	7,0	9,9
Helt uenig	2,3	2,2	3,1	2,5	1,5	1,2
Vet ikke/ubesvart	10,8	11,5	10,4	6,1	7,6	5,2
Totalt (N)	100 (1997)	100 (1858)	100 (1076)	100 (1581)	100 (343)	100 (323)

Spørsmål: Nedenfor har vi listet opp noen påstander om betydningen av personvalsordningene for lokalvalgene. Vil du for hver påstand angi om du er helt enig, nokså enig eller helt uenig i påstanden? A) Personvalg øker tilliten til de folkevalgte, b) personvalg svekker samarbeidsforholdene i det enkelte parti/ liste, c) personvalg gjør det lettere å stille representantene til ansvar for sine beslutninger, og d) personvalg styrker kontakten mellom velgerne og partiene.

I valglovutvalgets innstilling ble det hevdet at økt velgerinnflytelse kunne bidra til å styrke tilliten til politikerne. Det er interessant å registrere at rundt 80 prosent av de spurte er enten helt enig, eller nokså enig i, at personvalg bidrar til å øke tilliten til de folkevalgte. Selv om ingen av spørsmålene omhandler personvalsordningenes betydning for partimedlemskap som sådan, indikerer svarfordelingene at partiene neppe hadde fått en strøm av nye medlemmer dersom velgerinnflytelsen hadde falt vekk.

Nyere forskning dokumenterer større tilfredshet med demokratiet i land med personvalg enn i land uten (se Farrell og Mcallister 2006). Argumentet tar utgangspunkt i tre ulike mekanismer. For det første antas det at i en kontekst der velgerne gis store valgmuligheter vil dette også gi velgerne en større grad av tilhørighet til det politiske systemet. For det andre pekes det på at personvalg kan styrke båndet mellom politikerne og deres velgere. Tanken er at personvalg påvirker representasjonsrollen til politikerne, ved at de dras sterkere i retning av velgerne. Det er følgelig grunn til å forvente at velgere i systemet med personvalg er mer positive til politikerne enn i systemer der politikerne er mer orientert mot sine respektive partier: «*There are grounds for expecting a more positive attitude by voters towards their elected representatives in such systems (and by extension towards the wider political system) than might be the case in those electoral contexts in which politicians are devoting most attention to their internal selectorates*» (Ibid: 726). For det tredje pekes det på at personvalg kan bidra til å dra partipolitikken inn mot sentrum, noe som i sin tur kan bidra til større grad av demokratisk stabilitet. I systemer med lukkede lister kan partieliten inngå allianser på tvers av partilinjene og tilpasse politikken fra toppen og nedover. Personvalg oppmuntrer imidlertid politikerne til å bevege seg inn mot sentrum for å tiltrekke seg personstemmer. Implikasjonen av dette siste argumentet er at denne taktikken – om den virker – kan bidra til demokratisk stabilitet og sterkere støtte til demokratiet. Lokalvalgundersøkelsen gjør det mulig å studere om de personstemmende velgere er mer tilfredse med lokaldemokratiet eller har større tillit til lokalpolitikkerne. Vi har forsøkt å teste ulike modeller (*ikke vist her*)

der det har blitt kontrollert for en rekke bakgrunnsvariable uten å finne noen effekter av personstemmegivning på demokratisk tilfredshet.

Dette viser at når fokus flyttes fra holdninger til faktisk atferd er det langt vanskeligere å finne en effekt av personvalgsordninger, der være seg i positiv eller negativ retning. Et vanlig argument for økt velgerinnflytelse er økningen i det politiske engasjementet. Internasjonal litteratur kan likevel ikke dokumentere at personvalg fører til større aktivitet fra velgernes side. Karvonen (2002) viser i en analyse av 71 land at personvalget ikke har betydning for valgdeltakelsen.²⁰ Christensen og Midtbø (2001) finner imidlertid, om enn i en enkel bivariat analyse, en stadig høyere korrelasjon mellom listeretting og valgdeltakelse i norske kommuner i løpet av perioden 1979–1999. Personvalgsreformen kunne imidlertid ikke forhindre at valgdeltakelsen falt ytterligere ved kommunestyrevalget høsten 2003. I Sverige ble det i 1998 satt negative rekorder både når det gjaldt valgdeltakelse og politikertillit – og det i samme året som personvalgsordningen ble introdusert (Holmberg 1999:250). Hypotesen om at økt velgerinnflytelse skal få velgerne til å strømme til valglokalene synes altså å finne liten empirisk støtte. Goul Andersen (1999) har da også med bakgrunn i danske data vist at personfaktoren har forbløffende liten effekt på velgernes partivalg. På den annen side viser andre danske valgforskere til personvalgordningen som en viktig bakenforliggende faktor den relativt stabile og høye valgdeltakelsen i lokalvalgene (Elklit mfl. 2005). Holdningsdataene i Tabell 2.6 antyder også at det kunne gått enda verre med engasjementet i norske lokalvalg hvis velgerne hadde blitt fratatt muligheten til å personstemme.

For å etterspore eventuelle effekter av personstemmegivning på valgdeltakelsen foretar vi en enkel regresjonsanalyse av variasjonen i valgdeltakelsen i kommunene ved kommunestyrevalget 2007. Analysen inkluderer variable som primært fanger opp den konteksten valget fant sted i. Denne konteksten antas å påvirke hvordan vi som individer handler og tenker om politikk. Nedenfor gis det en kort oversikt over de uavhengige variablene som er inkludert i analysen i tillegg til personvalgdeltakelsen og forventningene knyttet til dem.

En *proporsjonal valgordning* kan fremme valgdeltakelsen (Blais og Dobrzynska 1998, Midtbø og Christensen 2001, Franklin 1999). Kommuner som gjør det lettere å oppnå mandater, antas å ha høyre valgdeltakelse enn kommuner med et strammere nåløyne for representasjon. Med andre ord: Jo større sammenheng mellom stemmer og mandater, desto høyere valgdeltakelse. *Partikonkurransen* lokalt kan selvsagt også ha betydning for valgdeltakelsen i kommunene. Vi kjenner ikke til analyser av valgdeltakelsen i norske lokalvalg som har inkludert kjennetegn ved partisystemene. Forventningene til retningen på sammenhengen er usikker. En mulighet er at kommuner med ett dominerende parti har lavere deltagelse enn kommuner med flere jevnstore partier. En annen mulighet er at et fragmentert partisystem reduserer velgernes motivasjon for å delta (Franklin 2006). Vi kontrollerer også for effekten av *direkte ordførervalg* som antas å påvirke valgdeltakelsen i positiv retning. Forskningen så langt ikke har ikke påvist effekter på valgdeltakelsen i de få kommunene som i tidligere lokalvalg har

gjennomført forsøk med direktevalgte ordføre (Buck mfl. 2005). I 2007 hadde derimot antallet forsøkskommuner økt til 50, samtidig som tidligere forsøk viser at velgerne er positive til direktevalg av ordfører (Buck mfl. 2005, Christensen og Aars 2008). En viktig intensjon med forsøket har hele tiden vært å øke velgernes engasjement i valgene. Det er velkjent at *kommunestørrelse* påvirker valgdeltakelsen. Den gjennomsnittlige valgdeltakelsen ser ut til å være størst i de minste kommunene, og minst i de nest største (Bjørklund 1998). I tillegg til kommunestørrelse inkluderes flere sosiale trekk ved kommunene som litteraturen antar har betydning for valgdeltakelsen (se Crewe 1981 for en oversikt). Dårlige levekår antas å ha trekke valgdeltakelsen i negativ retning, mens et høyt lokalt utdanningsnivå antas å ha positiv effekt. Urbaniseringsgrad inkluderes også som kontrollvariabel.

Resultatene av regresjonsanalysen er vist i Tabell 2.7. Personvalg i form av andelen rettede stemmesedler har (som forventet) positiv effekt på valgdeltakelsen i 2007 valget. Effekten er imidlertid ikke spesielt sterk. Mens direkte ordførervalg hadde positiv effekt på personvalgdeltakelsen, viser denne analysen at direktevalgkommunene kjennetegnes av lavere valgdeltakelse. Hvis vi skal forsøke oss på en tolkning, kan en mulig forklaring være at forsøkskommuner hadde lav valgdeltakelsen i utgangspunktet og at dette var en begrunnelse for å gå med i forsøket. En høyt utdannet lokalbefolkning har som forventet positiv effekt på valgdeltakelsen. I negativ retning trekker kommunestørrelse og dårlige levekår, mens urbaniseringsgraden i følge denne analysen skal ha positiv effekt på valgdeltakelsen.

Tabell 2.7 *Multivariat regresjonsanalyse av valgdeltakelse 2007. Ustandardiserte regresjonskoeffisienter og t-verdier i parentes.*

Variabel	Forventet effekt	Faktisk effekt	Signifikant	Modell I	Modell II
Partiantall	Negativ	Positiv	Nei	0.06 (0.29)	
Proporsjonalitet (Gallaghers indeks)	Negativ	Positiv	Nei	0.02 (0.15)	
Direkte ordførervalg	Positiv	Negativ	Nei	-1.48 (-2.32)	-1.44 (-2.29)
Prosent sysselsatt i offentlig sektor	Positiv	Negativ	Nei	-0.02 (-0.39)	
Høy utdanning	Positiv	Positiv	Ja	0.21 (3.36)	0.20 (3.81)
Levekår (indeks)	Negativ	Negativ	Ja	-0.54 (-4.35)	-0.57 (-5.38)
Antallet stemmeberettigede (log)	Negativ	Negativ	Ja	-3.28 (-8.69)	-3.18 (-10.29)
Folketetthet	Negativ	Positiv	Ja	0.006 (3.51)	0.007 (3.70)
Andelen rettede stemmesedler	Positiv	Positiv	Ja	0.06 (2.67)	0.06 (2.93)
N				430	430
Justert R ²				0.47	0.47

Representasjonsroller og kandidataktiviteten

Personvalg gjør det interessant å studere kandidatenes velgertilknypning, og spesielt spørsmålet om *rollerepresentasjon*, dvs. spørsmålet om hva og hvem kandidatene ønsker å representere. Ligger kandidatenes lojalitet først og fremst hos *partiet*? Tar rollen heller form av en slags *tillitsmannsordning* der egne oppfatninger og holdninger styrer kandidatens standpunkter. Eller opptrer kandidaten som *delegat* i den forstand at det

er velgernes oppfatninger som utgjør de sterkeste føringene på den politiske beslutningsprosessen? Både lokalvalgundersøkelsen og kandidatundersøkelsen inneholder spørsmål som gjør det mulig å sammenligne kandidatenes rolleoppfatninger med de rollene ulike velgergrupper *forventer* at kandidatene skal spille. Sett på bakgrunn av de norske partienes sterke kontroll over nominasjonsprosessen samt resultater fra den internasjonale litteraturen forventet vi at kandidatene ville legge særlig vekt på rollen som partirepresentant mens velgerne ville foretrekke kandidater i delegatrollen. Tabell 2.8 viser at mens lokalpolitikerne først og fremst oppfatter seg som partirepresentanter, mener velgerne at innbyggernes standpunkter bør styre de valg politikerne foretar. Det er svært få velgere som mener at lokalpolitikerne bør handle etter egen overbevisning. Dette spørsmålet var ikke inkludert i lokalvalgundersøkelsen 2007.

Tabell 2.8 *Velgere og kandidaters syn på hva lokale folkevalgte bør legge størst vekt på når de tar beslutninger (prosent).**

	Velgere		Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2003	2003	2007	2003	2007
Egen overbevisning	4,8	15,6	15,9	12,8	14,2	
Standpunkter blant innbyggerne generelt	47,9	15,1	15,4	13,4	10,5	
Standpunkter til partitilhengere/velgere	21,3	21,9	20,8	19	16,7	
Programmet til eget parti/liste	20,2	43,5	47,1	53,1	55,4	

Spørsmål: Hva synes du lokale folkevalgte bør legge størst vekt på når de tar politiske beslutninger? a) programmet til eget parti eller liste, b) standpunkter blant egne partitilhengere og velgere, c) standpunkter blant innbyggerne generelt, d) egen overbevisning, e) vet ikke.* 2003: Lokalvalgundersøkelsen N=1997, kommunestyrekandidater N=1076, fylkestingskandidater N=343. 2007: Kommunestyrekandidater N=1615, Fylkestingskandidater N=323

I forlengelsen av dette viser analysen at det er stor variasjon mellom hva velgerne *sier* hadde størst betydning for deres partivalg i kommunestyrevalget og hva listekandidatene *trodde* påvirket velgernes valg. Ifølge tabell 2.9 tror kandidatene at velgerne er langt mer opptatt av personvalg og rikspolitikk enn det de faktisk er. Allmenn partitillit spiller en langt større rolle for velgernes partivalg enn det kandidatene antar. Våre analyser av velgernes personstemmegivning, samt deres holdninger til personvalg, trekker i samme retning (se Kapittel 4). Velgerne er i det store og hele nokså fornøyd med partiens lister slik de fremgår på valgdagen. De er faktisk mer fornøyd enn det partiene, og kandidatene, ser ut til å ha trodd.

Tabell 2.9 *Størst betydning for valg av parti/liste: Velgere og kommunestyrekandidatenes antagelser (prosent).**

	Velgere		Kommunestyrekandidater	
	2003	2007	2003	2007
Lokale saker	37,9	41,4	35,2	40,8
Personer på listen	12,9	10,6	20,3	20,1
Rikspolitiske saker	8,9	10,1	15,9	10,7
Allmenn tillit til partier	39,4	36,6	26,2	27,9

Spørsmål: Hva hadde størst betydning for ditt valg av parti/liste til kommunevalget. Var det lokale saker, personer på listen, rikspolitiske saker eller allmenn tillit til partiet. I kandidatundersøkelsen startet vi slik: Hva tror du hadde størst betydning for velgernes? *2003: Lokalvalgsundersøkelsen N=1972, kommunestyrekandidater N= 1076. 2007: Lokalvalgundersøkelsen N=2016, kommunestyrekandidater N=1615.

At såpass mange kandidater tror personstemmer og personene på listen har stor betydning for velgernes atferd gjør det interessant å se på hvorvidt dette gjenspeiler seg i kandidatens aktivitet i valgkampen. Nedenfor skal vi presentere noen nøkkeltall for kandidatens aktivitet i valgkampene i 2003 og 2007. Tabellene 2.10 og 2.11 forteller om kandidatene har ført en personlig valgkamp ved de to siste valgene, og hvilke kampanjevirkemidler de i så fall har tatt i bruk. Den fremgår at flere fylkestingskandidater enn kommunestyrekandidater førte en personlig valgkamp i begge valg, men at mellom 70 og 80 prosent av kandidatene ikke førte noen som helst personlig valgkamp. Det kan framstå at som noe paradoksalt at fylkestingskandidatene svarer at de la opp til en personlig valgkamp, siden en forsvinnende liten andel av fylkestingskandidatene mener at ekstrastemmer fra velgerne har betydning for hvorvidt de blir valgt eller ikke. På den annen side er dette ikke unaturlig siden valgkampen har en annen geografiske forankring for fylkestingskandidatene enn for kommunestyrekandidatene. Hvis fylkestingskandidatene skal føre en lokal valgkamp i den kommunen de bor, må de nødvendigvis gjøre det selv.

Tabell 2.10 *Personlig valgkamp (prosent).*

	Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007
Ja	18,4	17,2	25,4	27,6
Nei	79,0	80,6	72,0	72,1
Ubesvart	2,6	2,2	2,6	0,3
Totalt	100(1076)	100(1596)	100(343)	100(323)

Spørsmål: Førte du noen form for personlig valgkamp i årets valg? A) ja, B) nei.

Av de ulike kampanjeformene, er personlig valgbrosjyre/trykksak det dominerende (Tabell 2.11). Internett i form av personlige hjemmesider ser også ut til å bli et viktigere innslag i valgkampen for kandidatene. Langt flere svarer i 2007 at de hadde en personlig hjemmeside på Internett (14,4 prosent av kommunestyrekandidaten mot 16,9 prosent av fylkestingskandidatene). Denne økning skyldes neppe en plutselig

interesse for Internett fra kandidatenes side. Flere løssalgsaviser bidro med tilretteleggingen ved å tilby samtlige kandidater egne personlige nettsider i forbindelse med valgkampen i 2007. I et slik perspektiv kan resultatet heller tolkes som at en overraskende liten andel av kandidatene valgte å benytte seg av denne drahjelpen. Endelig ser vi at fylkestingskandidatene også på virkemiddelsiden ser ut til å være mer personlige enn kommunestyrekandidatene. I overkant av 22 prosent av fylkestingskandidatene som førte en personlig valgkamp i 2007 fikk trykket en personlig valgplakat.

Tabell 2.11 *Personlig valgkamp – kampanjeformer (prosent).*

	Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007
Personlig valgbrosjyre eller trykksak	25,8	35,6	42,5	50,6
Personlig valgplakat	9,1	13,3	18,4	22,5
Personlige annonser i aviser/tidsskrifter	11,1	16,2	20,7	23,6
Personlig reklame i radio	2,0	3,6	6,9	4,5
Personlig hjemmeside på Internett	6,6	14,4	5,7	16,9

Spørsmål: Førte du noen form for personlig valgkamp i årets valg? A) ja, B) nei. 2003: Kommunestyrekandidater N= 198, Fylkestingskandidater N=87. 2007: Kommunestyrekandidater N=278, Fylkestingskandidater N=89.

På direkte spørsmål om i hvor personlig den personlige valgkampen faktisk var la få kandidater svært stor vekt på egne personlige kvalifikasjoner i kontakten med velgerne (Tabell 2.12). Bare 1.4 prosent av kommunestyrekandidatene sier de la stor vekt på dette i 2007. I overkant av 2.5 prosent sier de la vekt på egne politiske saker som deres eget parti ikke prioriterte. De store svarkategoriene (i begge valg) er partiets valgprogram og politiske saker deres eget parti prioriterte. I overkant av 60 prosent av kandidatene fordeler seg på disse to svarkategoriene. Dette viser at partiloyaliteten er sterk i norsk lokalpolitikk.

Tabell 2.12 *Andelen kommunestyrekandidater som i svært stor grad tok opp følgende tema i valgkampen? (prosent).*

	Kommunestyrekandidater	
	2003	2007
Personlige kvalifikasjoner	2,4	1,4
Partiets valgprogram	28,6	28,5
Politiske saker partiet prioriterte	33,4	31,3
Egne politiske saker partiet ikke prioriterte	2,5	2,5

Spørsmål: I hvilken grad tok du opp følgende tema i årets valgkamp? A) i svært stor grad, b) i ganske stor grad, c) i ganske liten grad, og d) i svært liten grad. 2003: Kommunestyrekandidater N=1076, Fylkestingskandidater N=343. 2007: Kommunestyrekandidater N=1615.

Tabell 2.13 ser nærmere på samtlige kandidaters aktivitetsnivå i 2003 og 2007 valgene. Det fremgår at i kommunestyrevalget i 2007 brukte i overkant av 70 prosent av kandidatene 5 timer i uken eller mindre på valgkampen. Igjen viser det seg at listekandidatene

til fylkestingsvalget bruker mer tid enn kommunestyrekandidatene. Rundt 45 prosent av fylkestingskandidatene brukte mindre enn 5 timer i uken, mens 26,9 prosent sier de brukte 5–14 timer i uken på valgkampen (tilsvarende tall for kommunestyrekandidatene er 16,9 prosent). Det er svært liten andel at kommunestyrekandidatene som brukte mer enn 25 timer i uken på valgkampen.

Tabell 2.13 Kandidatens aktivitet i valgkampen (prosent).

	Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007
Ingen tid	34,3	35,8	20,4	15,5
Opp til 5 timer i uka	37,8	36,0	24,5	30,0
5–14 timer i uka	15,1	16,9	24,5	26,9
15–24 timer i uka	6,4	6,3	13,7	8,7
Mer enn 25 timer i uka	4,2	4,4	16,3	18,9
Ubesvart	2,1	0,6	0,6	-
<i>Totalt</i>	<i>100(1076)</i>	<i>100(1615)</i>	<i>100(343)</i>	<i>100(323)</i>

Spørsmål: Hvor mye tid brukte du på valgkamparbeid i en gjennomsnittlig uke foran årets kommunestyrevalg? Vi tenker da på perioden august til september. A) ingen tid, b) opp til 5 timer i uka, c) fra 5 til 14 timer i uka, d) fra 15 til 24 timer i uka, 25 til 34 timer i uka, e) fra 35 til 44 timer i uka, f) mer enn 44 timer i uka.

Tabell 2.14 viser valgkampaktiviteter som kandidatene *ikke* deltok i. Tallene sier oss noe om hvilke aktiviteter kandidatene vanligvis engasjerer seg i. Det fremgår at det å delta i skolevalgsdebatter er en arena for de få. 91,8 prosent av kommunekandidatene hadde ikke deltatt i en skolevalgdebatt i 2007. Sannsynligvis er dette arbeid for partienes listetopper. Den mer personlig orienterte kontakten med velgerne ser ut til å være uvanlig. I overkant av 80 prosent av både kommunestyre- og fylkestingskandidatene har ikke deltatt i dør til dør aksjoner i sine nabolag. Direkte kommunikasjon med velgerne ved bruk av ny teknologi er noe mer vanlig for fylkestingskandidatene enn for kommunestyrekandidatene. Den hyppigste aktivitetsformen for den totale kandidatmassen er å stå på stand. Mens i underkant av 23,7 prosent av fylkestingskandidatene ikke hadde stått på stand i 2007-valget, sier i overkant av 42 prosent av kommunestyrekandidatene at de heller ikke har gjort dette. I det store og hele viser tallene at fylkestingskandidatene ser ut til å være mer engasjerte i valgkampene enn tilfeller er for den store massen av kommunestyrekandidater. For en stor andel kommunestyrekandidater ser det ut til at deres innsats i valgkampen begrenser seg til nettopp det – å være kandidat (stå på listen). Som vi skal se i kapittel 3 er kandidatene heller ikke spesielt engasjert i partienes nominasjonsprosesser.

Tabell 2.14 *Andelen kandidater som ikke deltok i følgende valgkampaktiviteter 2003–2007 (prosent).*

	Kommunestyrekandidater		Fylkestingskandidater	
	2003	2007	2003	2007
Skolevalgsdebatter	88,8	91,8	79,9	87,3
Andre offentlig annonserte debatter	72,1	74,8	55,4	61,0
Appeller på gater/torg/stand	42,7	42,9	27,4	23,7
Egne forfattede avisartikler/innlegg	69,9	71,4	45,5	45,8
Intervjuer/omtale i mediene	77,9	75,9	51,0	52,6
Pressekonferanser/pressemeldinger	86,8	88,2	73,5	72,9
Besøk bedrifter/institusjoner	81,4	85,6	72,3	69,5
Dør til dør aksjon i nabolaget	83,5	83,2	82,5	84,9
Kommunikasjon med velgere via IKT	82,5	77,5	71,4	63,4
<i>Ringte personlig velgere på telefonen</i>	<i>84,5</i>	<i>88,4</i>	<i>77,8</i>	<i>81,5</i>

Spørsmål: Omtrent hvor mange ganger i årets valgkamp deltok du i følgende aktiviteter? A) ingen ganger, b) 1–3 ganger, c) 4–10 ganger, d) 11–30 ganger og e) flere enn 30 ganger. 2003: Kommunestyrekandidater N=1076. Fylkestingskandidater N=343, 2007: Kommunestyrekandidater N=1615.

Konklusjon

Dagens personvalgordning skal ivareta en rekke interesser, hvorav flere vil trekke i ulike retninger. Hensynet til både partiene, velgerne (de som personstemmer og de som ikke gjør det) og kandidatene er forsøkt ivaretatt i den eksisterende ordningen. Dette kapitlet har vist at det er bred oppslutning om at velgerne bør ha innflytelse over hvem som velges som kommunestyre- og fylkestingskandidater. Både velgere og kandidater mener personvalg bidrar til å styrke forholdet mellom politikere og valgte. Ikke bare er oppslutningen bred, den er også svært stabil de to siste lokalvalgene sett under ett. Når det gjelder personvalgordningens betydning for lokaldemokratiet er det vanskelig å etterspore klare effekter på faktisk atferd. Dette er i tråd med funn i internasjonal litteratur (se NOU 2001:3, Narud 2008). Når det er sagt, ser listerettingen ut til å ha hatt en positiv effekt på valgdeltakelsen i kommunestyrevalget 2007.

Undersøkelsen av de to siste lokalvalgene viser at selv om velgerne og listekandidatene mener personvalget bør spille en viktig rolle i lokalvalgene, er det partienes rekrutteringsstrategier som i all hovedsak bestemmer hvem som ender opp som representanter i kommunestyre og fylkesting. Hva selve utfallet av den politiske rekrutteringsprosessen angår, er velgernes kandidatetterspørsel mindre interessant enn kandidat tilbudet til partiene og nominasjonskomiteenes kandidatetterspørsel. Så lenge partienes rekrutteringsstrategier har størst effekt på kandidatutvelgelsen, og valgordningen legger representativitetshensynet opp i hendene til partiene, blir det ekstra viktig å studere organiseringen av nominasjonsprosessene. Det etterfølgende kapittel setter nettopp fokus på de tidlige, og avgjørende, stadiene i rekrutteringsprosessen.

3. Partienes nominasjoner

Innledning

Kapittel 3 omhandler nominasjonsprosessene i de politiske partiene. Nominasjonene er i første rekke utvelgernes arena, og utvelgerne er hovedsakelig ensbetydende med de politiske partiene. Gjennom nominasjon av kandidater til valglister ved kommunevalg kan partiene fremme kandidater som de selv mener vil gjøre en god jobb som folkevalgt, som kan tiltrekke seg mange velgere eller de kan sørge for å sette sammen en liste der så mange som mulig av de potensielt viktige velgergruppene er representert. Vi kan derfor si at hovedfokuset når vi undersøker nominasjonsprosesser er satt på etterspørselsiden.

Men partienes kontroll over nominasjonene varierer. I noen systemer og i noen partier har ikke bare medlemmene, men også velgerne anledning til å øve innflytelse over partinominasjoner gjennom primærvalg. Det norske og de øvrige skandinaviske systemene regnes som lukkede systemer (Narud 2008: 14, Narud og Valen 2007: 76). Det vil si at adgangen til å delta i kandidatnominasjonene er begrenset til et forholdsvis begrenset antall deltakere. I hovedsak gjelder dette ikke bare rikspartiene, men også kommunepartiene. Men som vi skal se senere i dette kapitlet, er det også forskjeller mellom kommunepartiene når det gjelder hvordan de regulerer deltakelsen i nominasjonsprosessene. I tillegg er det store variasjoner når det gjelder hvor mange som faktisk deltar.

Måten nominasjonsprosessene er organisert på kan med fordel sees i sammenheng med valgordningen. Den norske lokalvalgordningen er et system med betinget personvalg, og ordningen gir partiene relativt stor anledning til å påvirke hvilke kandidater de får valgt inn i kommunestyrene. Samtidig står partiene fritt til å åpne for stor velgerinnflytelse over valget mellom listekandidatene ved å ikke prioritere mellom dem. Sentrale spørsmål i dette kapitlet dreier seg om i hvilken grad og på hvilke måter partiene tillater personstemmene å få innflytelse.

En viktig observasjon fra undersøkelsen av nominasjonsprosessene ved kommunevalg i 2003 var at nominasjonene ble kontrollert av et lite antall personer. I en del tilfeller var det kun nominasjonskomiteen som møtte ved nominasjonsmøtet. I andre tilfeller var fremmøtet så lite at nominasjonskomiteen utgjorde flertallet av de fremmøtte, og noen ganger ble det ikke avholdt noe nominasjonsmøte i det hele tatt (Ringkjøb og Aars 2007: 334). Men selv om fremmøtet var, og fremdeles er, lavt på en stor andel av nominasjonsmøtene, er hovedregelen at det møter frem en del partimedlemmer i tillegg til nominasjonskomiteens medlemmer. Det er med andre ord grunn til å anta at en liten krets av partiaktivister vil ha stor innflytelse over kandidatutvelgelsen, men samtidig kan vi anta at de mindre aktive deltakerne på møtene vil representere et korrektiv til den innerste partieliten.

I et demokratiperspektiv kan lavt fremmøte representere et mulig problem. Forholdsvist få personer er med på å påvirke sammensetningen av valglistene. Det vil igjen si at velgernes valg er begrenset av de beslutningene som treffes av en liten kjernegruppe av aktive partimedlemmer. Om stortingsnominasjonene har det nylig vært hevdet følgende:

Norge har en av de mest lukkede nominasjonsprosessene i Norden, eller til og med i Europa. (Ny Tid 19. – 25. september 2008, nr. 34, 56. årg.)

De lukkede nominasjonsprosessene tas i neste omgang som et uttrykk for at norsk demokrati er «på bunn i Norden». Deltakelse på og aktivitet under nominasjonsmøtene er viktige indikatorer på om nominasjonsprosessene bidrar til å gjøre lokalvalgene mer demokratiske. Lav deltakelse i nominasjonene kan også medføre at den snevre eliten ikke underlegges noen form for demokratisk kontroll fra medlemmenes side. Nominasjonsprosessene kan således komme til å etablere eller forsterke oligarkiske trekk ved partiorganisasjonen (Farrell og McAllister 2006, Hacker og Pierson 2005, Michels 1966). Men det finnes også argumenter for at den partiinterne deltakelsen ikke nødvendigvis er den kritiske faktoren for å vurdere hvor godt nominasjonsprosessene fungerer i et demokratisk perspektiv.

Ett argument dreier seg om at *partiinternt* demokrati kan svekke snarere enn styrke det demokratiske systemet sett under ett. Ettersom det representative demokratiet er basert på at velgerne skal kunne velge mellom klart forskjellige politiske alternativer, kan det være hensiktsmessig av hensyn til det «store» demokratiet å ikke tillate for stor grad av demokrati internt i partiene (Assarson 1993). Partiintern konflikt kan føre til at partienes profiler blir mindre klare og at velgerne dermed får mindre klare alternativer å velge mellom. Også med tanke på ansvarsutkrevelse («accountability») gjennom valg er det en fordel at partiene fremstår som enhetlige utad. I dette perspektivet er det ikke et problem dersom for eksempel nominasjonsprosesser er elitestyrt, ettersom valgene fungerer som et effektivt verktøy for demokratisk kontroll.

Et annet argument åpner for at partiinternt demokrati kan være et gode, men at dette ikke er fullt ut betinget av høy deltakelse og aktivitet på partimøter. I et slikt perspektiv er graden av konkurranse mellom forskjellige interesser viktigere enn hvor mange som deltar. Nominasjonsprosesser kan karakteriseres som åpne eller lukkede først og fremst ut fra hvilke interesser som kommer til uttrykk, ikke etter hvor mange som deltar. Synspunktet henter inspirasjon fra den pluralistiske demokratitradisjonen, slik den blant annet kommer til uttrykk hos Dahl (1961: 280f). Beslutningssituasjoner er preget av pluralisme når de viktigste samfunnsmessige interessegrupper er representert og artikulert i beslutningsprosessen. Overført til nominasjonsprosessen i partiene betyr dette at de viktige interessene internt i partiet får komme til uttrykk i prosessen frem mot den endelige listesammensetningen og i det endelige utfallet av nominasjonene. Igjen er dette viktig med tanke på ansvarsutkrevelse ettersom de som blir valgt vil føle nærværet til og forventningene fra forskjellige interesser innad i partiet.

Det er nærliggende å tenke på ideologiske motsetninger når det er tale om konflikt

og konkurranse mellom ulike interessegrupper. Men motsetninger knyttet til partinominasjoner dreier seg ikke nødvendigvis om ideologi. Uenighet kan like gjerne handle om geografi, alder eller kjønn. Konkurransen om plasser på listene står mellom kandidater fra forskjellige deler av kommunen, mellom forskjellige aldersgrupper eller mellom mannlige og kvinnelige kandidater.

De to argumentene ovenfor er basert på ulike normative premisser. Mens ett argument har som utgangspunkt at partiinternt demokrati ikke er et gode for det større demokratiske systemet, er utgangspunktet for pluralismeargumentet at partiinternt demokrati er viktig, men at det ikke nødvendigvis avhenger av høy deltakelse.

I dette kapitlet skal vi anvende begge de nevnte perspektivene til å beskrive nominasjonsprosessene i 43 norske kommunepartier. Spørsmålene om regulering av og kontroll over nominasjonene danner utgangspunktet for undersøkelsen vår. Etter først å ha sett på partienes egne rammer for nominasjon og kandidatutvelgelse, går vi inn i selve nominasjonsprosessen og undersøker nominasjonskomiteenes rolle, nominasjonsmøtenes organisering og selve aktiviteten på møtene. I denne delen av kapitlet er vi primært opptatt av deltakelse og aktivitet. I de påfølgende avsnittene forsøker vi i større grad å analysere prosessene ut fra et pluralismeperspektiv. Det innebærer at vi retter oppmerksomheten mot konflikt og konkurranse mellom ulike kandidater og grupperinger på møtene. I forlengelsen av dette analyserer vi i kapitlets siste del de kriteriene som partiene legger til grunn når de velger ut kandidater til listene. Etersom denne analysen er basert på observasjon av nominasjonsmøtene, vil vi gi et inntrykk ikke bare av hvilke hensyn som har vært viktige for nominasjonskomiteene, men også hvilke argumenter som brukes av deltakerne på møtene for bestemte kandidater.

Tidligere forskning om lokale nominasjonsprosesser

En stor del av den tidligere norske forskningen om nominasjoner har omhandlet det nasjonale nivået (Valen og Katz 1964, Christensen 1974, Skare 1996, Valen et al. 2002, Heidar og Saglie 2002). Men det er også gjennomført studier av nominasjoner til kommunale valg. I en studie av partiaktiviteten i norske byer på slutten av 1800-tallet har Ulf Torgersen undersøkt de lokale partiene medlemsstrategier, og han finner at partiene viste en stor grad av åpenhet overfor de gruppene som nylig hadde fått stemmeretten. Blant annet finner han at partienes nominasjonsmøter vanligvis var åpne, at fremmøtet var relativt stort og at debatten på møtene var engasjert (Torgersen 1962: 391). Audun Offerdals magisteravhandling omhandler nominasjonsprosessene forut for kommunevalget i Oslo i 1967 (Offerdal 1968). Offerdal gjennomførte observasjoner av nominasjonsmøtene i 6 partier i Oslo. Han pekte her blant annet på forskjellene mellom store og små partier. I de store partiene var det en relativt liten andel av medlemmene som deltok i den endelige beslutningen om listens sammensetning, mens en større andel var med i prosessen frem mot nominasjonsmøtet. I de små partiene var mønsteret det motsatte: En mindre gruppe gjorde forarbeidet til nominasjonsmøtet, mens forholdsvis mange deltok på møtet. Resultater fra de samme undersøkelsene er også rapportert i to artikler av Offerdal

(1976) og Kjellberg og Offerdal (1976). En viktig observasjon herfra er at ulike partier vektlegger ulike hensyn i nominasjonen av listekandidater. Borgerlige partier legger vekt på personlig egenskaper hos kandidatene, mens sosialistiske partier i større grad er opptatt av at listen samlet sett skal inneholde kandidater fra forskjellige sosiale grupper. Samlet sett viser likevel nominasjonsstudiene at listene ikke er sosiale speilbilder av de velgerne de henvender seg til.

Hellevik og Skard (1985) gjennomførte en omfattende undersøkelse av rekruttering til kommunestyre i forbindelse med valget i 1979, med særlig fokus på rekrutteringen av kvinnelige kommunestyrerepresentanter. Innenfor dette prosjektet ble det blant annet gjort observasjoner ved 37 nominasjonsmøter i 7 kommuner i Akershus fylke (Hellevik og Skard 1985: 115). Hellevik og Skards studie viste at deltakelsen i nominasjonsprosessene var relativt beskjeden. Nominasjonskomiteene rapporterte at tilbudet av kandidater var magert, og det var ofte ikke konkurranse om plassene på listene. Samtidig avdekker Hellevik og Skard i sitt surveymateriale at det fantes et langt større potensial for deltakelse enn partiene var i stand til å finne. De mente at det fantes en skjult reserve av kandidater. Men til tross for at de politiske partiene ikke alltid evnet å søke seg frem til nye kandidater, mente Hellevik og Skard at det var nettopp gjennom partienes nominasjoner en kunne sikre større sosial representativitet på listene, og da tenkte de særlig på kjønnsrepresentativiteten. Valgordningen, med muligheter for personvalg, virket etter deres mening til kvinners ugunst.

Ringkjøb (1997) undersøkte i sin hovedoppgave nominasjonsprosessene i fire norske kommuner. Han var blant annet opptatt av partienes gjentatte klager over hvor vanskelig det var å finne kandidater som var villige til å stå på listene. I likhet med Hellevik og Skard fant han at partienes søken etter kandidater stoppet opp når de hadde sett gjennom medlemslistene. Partiene gjorde lite for å rekruttere nye medlemmer og potensielle listekandidater.

I forbindelse med evalueringen av personvalgordningen etter valget i 2003 ble det gjennomført en separat studie av partinominasjonene (Christensen et al. 2004). Til forskjell fra 2003-studien, da vi baserte oss på intervjuer med medlemmer av nominasjonskomiteene, har vi i forbindelse med valget i 2007 studert nominasjonsprosessene gjennom observasjon av nominasjonsmøtene. Den undersøkelsen som presenteres her er den første observasjonsbaserte nominasjonsundersøkelsen i Norge på nesten 30 år. Observasjonsmetoden setter oss i stand til ikke bare å analysere deltakelsen på de ulike møtene. Vi får i tillegg et godt innblikk i *aktiviteten* blant dem som deltar. I tillegg gjør metoden det mulig å analysere *innholdet* i de argumentene som presenteres, samt konfliktlinjer og alliansebygging på nominasjonsmøtene.

I det følgende skal vi kort rekapitulere de viktigste resultatene fra 2003-undersøkelsen før vi går inn i den empiriske analysen av det nye datamaterialet.

Nominasjonskomiteene i fokus

Også i den forrige personvalgsundersøkelsen var vi opptatt av prosessen frem mot selve valget, men fokus den gang var på arbeidet som nominasjonskomiteene gjennomførte. Det er disse komiteene som legger frem forslag til det organet vi har sett nærmere på denne gangen, nemlig nominasjonsmøtene.

Undersøkelsen etter valget i 2003 viste at nominasjonskomiteene spilte en helt sentral rolle i forhold til de listeforslag som partiene stilte med. Hovedfunnene kan oppsummeres på følgende måte:

Det viste seg at svært få deltok i rekrutterings- og nominasjonsprosessene til partiene samtidig som partiene gjennomførte prosessene nesten etter identiske prosedyrer. Eksempelvis var det vanlig at utvelgerne satt seg selv opp som listekandidat, at utvelgerne i stor grad satt opp de samme kandidatene som forrige valg og at partienes fremgangsmåter i rekrutteringen minner om bokklubbenes verving: Takker du ikke nei, sier du i praksis ja. Videre var ikke deltakelsen i prosessene større enn at alle kunne samles i en stue i ethvert hjem.

Imidlertid skjedde ikke selve utvelgingen av kandidatene uten kriterier. Det var knyttet klare kvalitetskrav både til listene og til kandidatene. En god liste er en lang liste som mange kjenner seg igjen i, og en god kandidat har lang erfaring, er kjent i kommunen og ønsker å bli valgt. Tross dette fungerte utvelgerne som innpiskere snarere enn utvelgere. Det handlet om å få flest mulig til å stille til valg, og det var ikke den store kampen om listeplassene. Videre var det en kamp om listeplassering, og da oftest en kamp om plasser langt nede på listene. Kampen om hedersplassen, sisteplassen, fortsetter.

Det overordnede bildet viste normstyrte rekrutterings- og nominasjonsprosesser der partiene tar en rekke hensyn før en liste er klar. Slik har det trolig også vært denne gangen, men spørsmålet nå er i hvilken grad også andre enn nominasjonskomiteene deltar i utvelgelsen av kandidater og ut fra hvilke grunner partimedlemmene engasjerer seg i nominasjonen ved å delta på nominasjonsmøtet.

Nominasjonsmøtet – listene blir vedtatt

I den forrige personvalgsundersøkelsen viste vi at partiene i stor grad får igjennom sine ønsker også ved selve valget. Kandidater som partiene prioriterer er i stor grad de samme som velgerne prioriterer. Listeplassering er avgjørende for om en kandidat blir valgt eller ikke.

Av den grunn blir partienes rekrutterings- og nominasjonsprosesser helt sentrale, og det bestemmende punkt i denne prosessen er partienes nominasjonsmøter. Ved valget i 2007 var det nærmere 2 891 lister som stilte til valg ved kommunevalget, og disse har alle gjennomført nominasjonsprosesser som ender i et vedtak om et listeoppsett.

Nominasjonsmøtet skal ta stilling til en rekke spørsmål. Hvem blir partiets ordfører-kandidat, hvordan skal listen rangeres, i hvor stor grad skal det tas hensyn til sosial

bakgrunn slik som kjønn, alder, yrke osv.? Et viktig moment er at utfallet ikke kan planlegges i detalj. Hva som rører seg i medlemsmassen, eller blant deler av medlemsmassen, er et usikkerhetsmoment som til en hver tid er til stede, og av den grunn er et hvert nominasjonsmøte forbundet med en spenning. Hvem stiller på møtet, er det noen som kommer med benkeforslag, har det vært en eller annen form for mobilisering?

Hovedpoenget er uansett at nominasjonsmøtet er bestemmende for den listen et parti stiller med ved valget. Det skulle gi partimedlemmene grunn til å stille på møtet, både for å si sin mening, men også for å gi støtte til den listen og de kandidatene som blir valgt. Nominasjonsmøtene blir derfor en viktig deltakelsesarena, ikke minst med tanke på det endelige valget av personer til folkevalgte organ.

Organisering av nominasjonsmøtene

Partienes nominasjonsmøter er regulert gjennom partienes vedtekter. I vedtektene er det regler for nominasjonen både til kommunestyre- og fylkestingsvalgene. Regelverket fokuserer oftest på gjennomføringen av nominasjonsprosessen med oppnevning av en nominasjonskomité og dens arbeid samt det praktiske rundt selve nominasjonsmøtet som omhandler innkalling, forretningsorden, når møte skal være avholdt, hva som skal vedtas på nominasjonsmøtet og krav til selve listen.

De politiske partiene er medlemsorganisasjoner. Formelt vil det si at det er medlemmer som har adgang til nominasjonsmøtene (Means 1973:118). Her har imidlertid partiene både ulike regler og ulik praksis. Enkelte parti har kun krav til medlemskap, slik at man i praksis kan melde seg inn samme dag som man deltar på et nominasjonsmøte. I andre parti er det krav til et lenger medlemskap før man får fulle rettigheter som medlem. I Ap er det eksempelvis krav om å ha vært medlem i en måned, i Krf er det samme kravet to måneder, mens Frp kanskje har det strengeste kravet for å få stemmerett og være valgbar i og med at man må ha vært medlem siden 31. august året før årsmøte og et eventuelt nominasjonsmøte. Videre er det også tilfeller der partiene har så få medlemmer at dersom det dukker opp noen på et nominasjonsmøte som ønsker å engasjere seg, er de hjertelig velkomne. I ett tilfelle kommenterte møteleder at «det var mange nye fjes», som da ikke var partimedlemmer, men disse fikk like fullt stemmerett. Selv om nominasjonsprosessene i Norge og Norden er omtalt som lukkede system (Narud 2008), tyder ikke vår undersøkelse på at det er en høy terskel dersom man ønsker å delta i nominasjonen til lokalvalglistene. Motsatt er det ved stortingsvalg. Bare betalende medlemmer har hatt adgang til nominasjonsmøtene, og partiene har fulgt disse reglene nøye (Valen et. al 2002).

Et viktig skille mellom partiene finner vi der nominasjonsmøtene er åpne for alle og der det er representantskapet som nominerer. Dette skillet kan knyttes til Narud og Valens distinksjon mellom sentraliserte og desentraliserte nominasjonssystemer (Narud 2008, Narud og Valen 2007: 76). Representantskapsmodellen fremstår i utgangspunktet som en mer sentralisert modell enn den åpne modellen der alle medlemmer kan stille på nominasjonsmøtet. Med representantskap har partiledelsen sikret større

forutsigbarhet i prosessen fordi deltakerne på nominasjonsmøtet stort sett vil ha sitt mandat fastlagt av lokallaget. Offerdal (1968) har imidlertid påpekt at representantskapsmodellen kan medføre at mange deltar i forarbeidet til nominasjonsmøtet og at denne modellen potensielt gir lokallagene stor innflytelse over det endelige utfallet.

Skillet mellom representantskap og åpen løsning følger i stor grad størrelsen på partiene og kommunene. I byene har de fleste parti representantskap, som i praksis vil si at de ulike lokallagene som kommunepartiet består av sender representanter ut fra hvor mange medlemmer deres lokallag har. Hensikten med representantskap er for det første å få et organ som er mulig å håndtere. Når et kommuneparti har flere tusen medlemmer, vil det være svært utfordrende å gjennomføre et nominasjons- eller medlemsmøte. For det andre er ordningene også med på å redusere mulighetene for mobilisering blant medlemmene. En ordning med representantskap gjør nominasjonen noe mer forutsigbar. Årsaken til dette er at deltakerne på nominasjonsmøtet i et parti med representantskap skal representere sitt partilag på nominasjonsmøtet, og stiller dermed nærmest med bundet mandat i forhold til hvem man ønsker som kandidat. Der nominasjonen er åpen stiller derimot hvert enkelt medlem fritt, og disse vil det være enklere å mobilisere både til å stille på møtet og til å stemme på bestemte kandidater. Den åpne nominasjonen i Bergen FrP var en av hovedgrunnene til at det var mulig å gjennomføre en mobilisering innenfor en relativt liten gruppe for å få denne gruppens kandidater opp på listen. Nominasjonen i Bergen FrP kommer vi tilbake til senere i kapitlet. For å illustrere ordningen med representantskap: Arbeiderpartiet i Bergen hadde i 2006 1528 medlemmer, og regelen er ett representantskapsmedlem per 15 medlemmer i et lokallag. I skrivende stund har representantskapet et noe høyere antall medlemmer enn denne regelen skulle tilsi: 110.

Når det gjelder stemmerett, viser vår undersøkelse at 75 % av partiene hadde krav om partimedlemskap, 21 % krav om medlemskap i representantskapet og 5 % ikke krav til medlemskap. Videre har de aller fleste strenge krav til registrering av møtedeltakere for til en hver tid å ha oversikt over hvor mange som er tilstede med stemmerett og slik kunne kontrollere at avstemninger er gjennomført på en gyldig måte.

Møtet er satt

Møtene fant som regel sted i bygdesentra og i offentlige bygg. Ofte var dette på kommunehus eller rådhus når det gjaldt partiene ute i bygdene. I en del tilfeller var møtene i andre offentlige bygg som skoler og bedehus. Noen hadde også møter på hoteller/ puber. Partiene i byene hadde ofte møte i egne partilokaler (Høyres hus, Folkets hus osv), mens andre igjen hadde leid konferanserom (Håndverkernes hus, Hotel Norge osv).

Bymøtene

Da observatøren kom til møtet, henvendte han seg som regel til et registreringsbord. I noen tilfeller fikk vedkommende et observatørkort (i motsetning til stemmekort). Som regel kunne observatøren sitte der vedkommende ville. I de tilfeller det ble henvist plass, satt observatøren som regel sammen med media. Bare unntaksvis ble observatørens tilstedeværelse nevnt og i to tilfeller måtte observatøren godkjennes av møtet. Møtene i byene var ellers greie å observere med tanke på at debatten i møtet foregikk på talerstolen. Dette ga en «ryddig» gang i møtet slik at det som ble sagt ble i stor grad notert. Hvordan møtedelegatene satt varierte fra møte til møte. På noen møter satt bydelslagene sammen, på andre var det klare fraksjoner. For eksempel kunne ungdomslaget sitte samlet. Da det forelå voteringer, var det rom for samtaler mellom møtedeltakerne. Gitt den store forsamlingen var det naturlig nok vanskelig for observatøren å få med seg hva som ble sagt, men det er nærliggende å tro at listens sammensetning var det store samtaletemaet. Ofte var forsamlingene såpass store at det var vanskelig å gi et eksakt tall på hvor stor del av forsamlingen som var kvinner, alderssammensetningen osv. Antall møtedeltakere ble som regel opplyst (dette var viktig informasjon ettersom det ville få utslag på hvor mange stemmer som var nødvendig for å få flertall). I hovedsak var nominasjonsmøtene i byene formelt organisert (Hellevik og Skard 1985: 119).

Bygdemøtene

Når observatøren ankom et møte, måtte vedkommende ofte ta sjansen på at han/hun henvendte seg til lederen for lokallaget. På møtene i de mindre partiene måtte observatøren ofte redegjøre for sitt ærend og hvorfor han/hun var tilstede. Bare unntaksvis ble observatøren møtt med skepsis/ mistenksomhet (men det kunne av og til merkes). Ofte ble observatøren møtt med humoristiske bemerkninger som: «No lyt me vel oppføre oss, når det kjem storfolk i frå Bergen». Eller «Observatøren skal sjå til at møtet går rett føre seg». I enkelte tilfeller ble sågar observatøren hilst velkommen med applaus. Når det gjaldt kvantifisering/ tallfestingen av møte i form av hvor mange som deltok, kjønns- og alderssammensetning, var det betydelig lettere enn i byene gitt forsamlingens mindre størrelse. I den grad det var debatter om listesammensetningen, var de derimot noe vanskeligere enn i byene å observere ettersom det ofte ikke var talerstol, noe som medførte enn del «snakking i munnen på hverandre». Nominasjonsmøtene i bygdene var med andre ord mer uformelt organisert enn i byene (Hellevik og Skard 1985: 119), og i noen grad skapte dette ekstra utfordringer for observatørene.

Generelt kan vi si at vi med observasjonsmetoden har fått et langt klarere bilde av nominasjonsprosessene i de politiske partiene enn dersom vi kun skulle ha basert oss på intervjuer eller spørreskjema. Likevel er det ikke et komplett bilde vi har tegnet av nominasjonsprosessene. Ettersom nominasjonene nettopp er prosesser, strekker de seg utover nominasjonsmøtene. En komplett kartlegging ville for det første ha innebåret at vi hadde oversikt over arbeidet til nominasjonskomiteen i forkant av nominasjons-

møtet, og for det andre måtte vi ha studert/ observert eventuell mobilisering i forkant av møtet. Det sistnevnte er mildt sagt en vanskelig oppgave. Hvordan kan man på forhånd vite om det blir ekstra mobilisering, hvem skal man kontakte, og hvordan? Dette er ting som man ikke kan ha særlig kjennskap til (uten selv å være delaktig i prosessen). Det er også vanskelig å observere (i alle fall måle) på selve møtet hvor stor grad av forhåndsmobilisering som har funnet sted. Når møtene er satt, står vi tilbake med de personene som står for den endelige utvelgingen av listekandidater. Hellevik og Skard (1985: 119) observerte et skille mellom formelt og uformelt organiserte nominasjonsmøter. Alle partier har mer eller mindre detaljerte regler for nominasjonsmøtene sine. Dette er vist i tabell 3.1 nedenfor:

Tabell 3.1: *Er det fastlagt prosedyre for nominasjonsmøtet? Prosent.*

Ja	Nei	Tot	N
71	29	100	43

Her viser det seg at når det gjelder forretningsorden eller prosedyre for selve møtet, så har 71 % (30 parti) en fastlagt prosedyre som skal gjennomføres. Dette er enten i tråd med sedvane eller vedtekter. De andre følger en mer uformell prosedyre der målet er å få satt opp en liste. Enkelte steder gjør kommunepartiene noe ekstra ut av nominasjonsmøtene, eksempelvis med en påfølgende middag og sosialt samvær.

Selve møtet ledes vanligvis av kommunepartiets leder, leder av nominasjonskomiteen eller av andre.

Tabell 3.2: *Hvem leder nominasjonsmøtet? Prosent.*

Kommunepartileder	Leder av nominasjonskomiteen	Andre	Totalt	Andre
30	26	45	101	43

Som vi ser, er det relativt få partier som lar leder av nominasjonskomiteene lede møtene, og årsaken til det er at nominasjonskomiteene har gjort en jobb på vegne av partiet og har fullført sitt oppdrag ved å legge frem et listeforslag. Videre vil man gjerne holde forslagsstillerne litt på avstand når nominasjonsmøtet skal fatte sitt endelige vedtak. Her observerer vi med andre ord en norm om at nominasjonskomiteene bør være uavhengige; en norm som vi senere skal se at ikke står like sterkt i alle deler av nominasjonsprosessen. Lederne av nominasjonskomiteene spiller likevel en sentral rolle i og med at de vanligvis presenterer listeforlagene til komiteene. I tilfeller der det oppstår uenighet om forslagene, vil de også bli involvert gjennom å argumentere for nominasjonskomiteene sine listefremlegg. I kategorien «andre» finner vi blant annet partier som velger en egen dirigent/møteleder til nominasjonsmøtet eller, slik som blant annet FrP har løst dette, ved å hente inn en lokalpolitiker fra et annet kommuneparti til å lede møtet.

Som vi allerede har påpekt, regnes det norske nominasjonssystemet på nasjonalt nivå som et lukket system. Våre tidligere undersøkelser tyder på at dette også til en viss grad gjelder de lokale nominasjonsprosessene. Det at partiene får så stort gjennomslag

for sine kandidater, gjør det også interessant å se nærmere på hvem som utgjør nominasjonsmøtene. Vi ser først på deltakelsens omfang, og sammenligner deltakertallene med de respektive partienes velgertall.

Tabell 3.3: *Deltakertall på nominasjonsmøter i prosent av velgertall*

	SV	A	SP	V	KrF	H	FrP	Totalt
Oslo og Bergen	0,9	0,2	0,9	0,6	0,6	0,2 ²¹	0,4	0,4
Øvrige kommuner	1,6	1,3	4,2	2,9	4,8	2,0	1,2	1,8
Alle kommuner	0,9	0,3	1,5	0,6	1,1	0,4	0,5	0,5

Deltakelsen på nominasjonsmøtene varierer fra 3 i SV Lindås til 286 for det samme partiet i Oslo. Gjennomsnittlig var det 45 personer som deltok på nominasjonsmøtene. Hellevik og Skard sammenlignet i sin undersøkelse av nominasjonene i 1979 antallet deltakere på partienes nominasjonsmøter med de samme partienes velgertall. Tabell 3.3 viser de tilsvarende tallene for 2007. Prosenttallene er regnet ut på basis av de kommunepartiene vi har data for.

Mens Hellevik og Skard (1985: 119) fant at deltakertallet målt som andel av velgertallet gjennomsnittlig lå på 4 % (varierte mellom 3 og 5 %) finner vi at det varierer mellom 0,3 og 1,5 % med et snitt på 0,5 %. Våre tall er med andre ord betydelig lavere enn tallene fra 1979, og materialet levner ingen tvil om at deltakelsen ved nominasjonsmøtene er vesentlig lavere enn den var da Hellevik og Skard gjorde sine observasjoner. En mulig innvending mot vår undersøkelse kunne være at de to store kommunene i materialet, Oslo og Bergen, vil tendere til å dra deltakelsestallet ned, siden de fleste partiene i disse kommunene vil ha representantskap og deltakelsen på nominasjonsmøtet vil således være begrenset. Derfor har vi i tabell 3.3 skilt møtene i disse to kommunene fra møtene i de øvrige kommunene. Tabellen viser klare forskjeller mellom de to storbyene og de andre kommunene, men selv om vi ser på de mindre kommunene isolert, er ikke den gjennomsnittlige deltakelsen høyere enn 1,8 %. Også dette er meget klart lavere enn Hellevik og Skards tall fra 1979. Deltakelsen i storbyene ligger på 0,4 % av velgerskaren i gjennomsnitt, med bunnoteringer for AP og H, der kun 0,2 % av velgerne deltok.

Til tross for at hovedinntrykket er lav deltakelse, finner vi betydelig variasjon mellom partiene. Det bærer også observatørreferatene fra nominasjonsmøtene bud om:

Møtelokalet var fylt til randen. Årsaken var at det lå an til kampvotering om førsteplassen på listen. Striden stod mellom to kandidater til førsteplassen, der den ene bare var villig til å stå som nummer en. Det store fremmøtet ble tolket som om det hadde vært en mobilisering blant medlemmene. Det ble oppfattet som positivt med høy deltakelse, men at man samtidig måtte unngå polarisering. Resultatet ble at nominasjonskomiteens kandidat vant med 42 mot 32 stemmer. Vedkommende som bare ville ha førsteplassen trakk seg umiddelbart fra valglisten.

Motsatsen til dette er der 3 personer stilte på nominasjonsmøtet og møtet var avvirket på langt under en time.

For å få et litt bredere bilde av prosessene kan vi se på deltakelsen i forhold til partienes medlemstall. Når det er få som deltar, kan årsaken være at partiene lokalt ikke alltid er de store medlemsorganisasjonene. Viderefører vi sammenligningen med aktiviteten i 1979, er det også mulig å se for seg en annen antakelse: Synkende medlemstall i partiene i perioden etter 1979 gir grunn til å anta at en større, eller i alle fall stabil, andel av de gjenværende partimedlemmene er aktive for eksempel gjennom å delta på nominasjonsmøter. Nedenfor har vi vist tallet på partimedlemmer og deltakelse i de kommunene og for de partiene vi har kartlagt.

Tabell 3.4: *Deltakelse i nominasjonsmøtet sett ift antall partimedlemmer. Bare parti der vi har data om antall partimedlemmer. I alt 42 kommuneparti*

	Partimedlemmer	Deltakere på nominasjonsmøtene	Prosent deltakere av partimedlemmer
Askøy	596	89	15
Bergen	4877	454	9
Fjell	1153	215	19
Lindås	578	83	14
Os	267	68	25
Oslo	14983	917	6
Radøy	160	34	21
Vaksdal	219	44	20
Samlet	22833	1904	8

Heller ikke medlemmene er svært aktive i partienes nominasjoner, og selv om nominasjonsmøtet enkelte steder blir sett på som en festdag, går ikke partimedlemmene mann av huse. Hellevik og Skard (1985: 119) fant at andelen partimedlemmer som deltok på møtene varierte mellom 12 (H) og 38 prosent (SV). Noe gjennomsnittstall er ikke oppgitt. Uansett kan det se ut til at den gjennomsnittlige deltakelsen sett i forhold til partimedlemmer også har sunket, om enn ikke så dramatisk som da vi sammenlignet med velgertallene. Dersom vi tar vekk Oslo og Bergen fra tabell 3.4, øker andelen deltakere betraktelig. I de resterende kommunene er 18 % av partimedlemmene deltakere på nominasjonsmøtene. Likevel er denne andelen trolig lavere enn hva Hellevik og Skard fant i 1979.

Disse resultatene må sees i lys av den synkende andelen partimedlemmer i befolkningen som helhet. Som Heidar og Saglie (2002) har minnet om; når vi ser på partienes medlemsaktivitet, studerer vi «deltakelse i krympende partier». Når andelen partimedlemmer som deltar på nominasjonsmøter har falt noe siden 1979, vitner det om en kraftig tilbakegang i den medlemsbaserte aktiviteten ettersom det totale antallet partimedlemmer i befolkningen er mer enn halvert i den samme perioden (Heidar og Saglie 2002: 33f).

Undersøkelsene våre viser så langt at det er noen ganske få som velger de litt færre som velgerne kan velge mellom på valgdagen. Samlet var det på de nominasjonsmøtene der vi var til stede 1842 deltakere, mens antallet listekandidater som ble nominert var 1697. Med andre ord var det ikke særlig størrelsesmessig forskjell på

den gruppen som valgte og den gruppen som ble valgt. Den personmessige overlappingen mellom de to gruppene var trolig også meget stor. Det er viktig med bakgrunn i personvalgsundersøkelsen etter valget i 2003, som nettopp viste at partiene i stor grad fikk gjennomslag for sine prioriteringer. Videre peker dette i retning av at de som ønsker innflytelse kan få det gjennom å engasjere seg i et politisk parti. Det er ikke alltid mange om beinet.

I litteraturen om partienes nominasjoner er det fremhevet at prosessene er smale, og få deltar (Narud 2008). Dette bildet blir bekreftet av vår undersøkelse, og deltakelsen har falt dramatisk på de i underkant av 30 årene som er gått siden 1979. Samtidig vises et annet bilde, nemlig at selv om få deltar, er det ikke fordi de er utestengt, men heller at de ikke bruker den muligheten de som partimedlemmer har til å delta. I stedet for å snakke om lukkede prosesser, vil det være mer presist å si at mulighetene for å delta ikke blir tatt i bruk.

Videre må det pekes på at også nominasjonsmøtene er dominert av menn. På samme måte som tilfellet er for partimedlemmene generelt og for folkevalgte organ, så er kjønns sammensetningen ujevn. For de kommunepartiene der dette var mulig å registrere var i snitt 39 % av deltakerne kvinner. Andelen kvinnelige listekandidater i landet som helhet var 42 %. Det er også gjort en kartlegging av alderssammensetningen ut fra observasjonene. Den er langt mer usikker, men viser at det i stor grad er middelaldrende som stiller på møtene. Snittet ligger rundt 50 år. Selv om vi her bare har sett på kjønn og alder, ser vi konturene av den typiske lokalpolitikeren som gjerne er en middelaldrende mann ansatt i det offentlige med erfaring fra lokalpolitikken (Larsen og Offerdal 1994). Det er de samme vi finner på partienes nominasjonsmøter.

Aktiv eller passiv?

Som vi har sett ovenfor er det å delta på nominasjonsmøtet for et politisk parti en aktivitet forbeholdt noen få. Men, selv om folk er til stede og deltar på et nominasjonsmøte er det ikke sikkert de på noen måte er aktive utover det å avgi stemme. Spørsmålet om deltakelse handler dermed også om man på møtet er aktiv. Vi skal i det følgende se nærmere på aktiviteten blant de som deltok på nominasjonsmøtene.

Det er ulike måter å måle aktiviteten på et nominasjonsmøte på. Den mest vanlige formen for aktivitet er hvor mange innlegg som blir holdt, eksempelvis for å støtte enkeltkandidater eller for å fremme nye forslag. I tillegg forekommer det aktivitet gjennom alliansebygging og kontakt mellom møtedeltakere på selve møtet. Det skal vi komme tilbake til om litt og her se nærmere på aktiviteten i form av innlegg.

Ser vi på aktiviteten på møtene varierer den fra et absolutt minimum ved at det ikke ble holdt ett eneste innlegg fra salen til 71 innlegg. Dette er vist i tabell 3.5 nedenfor. Videre viser materialet at det i gjennomsnitt ble holdt 25 innlegg på møtene. I 75 % av møtene ble det holdt 36 eller færre innlegg. Det er dermed enkelte møter der det har vært svært høy aktivitet. Det typiske er dermed ikke veldig høy aktivitet på møtene. Imidlertid fortøner møtene seg vidt forskjellige noe de to situasjonene

nedenfor illustrerer på en god måte. H sitt nominasjonsmøte i Lindås kommune gikk pent og pyntelig for seg:

«Listen ble delt ut og presentert. Leder kommenterte at listen hadde to kandidater med stemmetillegg. Han spurte så møtet om det var kommentarer til antall stemmetillegg, noe det ikke var. Så leste han opp navnene og nevnte små ting om den, som hvilken del av kommunen de var i fra, alder, yrkesbakgrunn. Så spurte lederen om det var noen merknader til de ti første kandidatene, det var det ikke og det ble applaudert. Lederen holdt så fram med å lese opp lista fra 11. til 20.plass. Det ble spurt om det var merknader til dette hvorpå en sa: «Jeg står på 12.plass og ønsker meg lenger ned» Dette ble ikke gjort noe med. Så ble plass 11. til 20.plass applaudert. 21. plass til 31. plass ble så lest opp og det ble igjen spurt om det var merknader, noe det heller ikke var her. Listen ble dermed vedtatt uten endringer.»

Lindås H viser en situasjon uten konflikt, med et minimalt aktivitetsnivå og hvor nominasjonskomiteens forslag går gjennom uten endringer. Det er vanskelig å si hvor vanlig dette er, men det hører trolig til sjeldenhetene at det ikke er en eneste endring ved at folk enten er kommet til listen eller har valgt å trekke seg. H i Lindås gikk i alle fall inn i valgkampen uten interne personkonflikter selv om det var 21 personer til stede på nominasjonsmøtet.

Litt lenger sør i Hordaland finner vi Fjell kommune, og Frp i Fjell er det kommune-partiet der aktiviteten var høyest på et nominasjonsmøte. Her var det til sammen 71 innlegg. Observasjonene fra møtet viser litt av stemningen:

«Valglisten blir presentert av leder for nominasjonskomiteen og deretter får alle med stemmetillegg mulighet til å presentere seg selv i 3 minutter. Deretter starter voteringen. Avstemmingen av første- og andrekandidat går greit, selv om det blir avgitt henholdsvis 15 og 6 blanke stemmer. Deretter blir det stilt motkandidat til hver eneste plass på listen til og med plass nummer 20. Resultatene viser mange jevne avstemninger, og ved flere anledninger var det nødvendig med omvotering fordi ingen av kandidatene hadde fått mer enn 50 % av stemmene. Etter den tredje kampvoteringen, som dreide seg om 5. plassen, tok førstekandidaten ordet. «Jeg vil innstendig advare mot det som er i ferd med å skje. La oss gå inn i valgkampen på en rolig og verdig måte». Dette ble ikke tatt hensyn til og kampvoteringene og omvoteringene holdt frem.»

Fjell FrP er den rake motsetningen til Lindås H. Aktiviteten og konfliktnivået er høyt, det er stor uenighet om listeforslaget og det kjempes om nesten hver eneste listeplass. Den høye aktiviteten i Fjell FrP ser ut til å bunne i en uenighet mellom en del av medlemmene og det listeforslaget som nominasjonskomiteen har lagt fram.

Eksemplene er ytterpunktene for henholdsvis lav og høy aktivitet. Et interessant moment er at stor uenighet blir oppfattet som uheldig. Selv om nominasjonsmøtene er en arena der medlemmene kan si sitt og der det er åpnet for at ulike syn og interesser kan komme til uttrykk, oppleves det som uheldig. Det kan gjøre at man ikke står samlet som parti og personkonflikter blir viktigere enn partiets politikk. En annen

innfallsvinkel vil være at nominasjonsmøtene er en kamp mellom ulike interesser innen ett og samme parti. Politikken ligger fast, men medlemmene er uenige om hvem som best kan ivareta deres og velgernes interesser. I begge tilfeller står ideen om partiet sterkt. Blant de vanlige definisjonene av hva et parti er finner vi nettopp at det er en organisasjon med en felles politikk man ønsker å gå til valg på (se eksempelvis Bille 2001 og Ware 1996).

Som sagt ble ordet tatt i gjennomsnitt 25 ganger pr møte og samlet ble ordet tatt 949 ganger (tabell 3.5). Dersom dette hadde vært innlegg fra 949 personer, ville rundt halvparten av alle deltakerne på nominasjonsmøtene ha tatt ordet. Det ville i så fall være å betrakte som en bred aktivitet blant de fremmøtte. Slik er det ikke. Som tabell 3.5 viser er noen er langt mer aktive enn andre.

Tabell 3.5: *Aktiviteten på nominasjonsmøtene. Data fra 38 av 43 møter.*

	Minimum	Maximum	Gjennomsnitt	Totalt	% av møtedeltakerne
Antall innlegg	0	71	24,97	949	50
Antall aktive	0	52	13,84	526	28
Antall som tar ordet flere ganger	0	14	4,76	176	9

Litt under 1/3 av møtedeltakerne, 526 av i alt 1904, tok ordet. I praksis vil det si at enkelte var svært aktive, og som vi ser av tabellen var ved ett tilfelle en person som tok ordet hele 14 ganger. I gjennomsnitt var det litt under 5 personer som tok ordet mer enn en gang. De mest aktive personene er i våre observasjoner omtalt som fraksjonsledere eller opprørsledere. Disse er langt mer aktive enn andre, både på talerstolen, men også mellom benkeradene. Noen steder er det enkeltpersoner som har regien.

Blant de aktive finner vi også de som er aktive gjennom sine verv. Dette gjelder for det første den lokale partilederen og dernest lederne for nominasjonskomiteene, men i tillegg til disse kommer altså de som oppfattes som fraksjons- og opprørslederne. I de møtene der noen var langt mer aktive enn andre utgjør innehaverne av disse tre posisjonene hver for seg omtrent 1/3 av de aktive. Dette er vist i tabellen nedenfor:

Tabell 3.6: *Var noen betydelig mer aktive enn andre? 23 av 43 nominasjonsmøter. Prosent.*

Lokal partileder	39
Leder av nominasjonskomité	30
Andre	30
Totalt	99

Årsakene til dette ligger trolig i de rollene disse har. Partileder vil gjerne holde partiet samlet og har samtidig et ansvar for at møtet avholdes i tråd med gjeldende regler. Leder for nominasjonskomiteen må gjerne argumentere for «sine» kandidater dersom det kommer motinnlegg og en fraksjons- eller opprørsleder må lansere og argumentere for nye kandidater. Der det er uenighet i partiet om valglisten har disse hver sin bestemte rolle å spille.

Imidlertid er kanskje det viktigste her å se på den totale aktiviteten på nominasjonsmøtet. Tar vi utgangspunkt i hvor mange som er aktive ved å ta ordet, er det litt under 1/3 som er aktive på nominasjonsmøtene. Vi har ovenfor vist hvor stor andel av partimedlemmene som deltok på nominasjonsmøtene. I tabellen nedenfor viser vi hvor stor andel som var aktive:

Tabell 3.7: *Andel aktive på nominasjonsmøtene.*

	Partimedlemmer	Aktive på nominasjonsmøtene	Prosent aktive av partimedlemmer
Askøy	596	28	4,70
Bergen	4877	108	2,21
Fjell	1153	66	5,72
Lindås	578	29	5,02
Os	267	42	15,73
Oslo	14983	195	1,30
Radøy	160	9	5,63
Vaksdal	219	49	22,37
Samlet	22833	526	2,30

Tabell 3.7 dokumenterer en situasjon der svært få deltar i utvelgelsen av kandidatene. De få velgerne kan velge mellom, er valgt ut av enda færre. Når vi vet at antallet partimedlemmer har vært synkende, og i dag er på rundt 200 000 for partiene representert på Stortinget (NOU 2006:7), betyr dette at litt under 5000 personer aktivt deltar på nominasjonsmøtene for å fremme eller argumentere for eller imot kandidater. Legger vi til 15 000 personer, har vi antallet som deltar på nominasjonsmøtene og som til sammen setter opp valglister med nærmere 70 000 kandidater. Dermed er det bare en brøkdel av listekandidatene som selv engasjerer seg i nominasjonen foran det valget de selv er kandidat til.

Om andelen aktive på møtene fremstår som lav, betyr det ikke at de mindre snakkesalige ikke har en demokratisk funksjon. De er ikke nødvendigvis «demokratisk staffasje», slik det er blitt uttrykt tidligere (Olsen 1976). Også de tause deltakerne utgjør en viktig kontrollinstans og et potensielt korrektiv overfor partielitene. I tillegg representerer alle deltakerne på nominasjonsmøtene kilder til informasjon overfor dem som ikke var til stede. Deltakerne på nominasjonsmøtene representerer en kanal ut til omverdenen.

Samlet viser våre undersøkelser at deltakelsen på nominasjonsmøtene varierer. Fra så å si ingen fremmøtte til flere hundre og fra ingen innlegg til mange innlegg og lang debatt. Nominasjonsmøtene er preget av variasjon. Det er rom for svært ulikt omfang av deltakelse. Og det er et viktig poeng. I de tilfeller det er noe å kjempe om, øker deltakelsen. Mulighetene for deltakelse er til stede. Likevel viser observasjonene et overordnet bilde preget av lav deltakelse. Kanskje er det ikke mer enn 20 000 personer som avgjør listeoppsettene ved kommunevalg, og av disse er det ikke mer enn 5000 som aktivt tar del i ordskipet på nominasjonsmøtene. Det er dette som er partidemokratiet i praksis.

Dermed er situasjonen verre enn det som Narud omtaler som lukkede nominasjonsprosesser frem mot Stortingsvalg. Narud (2008: 18) tallfester deltakelsen i nominasjonsprosessene til å omfatte litt under 20 % av partimedlemmene, mens våre tall viser at færre enn 10 % deltar og at under 2,5 % er aktive. Videre vil vi tro at den totale deltakelsen blant partimedlemmene er høyere ved lokalvalg enn ved stortingsvalg. Om våre data og antakelsen om at aktiviteten er større ved lokale nominasjoner enn ved nominasjoner til stortingsvalg, er situasjonen den at nominasjonsprosessene i kommunene er enda smalere enn i stortingsnominasjonene. Dette er overraskende ettersom de lokale nominasjonene formelt sett er åpnere enn nominasjonene forut for stortingsvalg.

Imidlertid har vi også pekt på et annet sentralt moment, nemlig at den lave deltakelsen ikke skyldes at noen blir holdt utenfor, men at mange ikke kommer innenfor. Terskelen for å bli partimedlem og for å få rettigheter i forbindelse med nominasjonsprosesser er lav, og de aller fleste nominasjoner i lokalpolitikken er åpne for alle medlemmer. Vi står overfor en situasjon der en deltakelsesarena i liten grad blir brukt, det er trolig få medlemmer som opplever at de aktivt blir holdt utenfor prosessene.

Deltakelsen i partienes nominasjoner generelt og på nominasjonsmøtet spesielt kan også vurderes i forhold til det overordnede temaet for denne studien, nemlig den nye personvalgordningen fra 2003. En grunnleggende debatt ved en hver valgordning er hvor mye innflytelse velgerne skal få og hvor mye innflytelse som bør være forbeholdt partiene. Her har blant annet Hellevik (2002:12) pekt på at «Hensynet til kontinuitet, kompetanse og politisk balansert sammensetning i den folkevalgte representasjonen taler for at partiet må utøve innflytelse på hvilke kandidater som kommer med». Vår undersøkelse av partienes nominasjonsmøter viser at partiene i mange tilfeller er blitt for de få, og det er stadig færre som avgjør hvilke hensyn som skal vektlegges når valglisterne settes sammen.

Nominasjonskomiteene nominerer seg selv

Nominasjonsprosesser omtales gjerne som «kamper». Som vi skal se senere, er det ikke alltid dekkende å beskrive nominasjonene i norske lokalpartier som nominasjonskamper, men i en del tilfeller er det i høyeste grad konflikter knyttet til en del av plassene på listene. Om man ikke visste bedre, kunne man tro at det i nominasjonsprosessene var viktig med uavhengighet mellom utvelgere og utvalgte. To tidligere undersøkelser fra fire kommuner har imidlertid vist at en høy andel av medlemmene i nominasjonskomiteene også er listekandidater (Ringkjøb 1997, Ringkjøb og Aars 2007). I begge undersøkelsene viste det seg at nærmere 80 % av utvelgerne også var nominert til valglisterne. I tillegg viste den første undersøkelsen at over halvparten av listekandidatene som også var medlemmer av nominasjonskomiteene stod på toppen av listen, blant de forhåndskumulerte.

Denne situasjonen står i sterk kontrast til normen om at nominasjonskomiteene skal være uavhengig, både i forhold til andre partipolitiske organ, men også i forhold til den endelige listen. Til stortingsvalg er denne normen i flere partier absolutt. Skulle man bli aktuell som kandidat for Stortinget og samtidig være medlem av nominasjons-

komiteen, vil det være sedvane at man trekker seg fra komiteen. Det er med andre ord uvanlig å være med å nominere seg selv. Hordaland Ap har nedfelt denne normen i sine vedtekter der det heter:

«Eit medlem av nominasjonskomiteen er inhabilt: a) når han/ho er foreslått nominert, b) når han/ho er, eller har vore, gift/sambuar med ein foreslått person, c) når han/ho er foreslått som kandidat. Nominasjonskomiteen kan frita eit medlem frå å sitte i komiteen dersom han/ho ber om det.» (<http://hordaland.arbeiderparti.no/Om-oss/Vedtekter>)

Men, den samme normen ser ikke ut til å stå særlig sterkt i lokalpolitikken, og eksempelvis lokalt i Hordaland Ap er det ikke tilsvarende regler for kommunepartiene som man finner for fylkespartiet. Og at normen står svakt i forbindelse med de lokale nominasjoner viser også data fra valget i 2007. Det er fortsatt slik at medlemmene av nominasjonskomiteene er listekandidater, og det viser seg at i $\frac{3}{4}$ av de kommunepartiene vi har undersøkt er det tilfelle. Utvelgerne velger seg selv. Hvor stor andel av partiene som har medlemmer av nominasjonskomiteene på listen, er vist i tabell 3.8:

Tabell 3.8: *Prosentandel av partiene som har medlemmer av nominasjonskomiteene på listen*

Nei	24
Ja	76
Totalt	100
N	42

Om nominasjonskomiteens medlemmer skal stå på listene eller ikke, blir ikke diskutert på nominasjonsmøtene vi har observert. Det synes som at dette er vanlig og ikke noe å stille spørsmål ved. Bare i to tilfeller kom spørsmålet om komitémedlemmenes habilitet til uttrykk. I det ene tilfellet lar leder for nominasjonskomiteen være å presentere førstekandidaten fordi:

Siden det i etterkant av at listeforslaget ble offentliggjort har kommet inn et nytt forslag om førstekandidat, og at denne personen er hennes ektemann, erklærte hun seg ugild, og gikk direkte til andre plass.

I det andre tilfellet er det koplingen mellom bystyret på den ene siden og partiorganisasjonen på den andre siden som ser ut til å skape problemer. Både partiets leder og nestleder trekker seg under møtet:

Lederen stilte seg bak kandidaten som ble foreslått på hans plass og trakk sitt kandidatur. Lederen uttalte at han hadde merket seg signalene fra nominasjonsmøtet om å unngå å blande partiledelse og bystyret.

«Jeg har hørt på innleggene, og jeg leser av debatten at det er et ønske om å holde partiet separat fra bystyregruppen. Så jeg trekker meg fra femteplassen»

Fra andre ble det uttrykt at det var et merkelig signal at både leder og nestleder av partiet trekker seg.

Det kan her nevnes at disse to senere meldte seg ut av Ap og stilte til valg for Sentrumsalliansen.

Kanskje ville dette være et mindre problem dersom det viste seg at en relativt liten andel av nominasjonskomiteenes medlemmer var nominert til listene. Funn fra tidligere undersøkelser tyder på at det motsatte er tilfellet. Vi har informasjon om *hvor mange* fra komiteen som er listekandidater i 28 kommuneparti. I 9 av disse 28 kommunepartiene (32 %), er samtlige medlemmene av komiteen også listekandidater. Videre er det slik at i gjennomsnitt er 67 % av medlemmene av nominasjonskomiteene også er listekandidater, og dette utgjør i snitt 2,5 personer. I 19 av 43 tilfeller er mer enn halvparten av komiteens medlemmer å finne på valglisten. Situasjonen er lik uavhengig av både parti og kommune. Det er med andre ord svært vanlig i lokalpolitikken at nominasjonskomiteenes medlemmer også blir listekandidater.

Hva er så årsakene til at nominasjonskomiteene har en mer uavhengig rolle ved stortingsnominasjon sammenlignet med nominasjon ved lokalvalg? Den mest nærliggende forklaringen har trolig med selve vervet å gjøre. Et mulig verv som stortingsrepresentant vil gjøre vedkommende til en lønnet heltidspolitiker. Det følger en rekke goder med vervet, ikke minst økonomiske. For de aller fleste lokalpolitikere forholder det ganske annerledes. Lokalpolitikk er en ulønnet fritidsaktivitet for de aller fleste. Den lokalpolitiske kampen om listeplassering er en kamp om å få gjøre en frivillig dugnad i folkevalgte organ. I noen tilfeller er det ikke en kamp om å få en topplassering på listene, snarere en kamp om å få en så anonym listeplassering som mulig, slik at risikoen for å bli innvalgt minimaliseres. Imidlertid har vi studert både Oslo og Bergen i vår undersøkelse, og en rekke verv i lokalpolitikken er der lønnet på heltid, men det har ikke ført til at medlemmene av nominasjonskomiteene der ikke har mulighet til å bli listekandidat.

En annen mulig forklaring på forskjellen mellom de lokale og nasjonale nominasjoner er antall kandidater og konkurransen om en plass på listene. Ved stortingsvalg er konkurransen stor og de fleste parti har mer enn nok kandidater å velge mellom. For kommunepartiene er situasjonen ikke sjelden den at man heller er innpisker til valglisten enn utvelger. En rekke studier har påvist partienes problemer med å rekruttere listekandidater (Aars 1998, Ringkjøb 1997, Rasmussen 1993, Offerdal 1991). Av den grunn kan det være behov for å ha nominasjonskomiteens medlemmer på listene. Her kunne kommunepartiene ha redusert tallet på listekandidater, og dermed greid seg uten medlemmer fra nominasjonskomiteen, men dette gjøres i liten grad. Årsaken til det er trolig hensynet til hva som betraktes som eg god valgliste. Det er en liste som inneholder mange navn og som mange velgere enten kjenner seg igjen i eller der det er folk de kjenner.

Kanskje den mest nærliggende forklaringen til de romslige reglene i lokalpolitikken er knyttet til at partiene i større og større grad blir drevet av noen få personer som innehar mange verv. Tidligere undersøkelser har blant annet vist at de aktive i kommunepartiene er de samme som er aktive i lokalpolitikken (Offerdal og Ringkjøb 2002). Dette har sammenheng med fallet i medlemstall som partiene har opplevd (Heidar og Saglie 2002). Kanskje er det også slik når det kommer til nominasjon og

nominasjonskomiteene. Det er de aktive som må ta på seg jobben, og disse er også i stor grad aktuelle som listekandidater og gjerne aktive i lokalpolitikken. Dermed ender de opp også som listekandidater, og ikke bare det, de ender gjerne opp som toppkandidater.

Følger partiene sine egne regler?

Når det gjelder listeoppsettene, har flere partier over lengre tid hatt regler som skulle ivareta en viss kjønnsbalanse på listene. Før valget i 2007 ble det blant annet fra Ap sentralt tydelig presisert hva som var partiets regler for listeoppsett ved lokalvalg. På de to øverste plassene skulle det være én av hvert kjønn. Reglene er ikke nye, men tydeliggjøringen hadde nok som mål å få vekk situasjoner der det var to fra ett kjønn på de to første plassene. Arbeiderpartiet har i tillegg en regel som sier at halvparten av listekandidatene skal komme fra hvert kjønn. Denne regelen er ny og erstatter en tidligere 40 %-regel:

«Ved alle valg, nominasjoner og oppnevninger skal begge kjønn være representert med 50 prosent. I styrer og utvalg hvor representantallet ikke er delelig med to, er 50-prosentsregelen å forstå som at hvert kjønn skal være representert så nært opp til 50 prosent som praktisk mulig. Ved nominasjon til fylkestings-, og kommunestyrevalg skal begge kjønn være representert på de to første plassene på valglista.» Aps vedtekter § 12, nr 9

Regelen om 50 % av hvert kjønn og at regelen om en kvinne og en mann som ordfører eller varaordfører kandidat, er unik for AP. Flere partier har regler om kjønnsbalanse, men da er det 40-prosentsregelen som er gjeldende. Både for SV, KrF, Sp og V er dette tilfelle. Ingen av disse partiene sier noe om partiets toppkandidater. Når det gjelder henholdsvis H og FrP, har de ikke regler som sier noe om kjønnsbalanse på partienes valglister eller valg til andre fora. Vansker med å rekruttere kandidater generelt, og kvinnelige kandidater spesielt, har tidligere vært brukt som argument for ikke å skjerpe innsatsen for en jevnere kjønnsfordeling på listene (Hellevik og Skard 1985: 125). Også dette er en god grunn til å undersøke betydningen av formelle regler for kjønnsbalansen på listene.

I det følgende skal vi se nærmere på hvordan partiene praktiserer sitt regelverk, og vi får en viss indikasjon på om reglene har betydning. Lever partiene opp til egne vedtekter? Dette er vist i tabell 3.9:

Tabell 3.9: *Kommuner med toppkandidater fra samme kjønn, kommuner med to kvinner på topp, kjønnsbalansen på listene og max andel kvinner og menn på listene etter parti for kommunevalget i 2003 og 2007.*

	Valgår	Topp to samme kjønn	% med to kvinner på topp	% kvinner på listene	Max% kvinner	Max% menn
AP	2003	87	18	41	69	90
	2007	18	28	46,8	60	75
SV	2003	49	63	51	86	80
	2007	62	55	52	100	71
KrF	2003	106	18	46	81	79
	2007	86	28	47	100	89
Sp	2003	115	17	38	67	91
	2007	88	27	40	100	100
V	2003	70	26	44	78	89
	2007	86	23	44	80	86
H	2003	112	9	33	55	91
	2007	101	16	35	60	91
FrP	2003	185	3	27	56	100
	2007	158	5	29	71	100

Analysen av partiene viser at det er ett parti ved valget i 2007 som markant skiller seg fra de andre med tanke på hvor mange kommuner der det er to kandidater fra samme kjønn, og det er Ap. For Ap er situasjonen radikalt endret, fra i 2003 å ha 87 kommuner med de to toppkandidatene fra samme kjønn, og da i all hovedsak to menn, til ved valget i 2007 bare å ha 18 kommuner der begge toppkandidatene kommer fra samme kjønn. Videre ser vi at også kjønnsbalansen på listene til Ap er bedret, fra 41 til 47 prosent kvinner. Med andre ord er målet om likestilling på listene nesten nådd i dette partiet. Spredningen mellom kommuner med mange kvinner eller mange menn er også redusert.

Ingen andre parti har regler om de to øverste på valglistene. At det er to fra samme kjønn på toppen av listen forekommer i alle parti og trenden er at det er menn som står på de to øverste plassene. Unntaket her er SV, der det var flere kommuner med to kvinner enn to menn på topp. Ellers viser tallene at de partiene som ikke har regler for kjønnsfordeling på listene ender opp med valglistene som er i kjønnsmessig ubalanse til fordel for menn. FrP hadde i 2003 og 2007 henholdsvis 185 og 153 kommuner med de to toppkandidatene fra samme kjønn, og bare i 3 og 5 % av tilfellene var det to kvinner. Sammen med H har også FrP færrest kvinnelige kandidater. Frp ligger i underkant av 30 % og H i underkant av 35 %. Vi kan her bemerke at alle parti har hatt en økning i tallet på kvinnelige kandidater fra valget i 2003 til valget i 2007.

Kort oppsummert synes det som om regler for listeoppsett har effekt. Særlig tydelig er dette for Ap, den et strengere regelverk ser ut til å ha blitt fulgt i praksis. I studier av politisk rekruttering ved nasjonale valg er det skilt mellom sentraliserte og desentraliserte prosesser (Gallagher 1988: 4), og det norske systemet der hvert enkelt fylke i stor grad står fritt i nominasjonsprosessen er blitt betegnet som et desentralisert system (Narud og Valen 2007). Men, Ap's nye regler vedrørende listeoppsettet ved kommune-

og fylkesvalg viser at de sentrale organene i partiet spiller en rolle. Moderpartiet griper ikke inn i de lokale prosessene, men de legger visse premisser. Resultatet for Ap ser ut til at de sentrale direktivene blir fulgt, selv om moderpartiet har få sanksjonsmidler å sette i verk. Våre resultater støtter tidligere forskning som viser at formelle regler virker. Men samtidig ser vi trolig en effekt av at dørvokternes normer har betydning, ettersom noen partier velger å ikke etablere regler for kjønns sammensetning på listene (Jfr. Narud 2008: 33).

Konflikt og konkurranse

Vi skal i det følgende avsnittet forsøke å belyse spørsmålet om konkurranse i nominasjonsmøtene. Mens de foregående delene av dette kapitlet har vært konsentrert om deltakelse og aktivitet på nominasjonsmøtene, skal vi i det følgende undersøke i hvilken grad det er kamp om plassene på listene. Vi vil således undersøke i hvilken grad nominasjonsmøtene er uttrykk for en partiintern pluralisme. Fremstillingen blir konsentrert om to hovedspørsmål. Disse to spørsmålene utgjør også to indikatorer på grad av konkurranse. For det første spør vi om konflikt og konsensus på møtene. Her vil vi også undersøke hva eventuelle motsetninger dreier seg om. For det andre undersøker vi endringer på listene. Også her vil vi si noe om innholdet i endringene.

Konflikt eller konsensus? Debatten om listeforslaget

Det første spørsmålet vi trenger å undersøke er i hvilken grad nominasjonsmøtene er åpne for debatt. Våre observasjoner viser at 9 av 43 nominasjonsmøter i praksis ikke hadde noen debatt om listeforslaget. Det normale er dermed at listeforslaget blir gjort til gjenstand for debatt, enten ved at listeforslaget som helhet blir diskutert eller at enkeltkandidater blir diskutert.

Nominasjonskomiteens arbeidsform er avgjørende for i hvilken grad og på hvilke måter listeforslaget blir debattert. I noen tilfeller er det gjort lite forarbeid før møtet. I disse tilfellene blir det naturlig nok diskusjon på selve nominasjonsmøtet om kandidater, men ettersom det ikke foreligger fullstendige listeforslag, får disse møtene mer preg av rekruttering enn av debatt om forslag. Nominasjonsmøtet i Fjell SP har for eksempel karakter av en dugnad for å skaffe kandidater til listen. I stedet for et listeforslag fra komiteen, deler man ut partiets liste fra forrige kommunevalg, i 2003. Aktiviteten på møtet består i at de fremmøtte foreslår navn og ringer opp aktuelle kandidater. Når så listen er fylt opp, blir den vedtatt uten diskusjon. Oslo AP representerer den motsatte ytterligheten, der enstemmighet blir vektlagt som en viktig verdi fra nominasjonskomiteens side: «Jeg synes det er en uting at partiet fremstår som et rotete krangleparti utad.» Komiteen argumenterer for at de gjennom det foreliggende forslaget har funnet balansen mellom en rekke ulike hensyn. Dermed vil det være vanskelig å innarbeide nye forslag uten at balansen blir forrykket. På møtet blir det likevel fremmet en rekke forslag til endring av listeforslaget, men forslagsstillerne anmodes om å trekke sine

forslag «... slik at vi kan vedta listen som den er.» Alle endringsforslag med unntak av ett blir trukket.

Det er ikke bare i AP at enstemmighet oppfattes som en viktig verdi. En deltaker på nominasjonsmøtet i Bergen SP opplyser at han unnlater å fremme et formelt forslag ettersom han vil unngå «slikt bråk som i andre partier.» I Fjell KrF oppfordrer møtelederen til å tone ned motsetningene: «Eg tolker at det er så mange her i dag fordi har vært en mobilisering. Det er vel å bra, men vi må unngå polarisering.»

Vektleggingen av enstemmighet kan tolkes som et uttrykk for strategiske vurderinger: Et parti som utad fremstår som enig, vil være mindre sårbart for angrep fra politiske motstandere. Men i tillegg kan enhetskravet forstås innenfor et bredere demokratiperspektiv: Partiet skal stå samlet utad, og alle kandidatene skal stå bak partiets program. I et slikt perspektiv kan partiet forsvare at det partiinterne demokratiet settes til side.

I hvilken grad kommer det så til uttrykk uenighet på nominasjonsmøtene? Vi har klassifisert møtene etter grad av uenighet om listeforslaget. Her er det viktig å poengtere at enighet og uenighet ikke er absolutte størrelser, men grad av uenighet måtte nødvendigvis klassifiseres i henhold til observatørens skjønnsmessige vurdering. I om lag halvparten av møtene, 22 av 43, hersker det i overveiende grad enighet om listeforslaget, mens 21 møter preges av uenighet. Tabell 3.10 viser vår klassifisering av møtene etter i hvilken grad de var preget av enighet eller uenighet.

Tabell 3.10: *Grad av uenighet på nominasjonsmøtene*

	Antall	Prosent
Stor enighet	13	30
Enighet	9	21
Uenighet	13	30
Stor uenighet	8	19
Total	43	100

Som vi har sett tidligere, forsøkes en del av motsetningene undertrykt ved at forslagsstillere blir anmodet om å trekke sine forslag. I en del tilfeller kommer det derfor til uttrykk konflikter som ikke gjøres til gjenstand for voteringer. Men i de fleste tilfellene materialiserer motsetningene seg i endringsforslag som det blir votert over. Den vanligste voteringsmetoden er skriftlig votering. Dette skjer i 15 av 29 tilfeller. Bare i relativt få tilfeller, 4 av 29, skjer votering ved håndsopprekking. I Askøy FrP ble det gjennomført skriftlig votering på kandidatene selv i de tilfellene der det ikke stilte motkandidater. Dette er rimelig å tolke som en måte å sikre kandidaten legitimitet på. Her ble resultatet stort sett enstemmig, men det ble avgitt en blank stemme ved noen avstemminger.

Hellevik og Skard (1985: 121) observerte at konkurransen om plassene på listen var «... karakteristisk for partilag med en dominerende eller sterk plass i kommunen.» Vi finner ikke noen klar tendens i denne retningen. Tabell 3.10 skjuler likevel en del ulikheter mellom partiene. Gjennomgående er nominasjonsmøtene til V og H preget av størst enighet om listeforslaget. Møtene er stort sett kortvarige med få debattinnlegg og få voteringer. Størst uenighet finner vi på nominasjonsmøtene til KrF og FrP. Men

det er viktige forskjeller mellom disse to partiene. Uenigheten som kommer til uttrykk på KrFs nominasjonsmøter gjelder ulike forhold. På ett møte oppstår det diskusjon om antallet kandidater med stemmetillegg, mens et annet møte preges av uenighet om geografisk representativitet. På et tredje møte blir det mye diskusjon av en enkelt kandidat; om vedkommende skal få førsteplassen eller ikke.

Uenigheten som kommer til uttrykk på FrPs nominasjonsmøter kan for en stor del føres tilbake til konflikter om hvordan partiet styres. Klarest kommer dette til uttrykk på møtet i Bergen FrP, der en gruppe «opprørere» systematisk lanserer motkandidater til nesten alle kandidatene på listeforslaget fra nominasjonskomiteen. Motforslagene begrunnes med at to personer, Liv Røssland og Gunnar Bakke (som også er de to foreslåtte toppkandidatene på listen) har påtatt seg så mange verv at de oppfattes å utgjøre en elite innad i partiet. Det gjennomføres voteringer om 13 av de første 16 plassene på listen. I de fleste tilfellene vinner nominasjonskomiteens kandidat, men i ett svært viktig tilfelle lider komiteens kandidat nederlag: Den foreslåtte ordfører-kandidaten, Gunnar Bakke, taper voteringen om andreplassen på listen og må nøye seg med åttendeplassen etter at en annen kandidat har stilt denne plassen til Bakkes disposisjon. Det hører med til historien at Bakke endte opp som ordfører i Bergen.

Også mellom kommunene ser det ut til å være forskjeller med hensyn til grad av uenighet på nominasjonsmøtene, og det er de to største kommunene, Oslo og Bergen, som skiller seg ut med det høyeste konfliktnivået. På tredje plass kommer Fjell kommune. I disse tre kommunene finner vi samtidig de høyeste deltakerantallene på nominasjonsmøtene,²² noe som tyder på en sammenheng mellom grad av uenighet og antallet deltakere. En korrelasjonsanalyse viser at det finnes en slik sammenheng (.48, signifikant på .001-nivå). En rimelig tolkning av dette er at det i de større kommunene finnes relativt klart organiserte partifraksjoner som mobiliserer til deltakelse på nominasjonsmøtene. Dette har igjen sammenheng med at det er større kamp om posisjonene i større kommuner enn i mindre kommuner. En videre tolkning av det høyere konfliktnivået i de store kommunene dermed er at nominasjonskomiteene her oppleves å ha en viktigere posisjon. Det legges trolig større arbeid i nominasjonsarbeidet, og det knyttes trolig større prestisje til det fremlagte forslaget. Kombinasjonen av attraktive posisjoner og prestisje knyttet til listeforslaget øker konfliktpotensialet.

Et viktig spørsmål er hva motsetningene dreier seg om. Møteobservasjonene tyder på at ideologiske spørsmål i liten grad blir berørt i debattene om listesammensetningen. Vi møter sjelden argumenter som dreier seg om forskjeller i politisk oppfatning mellom foreslåtte kandidater. I stedet handler diskusjonene om listens sammensetning vurdert etter ulike representativitetskriterier. I mange tilfeller fremmes det argumenter om listens helhetsinntrykk overfor velgerne, mens debatten i andre tilfeller får preg av en interessekamp mellom forskjellige grupper. For eksempel ønsker noen deltakere å stille forslag om kandidater fra sin del av kommunen. I Lindås KrF blir betydningen av geografi gjenstand for debatt. Noen mener at «adresse ikke lenger er viktig», mens andre er uenige. I andre tilfeller er det de yngre i et parti som ønsker å se flere yngre kandidater på listene. Et slikt eksempel finner vi i Bergen KrF, der KrFU får gjennom-

slag for å reservere sjetteplassen på listen til en ungdomskandidat. Debatten i Bergen KrF representerer et eksempel på at personstrid kan skjule en mer ideologisk konflikt. Det blir sagt på møtet at «...alle kjenner historien som gjorde at en ungdomskandidat falt ut». Kommentaren viser til nominasjonskomiteens avgjørelse om å vrake fra listen en ung kandidat som ble oppfattet å være for liberal i spørsmålet om homofili og i spørsmålet om kjønnsnøytralt ekteskap i særdeleshet.²³

Det nærmeste vi kommer en eksplisitt ideologisk konflikt på nominasjonsmøtene er debattene om internt partidemokrati og velgerinnflytelse. Uenighet om internt partidemokrati er utgangspunktet for motsetningene på Bergen FrPs nominasjonsmøte, mens vi i en del andre partier observerer debatter om hvor stor velgerinnflytelse en vil tillate. Nærmere bestemt handler det om hvor mange kandidater som skal gis stemmetillegg på listen. Dette kommer for eksempel til uttrykk på Askøy SVs nominasjonsmøte: «Spørsmålet er hvor mye skal vi bestemme selv, og hvor mye skal vi overlate til velgerne.» Også i Lindås AP føres det en diskusjon om hvor mange som skal gis stemmetillegg. Et forslag om å gi flere kandidater stemmetillegg (4 mot opprinnelig foreslåtte 2) ble begrunnet med at man ønsket «kontroll på gruppa».

En annen observasjon er at motsetningene som kommer til uttrykk på møtene sjelden dreier seg om toppkandidaten på listen. Uenighet om toppkandidaten observerer vi kun i ett tilfelle. Langt oftere oppstår det uenighet om andre kandidater med stemmetillegg eller øvrige kandidater på listen. En mulig tolkning av dette er at mange partier har en ubestridt lederskikkelse; en «untouchable». Sjøttet under ham/henne kan være mer omstridt. I tillegg dreier ofte striden rundt de nest øverste seg om hvor mange som skal gis stemmetillegg. Striden om deres kandidatur handler derfor ikke nødvendigvis om dem som personer, men om hvor mange som skal gis forhåndsprioritet fra partiet. Denne observasjonen kan sees i sammenheng med resultater fra nominasjonsstudier i andre land som viser at kandidater i utsatt posisjon kan komme i konflikt mellom det å kjempe for eget kandidatur og det å kjempe for listen som helhet (Nielsen 2007). Denne konflikten er mindre følbare for toppkandidatene fordi disse som oftest står på sikker plass.

Dersom vi skal oppsummere dette avsnittet om konflikt og konkurranse, er det rimelig å trekke frem den store variasjonen vi observerer. Samlet sett er om lag halvparten av møtene preget av konflikt. Konflikt er mest fremtredende i de store kommunene. Det finnes med andre ord et klart element av konkurranse på nominasjonsmøtene.

Uenigheten er størst der det er flest deltakere til stede på møtene, men samtidig er det i partiene i de store byene at vi oftest finner stor grad av uenighet. Det kan indikere at motsetningene i de store kommunene oftere kommer til uttrykk gjennom organiserte partifraksjoner.

I en del tilfeller forsøker møteledelsen og/eller nominasjonskomiteen å undertrykke uenighet, slik at partiet fremstår som samlet utad. Særlig viktig er det for en del partier å unngå formelle endringsforslag som må protokollføres og dermed blir synlige for omverdenen. Andre partier er, etter sigende, interessert i å «ha stor takhøyde».

Motsetningene er for en stor del det man kan kalle ikke-ideologiske. De dreier

seg ofte om enkeltpersoner eller om representasjonen av bestemte grupper som unge eller kvinner eller innvandrere. Samtidig må det her skytes inn at det ikke alltid er lett å avgjøre hva som er et ideologisk spørsmål. Enkeltgruppers underrepresentasjon kan for eksempel tilbakeføres til et bredere samfunnssyn og kan således tolkes som et ideologisk spørsmål. Vi kan heller ikke se bort fra at personkonflikter kan kamuflere mer ideologiske konflikter som i første rekke de innvidde vil ha kjennskap til.

Endret eller intakt?

Nominasjonsmøtets påvirkning på listesammensetningen

En rimelig forventning er at motsetninger på nominasjonsmøtene vil gi seg utslag i endringer av listenes sammensetning. Der det er lite konflikt er det heller ikke grunn til å vente at det skjer mange forandringer på det forslaget som nominasjonskomiteen legger frem. Det første vi skal undersøke er i hvilken grad det gjøres endringer av de fremlagte listeforslagene. Dette er vist i tabell 3.11.

Tabell 3.11: *Antall endringer på fremlagte listeforslag*²⁴

Antall endringer	Antall	Prosent
0	7	21
1–2	13	39
3–10	7	21
11 eller flere	6	18
Total	33	99

Hellevik og Skard fant at nominasjonskomiteenes forslag hadde stor gjennomslagskraft ettersom 93% av komiteenes foreslåtte kandidater ble godtatt av nominasjonsmøtene. Tabell 3.11 viser at nominasjonsmøtet i de aller fleste tilfellene gjør endringer på listeforslaget fra nominasjonskomiteen. Vi kan på denne bakgrunnen konkludere med at nominasjonsmøtene er mer enn en velsignelse av et fremlagt forslag. Det som skjer på nominasjonsmøtet har betydning. I mange tilfeller er omfanget av endringer kanskje beskjedent, men ganske ofte gjøres det store forandringer på listeforslagene. Nominasjonskomiteene har nok stor innflytelse på den endelige sammensetningen av listene, men vi kan ikke si at de har full kontroll.

Der det foretas endringer av den foreslåtte listesammensetningen, skjer det i 40 prosent av tilfellene som konsekvens av kampvoteringer. Like ofte har endringene form av omrokeringer. Både kampvoteringer og omrokeringer blant kandidater på listen kan forstås som uttrykk for at motsetninger resulterer i endringer.

En korrelasjonsanalyse av sammenhengen mellom grad av uenighet og antallet endringer på listen gir imidlertid bare begrenset støtte til antakelsen om at konflikter på nominasjonsmøtene fører til endringer av listeforslaget. Analysen gir en koeffisient på .32, og sammenhengen er ikke signifikant. Det er to mulige forklaringer på at sammenhengen ikke er sterkere enn den er. Den første forklaringen er at uenighet i en del tilfeller ikke fører til endringer. Ett eksempel er Oslo AP, der forslagsstillerne ble sterkt anmodet om å trekke forslagene sine. Anmodningene ble fulgt av alle som nær

som én. Et annet eksempel er Bergen FrP. Her ble det, slik vi har sett, gjennomført en rekke kampvoteringer. Noen av disse ble vunnet av motkandidatene til nominasjonskomiteens foreslåtte kandidater, men i de fleste tilfeller vant den kandidaten som ble foretrukket av nominasjonskomiteen.

Den andre forklaringen er at det foretas endringer som ikke er resultat av konflikt. En del møter har et svært uformelt preg, og omrøkinger skjer gjerne uten at det vekker strid. Ofte kan forandringer være resultat av at en av de tilstedeværende har en god ide til en ny kandidat eller har et argument om omrøking som umiddelbart blir godtatt. Når det heller ikke knyttes prestisje til nominasjonskomiteens forslag, kan det lettere gjøres endringer uten kampvotering.

Hva gjør kandidatene attraktive? Utvalgsriterier på nominasjonsmøtene

Vi har i det foregående observert at graden av uenighet varierer betydelig mellom nominasjonsmøtene. I tillegg har vi sett at debattene på nominasjonsmøtene i liten grad er preget av ideologiske motsetninger. Debatten handler i stedet om egenskaper ved listekandidatene eller ved listen som helhet. I det følgende avsnittet skal vi se nærmere på de argumentene som føres for ulike kandidater.

En første antakelse er at argumentasjonen varierer mellom forskjellige kandidater, nærmere bestemt mellom ulike sjikt av kandidater på listen. Tidligere undersøkelser av nominasjonsprosesser har vist at kriteriene for å velge toppkandidater skiller seg fra kriteriene som anvendes for å nominere personer lenger nede på listen. I disse undersøkelsene er det vanlig å sondre mellom *dyktighetskriterier* på den ene siden og *representativitetskriterier* på den andre siden. Ettersom partiene gjennom nominasjonene ønsker å rekruttere personer som kan påta seg et ansvar på vegne av partiet og skjøtte et verv som til dels kan være krevende, er det rimelig at de ser etter kandidater med visse personlige egenskaper eller ferdigheter. Det er dette vi sikter til når vi snakker om dyktighetskriteriet. Samtidig er det en forventning fra partiets velgere og medlemmer at listen så langt det er mulig gjenspeiler ulike samfunnsgrupper og politiske oppfatninger innen partiet. Dette representativitetshensynet handler således ikke om forventninger til hva den enkelte kandidat kan utrette i en valgkamp eller som tillitsvalgt, men om hvilke signaler *sammensetningen av enkeltpersoner* gir overfor velgere og medlemmer.²⁵

I denne sammenhengen vil formodentlig utformingen av valgordningen ha en viss betydning. Et viktig aspekt ved den norske valgordningen til kommunevalg er at partiene har muligheter til å prioritere mellom kandidatene på listen ved å gi stemmetillegg til enkelte kandidater. I for eksempel den finske ordningen gis ikke partiene muligheter til å rangordne kandidatene på noen måte ettersom velgerne stemmer på enkeltkandidater. Vi kan anta at det skjer en viss grad av differensiering av kriterier for nominasjon av enkeltkandidater avhengig av hvor på listen de står oppført. Samtidig kan det argumenteres for at nominasjonsprosessene generelt sett blir viktigere for partiene i Norge enn i Finland, der velgerne har betydelig større innflytelse over hvilke

kandidater som blir valgt inn. Sammenligner vi det norske systemet med land der man har flertallsvalg i enmannskretser, kan vi anta at den norske valgordningen gir større mulighet til å prioritere representativitetshensyn ettersom man er mindre avhengige av å satse på enkelte vinnertyper.

Tidligere nominasjonsstudier har vist at dyktighetshensynet er viktigst når man vurderer toppkandidaten eller de øverste kandidatene på listen. Representativitetshensynet er viktigere for vurderingen av listen som helhet og dermed for det flertallet av kandidater som står lenger nede på listen. De kandidatene som har størst sjanse for å bli valgt inn vil også bli mest eksponert for velgernes vurderinger. Samtidig er det disse kandidatene som mest sannsynlig skal representere partiet i kommunestyret. Det er derfor ikke unaturlig at disse kandidatenes evner blir vurdert grundig. De kandidatene som har mindre sjanser for å bli valgt inn vil formodentlig i større grad bli vurdert etter hva som er deres bidrag til sammensetningen av listen.

I den videre fremstillingen har vi skilt mellom argumenter som dreier seg om henholdsvis toppkandidater, kandidater med stemmetillegg og øvrige kandidater. Vi presenterer i tabell 3.12 en klassifikasjon av argumenter knyttet til kandidatene på listen. Antakelsen er at dyktighetsargumenter i større grad vil bli brukt i forbindelse med toppkandidatene enn i forbindelse med kandidater lenger nede på listene. Motsatt vil representativitetsargumenter i større grad bli brukt i tilknytning til kandidater lenger nede på listene og i mindre grad i tilknytning til toppkandidatene.

Tabell 3.12: *Argumenter for enkeltkandidater brukt på nominasjonsmøtene. Prosent og rang (N=43)*

	Toppkandidat		Kandidater med stemmetillegg		Øvrige kandidater	
	Prosent	Rang	Prosent	Rang	Prosent	Rang
Taleferdighet	5	10	7	12	2	17
Kjønn	14	3	14	7	21	4
Initiativ/arbeidskapasitet	9	7	23	2	21	4
Kunnskap om lokalpolitiske spørsmål	7	9	2	16	5	14
Representerer bestemt aldersgruppe	14	3	23	2	23	2
Politisk erfaring	28	1	40	1	26	1
Popularitet/personstemmer ved forrige valg	9	7	12	9	16	8
Høy utdannelse	0	15	2	16	5	14
Oppfattes som ærlig/pålitelig	0	15	5	14	2	17
Markerte holdninger	14	3	14	7	9	11
Livserfaring	0	15	9	11	9	11
Samarbeidsevne	12	6	12	9	5	14
Yrkesbakgrunn	5	10	19	5	19	6
Godt rykte	2	13	2	16	7	13
Kommer fra bestemt del av kommunen	5	10	16	6	23	2
Bredt kontaktnett	16	2	21	4	19	6
Representerer bestemt sektor	2	13	7	12	14	10
Representerer bestemt etnisk gruppe	0	15	5	14	16	8

Prosentandelene som er gjengitt i tabell 3.12 skal forstås som andelen nominasjonsmøter hvor en bestemt type argument (taleferdighet, kjønn etc.) er brukt. Kategoriene er ikke gjensidig utelukkende ettersom det på ett og samme møte benyttes ulike argumenter. Derfor summerer prosentandelene seg ikke til 100. For å sammenlikne hvor viktige de enkelte argumentene er for ulike sjikt av kandidater, er det enklest å bruke rangordningene.

Den hyppigst brukte begrunnelsen, uavhengig av kandidatsjikt, er politisk erfaring. Dette resultatet er i tråd med tidligere forskning på norske nominasjonsprosesser (Valen og Katz 1964, Valen 1988, Skare 1996). Også studier fra andre land viser at erfaring oppfattes som en viktig egenskap for kandidater (Ranney 1981, Gallagher og Marsh 1988). Dette kan sees i sammenheng med det som gjerne benevnes «incumbency effect» eller, på norsk, betydningen av å ha innehatt et bestemt politisk verv tidligere. For utvelgere kan det være rasjonelt å forsøke å redusere risiko ved så langt det er mulig å satse på velkjente alternativer (Norris 2004: 13).

Ser vi på prosentandelene, blir det imidlertid klart at denne erfaringsbegrunnelsen er aller viktigst for kandidater med stemmetillegg. Som vi tidligere har sett, er det også kandidater innenfor denne gruppen det oftest er debatt om. Grunnen er trolig at deres plasser er mer usikre enn toppkandidatens plass eller plassene til kandidater lengre nede på listene. Det klart viktigste argumentet for en kandidat på usikker plass er politisk erfaring.

Observasjonene fra nominasjonsmøtene viser hvordan erfaring blir brukt som argument for de øverste kandidatene. For eksempel trekkes dette frem i presentasjonen av listeforslaget i Oslo AP, og i de tilfellene der listetoppene presenterer seg selv, viser de også ofte til sin tidligere politiske erfaring. I Oslo FrP kontrasteres til og med erfaringshensynet til kjønnskriteriet: «For en liste vi har fått, dere! Ingen andre partier kan matche denne listen. Vi har flere erfarne folk. FrP er det eneste partiet som ikke kvoterer!»

Blant de minst alminnelige argumentene for en kandidat finner vi utdanning, ærlighet/pålitelighet og godt rykte. Disse begrunnelsene er gjennomgående lite viktige for alle tre sjikt av kandidater. Vi ser også at taleferdighet ikke er spesielt hyppig brukt som argument for bestemte kandidater. Narud og Valen (2007: 78) har påpekt at «...kravet til kommunikasjonsferdighet har økt betraktelig, ...» Om betydningen av denne typen egenskaper hos kandidatene har økt eller ikke ved kommunevalg, kan være vanskelig å fastslå. Men det kan synes som om kommunikasjonsevner ikke er så mye vektlagt når partiene nominerer til kommunevalglistene. En kunne kanskje anta at rikspolitikkerne i større grad er eksponert gjennom mediene, men trolig vil lokalmedia spille en minst like viktig rolle for lokalpolitikken som riksmidlene gjør det for rikspolitikken. Ikke desto mindre kan det hende at partiene selv opplever det som viktigere for en kandidat til nasjonale valg å ha medietekke.

En viktig observasjon fra tabell 3.12 er at formell kunnskap generelt later til å ha liten betydning for nominasjonen av enkeltkandidater. I alle fall trekkes det i liten grad frem som begrunnelse for å nominere bestemte personer. Høy utdanning brukes i meget

få tilfeller som argument for noen av kandidatene på listene. Akademisk kunnskap oppfattes ikke nødvendigvis som nyttig i politisk arbeid samtidig som det å legge vekt på utdanning som utvalgs-kriterium kan skremme vekk viktige velgergrupper. Mer overraskende er det derfor at kunnskap om lokalpolitiske spørsmål ikke brukes oftere i debatten på nominasjonsmøtene. Forklaringen er trolig at sakkunnskap betraktes som mindre viktig for en lokalpolitiker enn prosesskunnskap. Erfaring, kontaktnett og samarbeidsevne vurderes derfor som viktigere ressurser hos en listekandidat.

Finner vi støtte for antakelsen om at argumentasjonen avhenger av hvilket sjikt på listen kandidatene tilhører? Tabell 3.12 gir et visst belegg for å hevde at dyktighetskriteriene teller mer for de øvre enn for de nedre lagene på listen. Samarbeidsevne er en viktig begrunnelse for toppkandidatene, noe mindre viktig (i henhold til rangordning) for kandidater med stemmetillegg og minst viktig for de øvrige kandidatene. Den samme tendensen kan observeres når vi ser på betydningen av markerte holdninger og taleferdighet. Bredt kontaktnett og kunnskap om lokalpolitiske spørsmål fremstår også som, relativt sett, noe viktigere som begrunnelser for kandidater høyt oppe på listen.

Samlet sett er representativitetshensynene viktigere for lavt plasserte enn for høyt plasserte kandidater. Dette kommer klart til uttrykk når vi ser på geografidimensjonen («Kommer fra bestemt del av kommunen»), men vi ser noe av det samme mønsteret for yrkesbakgrunn, etnisk bakgrunn og sektortilhørighet. Når det gjelder kjønn, finner vi ikke en slik tendens. Hensynet til kjønn ser ut til å være viktig uansett plassering på listen, noe som trolig betyr at kvoteringsreglene skaper en standard som det refereres til i debattene på nominasjonsmøtene. Denne observasjonen kan tolkes som enda et uttrykk for at de formelle reglene har betydning, og kanskje er det også slik at reglene kan virke normdannende.

Både geografikriteriet og hensynet til yrkesbakgrunn ble gjort til gjenstand for en del debatt på de enkelte nominasjonsmøtene. Som tidligere nevnt, skapte det en viss diskusjon på møtet til Lindås KrF om kandidatens adresse skulle stå oppført på listen. Selv om enkelte hevdet at kandidatens geografiske tilhørighet ikke lenger hadde betydning, var nominasjonsmøtet opptatt av at alle delene av kommunen skulle være representert på listen. I Os Senterparti ble det reist en tilsvarende debatt om yrkestittel skulle stå på listen: «Jeg mener (...) ikke at vi bør ha med yrkestittel på listen, men ha en nøytral liste. Det bør være slutt på at Høyre har direktører og AP industriarbeidere på listen.»

Tabell 3.12 gir et samlet bilde av hvordan ulike egenskaper vektlegges hos forskjellige kategorier av kandidater. Selv om materialet ikke er veldig omfangsrikt hva angår antallet enheter, gir det visse muligheter til å undersøke variasjon mellom de ulike nominasjonsmøtene. Tidligere studier har vist at vektleggingen av kandidategenskaper varierer mellom partiene. Mer presist sagt har det vist seg at de sosialistiske partiene har vært mer opptatt enn de borgerlige partiene av representativitetskriterier, mens de borgerlige partiene på sin side har lagt større vekt enn de sosialistiske partiene på dyktighetskriterier. En slik observasjon kan forstås i sammenheng med ideologiske forskjeller mellom partiene. Ettersom venstrepartiene har vært opptatt av å fremme stillingen til

svakere enkeltgrupper, er det også rasjonelt å inkludere de samme gruppene i politisk virksomhet for eksempel ved å nominere dem til en kommunevalgliste. De høyreorienterte partiene har tradisjonelt vært opptatt av å fremheve innholdet i politiske ytringer uavhengig av hvem som målbærer dem.

Det synes også rimelig å ha antakelser om at nominasjonskriteriene kan variere mellom typer av kommuner. I en studie som ble gjennomført på slutten av 60-tallet av nominasjoner i fem norske kommuner argumenterte Kjellberg og Offerdal (1976: 83) for at større kommuner var preget av mer kompleks saksbehandling og større sakstiltfang. Derfor ville en også vente at dyktighetsaspektet var viktigere i store kommuner.

Med basis i noen utvalgte indikatorer fra tabell 3.12 har vi konstruert to indekser, én for representativitetshensyn og én for dyktighetshensyn.²⁶ Score på de to indeksene er analysert etter henholdsvis partiblokk og kommunetype. Det er presentert separate analyser for toppkandidater, kandidater med stemmetillegg og øvrige kandidater.

Tabell 3.13: *Oppslutning om representativitets- og dyktighetsindeks etter hhv. partiblokk og kommunetype. Separate analyser for tre sjikt av kandidater. Prosent*

	Partiblokk ²⁷		Kommunetype ²⁸		Totalt
	Sosialistisk	Borgerlig	Storby	Ikke-storby	
Toppkandidat					
Representativitet	25	5	7	17	14
Dyktighet	25	50	57	28	37
Kandidater med stemmetillegg					
Representativitet	25	23	21	24	23
Dyktighet	40	59	93	28	49
Øvrige kandidater					
Representativitet	40	36	29	41	37
Dyktighet	45	50	71	35	47
N	20	22	14	29	43

Totalkolonnen i tabell 3.13 viser, som vi også observerte i tabell 3.12, at representativitetshensynet blir viktigere når vi beveger oss nedover på listene. Representativitet er viktigere når det argumenteres for «øvrige» kandidater enn når det argumenteres for toppkandidaten eller kandidater med stemmetillegg. Når det gjelder dyktighetshensynet, gir tabell 3.13 øyensynlig et litt annet bilde enn tabell 3.12. Én årsak er at enkelte av de indikatorene som inngår i dyktighetsindeksen (for eksempel politisk erfaring) var like viktige for alle sjikt av kandidater. En annen og mer teknisk forklaring er at det totale antallet observerte argumenter er lavere for toppkandidatene enn for de to andre gruppene av kandidater. Det betyr at den relative vekten av dyktighetsargumenter faktisk er størst for toppkandidatens del, mens den avtar noe for de kumulerte kandidatene og de øvrige kandidatene.

Analysen av partiblokkvariabelen viser den forventede sammenhengen. Dyktighetskriteriet er viktigere for de borgerlige enn for de sosialistiske innenfor alle de tre

lagene av kandidater. Men som tabellen viser, er det særlig når vi ser på argumenter knyttet til toppkandidatene at det er klare forskjeller mellom sosialistiske og borgerlige partier. Her er representativitetshensyn klart viktigere for de sosialistiske partiene, mens dyktighetshensyn er klart viktigere for de borgerlige partiene.

Et mer kvalitativt blikk på observasjonene fra nominasjonsmøtene kan illustrere skillet mellom partiblokkene. Mens kjønn, alder og geografi nevnes forholdsvis sjelden på FrP og Høyres møter, er disse hensynene meget fremtredende i referatene fra møtene til Sv og AP. I Askøy APs nominasjonsmøte dreier debatten seg om de tre kriteriene kjønn, geografi og alder i tillegg til erfaring. I Bergen SV inkluderer man også etnisitet blant de kriteriene som tillegges vekt.

Antakelsen om at sosialistiske partier legger størst vekt på representativitetsaspektet begrunnes med at disse partiene vektlegger svake gruppers representasjon. En interessant observasjon i denne forbindelse er at de representativitetsindikatorer som er inkludert i indeksen (kjønn og geografi) bare delvis kan sies å være uttrykk for støtte til svake grupper. Når geografi og kjønn er viktigst på nominasjonsmøtene til de sosialistiske partiene, kan det tolkes som uttrykk for en generell tilslutning til normen om sosial representativitet snarere enn at disse partiene ønsker å fremme kandidater fra helt bestemte sosiale grupper. I tillegg har det trolig betydning at SP er inkludert i den sosialistiske partiblokken. Geografiaspektet vil formodentlig være viktig på SPs nominasjonsmøter. Et annet poeng gjort av Kjellberg og Offerdal er at motsetningen mellom representativitet og personlige egenskaper lett kan overdrives, særlig ettersom den viktigste personlige egenskapen dreier seg om politisk erfaring. Ettersom politisk erfaring ikke i samme grad som utdanning er knyttet til sosial status, er det ikke noen nødvendig konflikt mellom kravet til sosial representativitet og dyktighet (Kjellberg og Offerdal 1976:82). Vår dyktighetsindeks rommer blant annet politisk erfaring, men ikke desto mindre finner vi forskjeller mellom partiene.

Også analysen av kommunetypevariabelen gir den forventede sammenhengen: Representativitetsaspektet er viktigere i kommuner utenfor storbyen, mens dyktighetsaspektet er klart viktigst i storbyene. Dette kan skyldes, slik Kjellberg og Offerdal argumenterte, at større kommuner er preget av høyere kompleksitet og derfor krever større ferdigheter av den enkelte folkevalgte. En annen mulighet er at geografiske motsetninger er viktigere i de minste kommunene og at den sterkere betoningen av representativitetsargumenter i disse kommunene er uttrykk for geografidimensjonens betydning.

Samlet sett har vi i dette avsnittet funnet støtte for hypotesen om at representativitetskriteriene er viktige for de lavere plasserte kandidatene enn for toppkandidatene og kandidater med stemmetillegg. Det er med andre ord viktig for partiene at listen som helhet er forholdsvis representativ for velgere eller medlemmer, men når det gjelder de prioriterte kandidatene, er man mer opptatt av deres personlige ressurser og ferdigheter. Men, og dette er også i tråd med forventningene, vi finner forskjeller mellom partiene med hensyn til hvilken vekt de tillegger henholdsvis representativitets- og dyktighetshensynene. Mens de sosialistiske partiene er relativt mer opptatt av representativitet, er

de borgerlige partiene relativt mer opptatt av dyktighet. Forskjellene mellom partiblokkene kommer tydeligst til uttrykk når det gjelder toppkandidatene.

Resultatet som er vist i tabell 3.13 antyder en viss grad av differensiering av argumenter avhengig av hvilket sjikt av kandidater man debatterer. Dette er i tråd med forventningene om at partiene i systemer med et begrenset innslag av personvalg vil differensiere mellom de kandidatene som de venter skal vinne stemmer og de kandidatene som i større grad skal symbolisere bredden i kandidatsammensetningen.

Samtidig ser vi at deltakerne på visse partiers nominasjonsmøter tenderer til å foretrekke en viss type argument fremfor andre. Vi kan derfor si at tendensen til differensiering motvirkes av tendensen til ulik praksis partiene imellom. For eksempel kan vi se i tabell 3.13 at representativitetsargumenter er like viktige som dyktighetsargumenter når deltakerne på sosialistiske partiers nominasjonsmøter argumenterer for toppkandidater. Det er grunn til å undersøke videre i hvilken grad partiene internt differensierer mellom ulike sjikt av kandidater når deltakerne på nominasjonsmøtene diskuterer sammensetningen av listene. Tabell 3.14 viser korrelasjoner mellom representativitets- og dyktighetsindeksene for henholdsvis toppkandidater, kandidater med stemmetillegg og øvrige kandidater.

Tabell 3.14: *Korrelasjoner mellom representativitets- og dyktighetsindeksene for henholdsvis toppkandidater, kandidater med stemmetillegg og øvrige kandidater (Pearson's R)*

	Repr. – Toppkand.	Repr. – Kand. m. stemmetill.	Repr. – Øvr. kand.	Ress. – Toppkand.	Ress. – Kand. m. stemmetill.	Ress. – Øvr. kand.
Representativitet – Toppkandidat	–					
Representativitet – kandidater med stemmetillegg	.36*	–				
Representativitet – Øvrige kandidater	.04	.40**	–			
Ressurs – Toppkandidat	–.16	–.06	–.17	–		
Ressurs – kandidater med stemmetillegg	–.13	.01	–.07	.45**	–	
Ressurs – Øvrige kandidater	–.10	.12	.22	.06	.50***	–

* = signifikant på .05-nivå

** = signifikant på .01-nivå

*** = signifikant på .001-nivå

Korrelasjonsanalysen i tabell 3.14 viser at det er forholdsvis klare sammenhenger mellom argumentasjonen knyttet til toppkandidaten og argumentasjonen knyttet til kandidater med stemmetillegg. Dette gjelder både når representativitetsargumenter dominerer og når ressursargumenter dominerer. Men det er ingen sammenheng mellom argumentasjon knyttet til toppkandidater og argumentasjon knyttet til kandidater uten stemmetillegg.

I siste del av dette avsnittet om kandidategenskaper skal vi gå over fra å undersøke begrunnelsene som brukes på nominasjonsmøtene til å se på hvilke trekk som faktisk kjennetegner de kandidatene som står på listene. I stedet for å bruke møteobserva-

sjonsdata, bruker vi her data om listekandidatene ved kommunevalget i 2007. I tabell 3.15 vises resultatet av en logistisk regresjonsanalyse der toppkandidatur på valglisten er avhengig variabel.

Tabell 3.15: *Logistisk regresjon med toppkandidat som avhengig variabel.**

Uavhengige variable	B	Oddsratio	Signifikans
Mann	0.603	1.827	0.00
Alder	0.009	1.009	0.00
Tidligere ordfører	7.414	1659.400	0.00
N	58600		
Nagelkerkes R ²	0.148		

* Variablene, med unntak av aldersvariabelen, er kodet som dummy-variabler. Mann=1, 0=kvinne, Tidligere ordfører=1, 0 ellers. Aldersvariabelen er kontinuerlig.

Rikke Berg og Ulrik Kjær (2007: 247) har gjennomført en tilsvarende analyse av sannsynlighet for toppkandidatur i danske kommunevalg. Deres analyse gir det samme resultatet som vår analyse av de norske kandidatene. Det å ha vært ordfører tidligere har helt klart størst effekt på sjansene for å bli plassert øverst på en valgliste. Kjønn (eller det å være mann) har en viss effekt, men den er svak sammenlignet med ordføreransienitet. Alder har ingen betydning.

Resultatet av regresjonsanalysen er konsistent med våre tidligere observasjoner om at politisk erfaring oppfattes som den viktigste egenskapen for en listekandidat. Samtidig har vi observert at det ikke bare er i forbindelse med toppkandidatene at politisk erfaring vurderes som viktig. Men, til tross for at det ikke ser ut til å være en fordel å være kvinne i kampen om topplassen, viser tabell 3.15 at representativitetshensynene samlet sett er relativt mye mindre viktige for hvorvidt en blir toppkandidat eller ikke. Dette er i tråd med de øvrige resultatene vi har presentert i dette kapitlet.

Konklusjon

Vi har i dette kapitlet presentert analysene fra en undersøkelse av 43 kommunepartiers nominasjoner til kommunevalget i 2007. I 39 av de 43 partiene bygger vi på observasjonsdata fra nominasjonsmøtene. Slike observasjonsstudier av partienes nominasjonsprosesser har ikke vært gjennomført siden Hellevik og Skards (1985) undersøkelse fra slutten av 1970-tallet. Hellevik og Skards studie har gitt oss gode muligheter til sammenligning.

I den nevnte studien fra slutten av 70-tallet ble det trukket et skille mellom mer eller mindre formalt organiserte nominasjonsmøter. I vår undersøkelse finner vi at samtlige partier har regler for hvordan nominasjonen ved kommunevalg skal gjennomføres og regelverket omhandler både nominasjonsprosessen og selve nominasjonsmøtet. En rekke partier gjennomfører en formell prosess etter boka, men det er også vanlig med langt mer uformelle prosesser der veien frem til en valgliste mer eller mindre blir til mens man går. I så måte er det et skille mellom nominasjonsprosesser i store kommuneparti

eller i bykommuner og mindre kommuner og kommunepartier. By-nominasjonene er langt mer formelle. Det kan også se ut til at graden av formalisering har sammenheng med graden av konkurranse om plassene på en valgliste. Der det er ventet kampvoteringer og lignende, er man forberedt på å følge regelverket også i de mindre kommunene. Derimot får regelverket mindre betydning når nominasjonsmøtet handler om å få folk til å si ja til å stille til valg.

Betydningen av prosedyrer kommer også tydelig til uttrykk der kommunepartiene er organisert med egne representantskap. Her har representantskapet det endelige ordet i nominasjonen, mens de ulike partilag og det jevne partimedlem deltar indirekte gjennom sine representanter på nominasjonsmøtet. Ordningen med representantskap er et uttrykk for en mer sentralisert nominasjonsprosess, der de styrende organene i partiet legger premisser for selve nominasjonsprosessen. Begrunnelsene for ordningen er blant annet praktiske hensyn, men det er også motivert ut fra et ønske om å redusere usikkerheten knyttet til mobilisering blant grupperinger i partiene. Gjennom representantskapsordningen vil utfallet av nominasjonsmøtet kunne være relativt godt kjent i nominasjonskomiteen, fordi de kjenner de ulike partilagenes innstillinger til valglisten. Dersom representantene opptrer som delegater for sitt partilag og følger partilagets innstilling, vil nominasjonen i stor grad kunne predikeres på forhånd.

Dette fører oss over på et annet viktig aspekt ved nominasjonen av listekandidater ved kommunevalg, nemlig nominasjonskomiteens rolle. Selv om nominasjonskomiteene har gjort ferdig arbeidet sitt ved å presentere listefremlegget, blir de ofte aktive også under nominasjonsmøtet. Listen skal presenteres, og kandidater skal støttes. Videre sitter som sagt komiteene med mye informasjon om hvilke ønsker som finnes blant medlemmene som kan brukes i forbindelse med utvelgelsen av listekandidater. I så måte er kanskje det viktigste for nominasjonskomiteene å få til en balansert liste som tar en rekke hensyn. Det er mulig å få til gjennom en lengre prosess, men kan samtidig lett forrykkes gjennom endringer på nominasjonsmøtet. Men, det hender også at nominasjonskomiteene ikke har fått gjort jobben ferdig, og da overtar nominasjonsmøtet jobben med utvelgelse og rekruttering, og det kan da skje på selve nominasjonsmøtet.

Ellers skiller de lokale nominasjonene seg klart fra de rikspolitiske ved at spørsmålet om habilitet ikke står høyt på dagsorden. Skulle et medlem av en nominasjonskomite ved nominasjon til stortingsvalg bli aktuell som listekandidat, er den normale prosedyren at vedkommende trekker seg fra komiteen. En tilsvarende ordning finnes knapt lokalt, og situasjonen er heller slik at i stedet for å trekke seg fra nominasjonskomiteen, er det vanlig at man blir nominert og da gjerne høyt oppe på listen.

Som deltakelsesarena fremstår partienes nominasjonsmøter i lokalpolitikken som svak, og trolig betydelig svekket over tid. På det jevne må deltakelsen karakteriseres som lav, selv om det er variasjoner som viser både svært lav og svært høy deltakelse. Det synes som om deltakelsen er på et minimum ved at bare 10 % av partimedlemmene deltar på partienes nominasjonsmøter. Rundt 20 000 personer nominerer 70 000 listekandidater. Når det gjelder aktiviteten på selve nominasjonsmøtet, er den enda

lavere. Sammenligningen med undersøkelsen fra slutten av 70-tallet viste at deltakelsen var betydelig høyere ved det valget enn ved valget i 2007. Deltakerantallet er dramatisk mye lavere dersom man ser deltakerantallet på nominasjonsmøtene i forhold til de respektive partienes stemmetall. Ser man på deltakerantallet sammenliknet med hvor mange medlemmer de enkelte partiene har, er ikke fallet like dramatisk, men dette skyldes primært det store fallet i medlemstall som partiene har hatt siden 1979. Sett ut fra et deltakelsesperspektiv er dette en heller dyster beskrivelse, men partimedlemmene kan la seg engasjere. En viktig indikasjon på dette er at deltakerantallet varierer mye mellom møtene. Det partiinterne demokratiet er ikke dødt, det ligger i dvalemodus og våkner når situasjonen krever det. Engasjementet øker betraktelig når det på nominasjonsmøtet er kamp mellom kandidater og man har noe å kjempe for.

Et sentralt tema i forbindelse med politisk deltakelse har over lengre tid vært skjevfordelingen mellom kvinner og menn i folkevalgte forsamlinger. Mye av ansvaret for situasjonen er tillagt de politiske partiene. Partiene blir kritisert for å rekruttere for få kvinner og at de nominerer for få kvinner til topplasseringene på listene. Ved valget i 2007 innførte Ap som første parti et krav om 50 % menn og kvinner på listene og at de to øverste kandidatene skulle være en fra hvert kjønn. Det nye regelverket har gitt umiddelbar effekt når det gjelder nominasjon. Det er blitt en jevnere kjønnsfordeling på listene og langt færre tilfeller av lister med to menn på topp. I den grad partiene ønsker en bedre kjønnsbalanse, viser valget i 2007 virkemidler som ser ut til å fungere.

I innledningen til kapitlet argumenterte vi for at konkurranse mellom ulike interessegrupper til en viss grad kan fungere som en erstatning for høy deltakelse. I hvilken grad preges så møtene av kamp om plassene på listene? En første viktig observasjon er at det gjøres endringer på listene. Nominasjonsmøtene har derfor betydning, og nominasjonskomiteene har ikke full kontroll. Deltakerne er mer enn «demokratisk staffasje». En del av møtene preges også av til dels stor grad av uenighet og dertil hørende kampvoteringer om ulike plasser på listene. Graden av konkurranse om plassene er blant annet avhengig av tilbudssiden. I noen partier er det et relativt stort antall som aspirerer i alle fall til de øverste plassene på listen; de som gis stemmetillegg. I andre partier er det i stedet snakk om å skrape sammen et tilstrekkelig antall kandidater til at man i det hele tatt kan få stilt liste. Da er det ikke stor konkurranse om plassene, og nominasjonsmøtene har karakter av å være en kamp for å skaffe kandidater snarere enn en kamp mellom ulike kandidater.

Hvorvidt nominasjonene er organisert med en åpen modell eller en representantskapsmodell har også betydning for i hvilken grad og på hvilke måter konflikter utspiller seg på nominasjonsmøtene. Representantskapsmodellen er ingen garanti mot konflikter på nominasjonsmøtene, men nominasjonskomite og partiledelse vil ha bedre kjennskap til konfliktlinjene på forhånd. I en modell der alle partimedlemmer kan delta på nominasjonsmøtene, kan konfliktmønsteret lett bli mindre oversiktlig og forutsigbart.

Den konkurransen mellom kandidater som vi observerer på nominasjonsmøtene dreier seg i forholdsvis liten grad om innholdet i politikken. De ideologiske konfliktene

er ikke fraværende, men de er heller ikke på noen måte dominerende. Vi kan ikke se bort fra at en del av de personmotsetningene som kommer til uttrykk på møtene har et ideologisk opphav, men ofte handler slike motsetninger om ulike oppfatninger av hva som er en dugelig kandidat eller om representasjonen av ulike grupper på listen.

Dette bringer oss over til spørsmålet om hvilke egenskaper som etterspørres hos kandidatene. Vi hadde en antakelse om at kandidatkriteriene var differensiert avhengig av hvilke kandidatsjikt man diskuterte, med andre ord hvor kandidatene sto på listen og om de hadde stemmetillegg eller ikke. I tråd med antakelsene fant vi at personlige egenskaper var viktigst i argumentasjonen som ble ført for det øverste sjiktet av kandidater, mens representativitetskriterier var viktigere i vurderingen av kandidater lengre nede på listene. Det aller viktigste kriteriet var politisk erfaring, men relativt sett var dette hensynet viktigere for toppkandidater enn for øvrige. Dette kommer også til uttrykk ved at ordførererfaring var den variabelen som hadde størst effekt på sannsynligheten for å bli satt på øverste plass på valglistene. Representativitetshensyn var noe viktigere for de sosialistiske enn de borgerlige partiene, men forskjellene mellom borgerlige og sosialistiske partier var også tydeligst da vi så på argumentasjonen knyttet til det øverste sjiktet av kandidater.

Blant representativitetskriteriene står geografi fremdeles sterkt. Til tross for at en del nominasjonsmøter hadde prinsipielle diskusjoner om betydningen av kandidatenes «adresse», viste det seg i praksis at partiene var opptatt av å få med kandidater fra alle delene av kommunen. Etnisitet later til å ha fått innpass blant representativitetskriteriene. Dette er ikke nevnt av Hellevik og Skard. Observasjonen illustrerer at hvilke bakgrunnstrekk som oppfattes å være politisk relevante varierer over tid.

4. Hvilke kandidater fikk personstemmer, og hvorfor?

Innledning

Tidligere kapitler har sett på partienes *tilbud* av kandidater. Her rettes nå oppmerksomheten mot velgernes *etterspørsel* etter de samme kandidatene: Hvorfor fikk noen kandidater flere personstemmer enn andre? Som i vår undersøkelse av 2003-valget, er spørsmålet forsøkt besvart med utgangspunkt i to typer av datasett. Det ene gir opplysninger om et lite antall ytre egenskaper ved og rundt et stort antall kandidater, mens det andre også inkluderer holdnings- og atferdsvariabler for et mindre antall kandidater. I motsetning til den forrige undersøkelsen, har vi denne gang tilgang til mer detaljert informasjon om kandidatenes politiske erfaring. Dette er informasjon vi forventer vil gi ytterligere forståelse for årsaker til personstemmegivning. For å etablere et bakteppe for analysene presenteres først noen nøkkeltall for personstemmegivningen i 2007 sammenlignet med 2003 etterfulgt av teoretiske forventninger til de empiriske resultatene. Ettersom resultatene ikke skiller seg nevneverdig, vil denne undersøkelsen følge tett i fotsporene til vår forrige undersøkelse.

Personstemmegivningen ved fylkestingsvalget

Som det fremgår av Tabell 4.1, skiller fylkestingsvalget i 2007 seg i liten grad fra valget fire år tidligere. I 2007 mottok den gjennomsnittlige fylkestingskandidat på landsbasis 113 personstemmer mot 109 i 2003. Stemmene er svært ujevnt fordelt mellom kandidatene denne gang som før: Mange kandidater fikk få stemmer, få kandidater fikk mange stemmer. Som i 2003 var den mest populære fylkestingskandidaten målt i antall personstemmer Terje Søviknes fra Fremskrittspartiet i Hordaland. Ved valget i 2007 kunne han innkassere mer enn 8000 personstemmer.

Tabell 4.1. *Fylkestingsvalget 2007 og 2003: Personstemmer inndelt etter fylke. N er henholdsvis 7334 og 6851*

	Personstemmer. Gjennomsnitt alle kandidater		Personstemmer. Gjennomsnitt kvinner		Personstemmer i% av partistemmer. Alle kandidater		Antall kandidater med over 8% personstemmer	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Østfold	85	120	82	122	1.2	1.7	3	5
Akershus	154	205	165	223	0.9	1.1	2	3
Hedmark	93	106	109	107	1.5	1.5	5	8
Oppland	80	100	80	86	1.1	1.6	4	8
Buskerud	93	128	88	119	1.3	1.4	8	7
Vestfold	322	131	306	146	4.7	1.7	58	12
Telemark	50	45	48	36	0.8	0.5	1	2
Aust-Agder	72	68	62	59	1.9	1.5	13	14
Vest-Agder	81	179	78	99	1.7	1.8	12	16
Rogaland	185	189	172	198	1.5	1.7	12	10
Hordaland	102	119	91	106	0.9	1.3	8	8
Sogn og Fj.	94	81	86	70	1.7	1.7	15	15
Møre og R.	171	165	167	147	1.9	1.9	17	19
Sør-Trøndelag	62	91	56	86	0.9	1.0	5	3
Nord-Trøndelag	74	69	69	69	1.5	1.4	8	5
Nordland	78	82	72	76	1.1	1.4	7	9
Troms	86	100	72	101	2.1	1.7	16	17
Finnmark	56	66	61	57	2.3	1.9	16	19
Hele landet	109	113	104	108	1.5	1.3	210	180
N=	7334	6851	7334	6851	7334	6851	7334	6851

Tabell 4.2. *Fylkestingsvalget 2007 og 2003: Personstemmer inndelt etter partiliste. N er henholdsvis 7334 og 6851*

	Personstemmer Gjennomsnitt alle kandidater		Personstemmer Gjennomsnitt kvinner		Personstemmer i% av partistemmer. Alle kandidater		Antall kandidater med over 8% personstemmer	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Demokratene	9	9	6	5	2,6	2.1	25	16
Arbeiderpartiet	230	269	221	253	1,0	0,9	5	9
Foreldrelista	19	-	14	-	2,5	-	1	-
Fremskrittspartiet	195	223	154	174	1,2	1.2	9	11
Høyre	179	177	171	183	1,2	1.1	11	11
Kr. Folkeparti	119	99	98	97	1,5	1.4	13	13
Kristent saml.parti	11	11	6	10	2,5	2.8	3	4
Kystpartiet	22	20	16	18	3,3	2.9	31	21
De grønne	11	25	10	26	2,2	3.3	13	21
De grønne og RV	22	-	26	-	1,3	-	2	-
Norges K. Parti	5	8	4	8	2,4	4.0	5	9
Norsk Folkeparti	7	-	7	-	4,2	-	1	-
Pensjonistpartiet	32	27	25	24	1,4	1.4	4	2
Rød Valgallianse	22	34	20	30	1,6	1.9	18	19
Samefolkets parti	47	45	37	22	3,6	4.0	3	1
Samfunnspartiet	-	23	-	6	-	5.9	-	1
Senterpartiet	123	118	115	104	1,5	1.3	19	16
Sosialistisk V. parti	114	73	120	76	1,1	1.3	3	7
Sunnmørslista	90	113	73	101	1,5	2.0	1	1
Venstre	43	60	46	59	1,3	1.2	15	17
Vestfoldlisten	338	46	373	28	7,9	2.9	28	1
Totalt	109	113	104	108	1,5	1.3	210	180

Etter valgreformene i 2003 må minst én kandidat (som ikke er toppkandidaten) oppnå minst åtte prosent av personstemmene for å endre den opprinnelige listerekkefølgen. I 2003 passerte kun 210 av i alt 7334 kandidater, eller mindre enn 3 prosent av kandidatmassen, denne grensen. I 2007 var dette lille tallet blitt enda mindre: Bare 180 av 6851, eller 2.6 prosent, passerte sperregrensen. I 2003 skilte Vestfold seg ut med en relativt høy andel personstemmer sammenlignet med de andre fylkene, noe som kunne knyttes til med mobiliseringen rundt «Vestfoldlisten mot bomringer» (se Tabell 4.2). Ved valget i 2007 skiller imidlertid verken Vestfold eller Vestfoldlisten seg særlig fra gjennomsnittet.

Som det fremgår av både tabell 4.1 og 4.2, fikk de kvinnelige kandidatene i gjennomsnitt færre personstemmer enn mennene ved 2007 valget. I 2003 var forholdet 104 stemmer for kvinnene mot et totalt gjennomsnitt på 109 stemmer. I 2007 var det samme forholdet 108 mot 113. Det relative forholdet er med andre ord mer eller mindre uendret. Blant de etablerte partiene var det bare i Sosialistisk Venstreparti (SV) og Venstre at de kvinnelige kandidatene fikk flere stemmer enn mennene i 2003.

I 2007 var det de kvinnelige kandidatene i SV og Høyre som fikk flere stemmer enn sine mannlige partikolleger. Hvorvidt forskjellen mellom kjønnene skyldes at velgerne rett og slett foretrekker mannlige kandidater, eller om forskjellen har noe å gjøre med kandidatens posisjon *før* velgerne personstemmer undersøkes senere i kapitlet.

Personstemmegivningen ved kommunestyrevalget

Som i 2003 ligger det relative antall personstemmer markert høyere ved kommunestyrevalget enn ved fylkestingsvalget. Den gjennomsnittlige kommunestyrekandidaten mottok i 2007 28 personstemmer, noe som tilsvarte litt under 5 prosent av partistemmene. Dette representerer en liten nedgang sammenlignet med 2003 (der de tilsvarende tallene var henholdsvis 32 stemmer og 6.5 prosent).

Tabell 4.3. *Kommunestyrevalget i 2003 og 2007: Personstemmer inndelt etter partier. N er henholdsvis 64748 og 58600*

	Gjennomsnitt alle kandidater		Gjennomsnitt kvinner		1% av partistemmer. Alle kandidater		Slengere Gjennomsnitt. Alle kandidater		Slengere i% av partistemmer. Alle kandidater	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Arbeiderp.	50	49	47	45	5.7	4.3	6	6	1.0	0.9
Fremskrittsp.	31	31	28	30	4.1	3.5	3	3	0.6	0.2
Høyre	40	43	36	41	6.6	4.6	6	7	1.6	1.6
Kr. Folkeparti	29	23	22	19	7.8	5.3	5	5	1.9	1.8
Senterpartiet	27	21	25	20	7.0	5.1	5	5	1.4	1.5
Sos. Venstre.	28	16	29	14	5.5	4.2	5	5	1.5	2.3
Venstre	18	16	16	15	7.9	4.3	6	6	3.1	2.5
Andre	21	17	17	16	7.7	5.3	5	5	2.1	1.8
Totalt	32	28	28	26	6.5	4.6	5	5	1.6	1.6

Som ved fylkestingsvalget var stemmene ujevnt fordelt mellom kandidatene. Sett i forhold til personstemmene innenfor de enkelte listene, var andelen slengere relativt lav også ved valget i 2007. Tabell 4.3 viser dessuten at de kvinnelige kommunestyrekandidatene, på samme måte som de kvinnelige fylkestingskandidatene, mottok færre personstemmer enn mennene. I 2003 fikk den gjennomsnittlige kandidaten 32 personstemmer, mens den gjennomsnittlige kvinnelige kandidat satt igjen med bare 28 stemmer. Ved valget i 2007 avtok dette misforholdet noe (26 mot 28 stemmer). Blant de etablerte partiene var det bare i Sosialistisk Venstreparti at de kvinnelige kandidatene fikk flere personstemmer enn mennene i 2003. I 2007 var mennene mer populære enn kvinnene i samtlige partier, SV inkludert.

Personstemmegivning: Teoretiske forventninger og tidligere funn

Dette avsnittet gjentar diskusjonen av vår analyse av 2003-valget i form av en diskusjon av teoretiske forklaringer på personstemmegivning. Vi har delt forklaringene inn i fire hovedgrupper der hver gruppe omhandler egenskaper ved henholdsvis kandidaten, partiet, listen og valgkretsen. Fokuset her – som i litteraturen ellers – er på de *ytre* egenskapene ved og rundt kandidatene (som kjønn og listeplassering). Siden vi også har tilgang til data som beskriver kandidatenes holdninger og strategier før og under valgkampen – om enn for et betydelig mindre utvalg enn i analysen av de ytre kandidatenskapene – diskuterer og tester vi mot slutten av kapitlet en del tilleggsforklaringer som ofte er ignorert i tidligere forskning.

Egenskaper ved kandidaten

Av alle forklaringene på personstemmegivning som er diskutert i litteraturen, er nok effekten kjønn viet aller størst oppmerksomhet (se for eksempel Hellevik 2003:55–68; Wängnerud 1999; Norris et al. 1992). Den rådende oppfatning har lenge vært at velgerne foretrekker mannlige fremfor kvinnelige kandidater: Jo mer personstemmegivning, desto færre kvinnelige representanter. Forestillingen om kvinneskrammerende velgere går tilbake til Duvergers (1955:89) klassiske analyse av norske kommuner. Selv om konklusjonen til Duverger ikke var entydig (til tross for en angivelig «weight of anti-feminist tradition» mente han at kjønn spilte «a much smaller part than is usually believed») levde det «antifeministiske» elementet i argumentet videre, i det minste innenfor norsk forskning (Hellevik 2003:68).»

Nyere internasjonal forskning stiller imidlertid spørsmålsteget ikke bare ved omfanget, men sågar selve *eksistensen*, av en systematisk forfordeling av personstemmer mellom kjønnene (Norris et al. 1992: 497–498; Welch og Studlar 1988: 280). Enkelte empiriske studier antyder til og med på at situasjonen er i ferd med å bli snudd på hodet:

While early on there was some suggestion that voter bias may have been a factor in women's lack of electoral success, subsequent research has not tended to support this view. Overall, the findings indicate that women are not disadvantaged at the polls. Indeed, recently, it has even been argued that the increase in voter cynicism about politics and politicians may even have given women a slight advantage at election time (Black og Erickson 2003:81–82).

Ifølge dette argumentet skal altså kvinnes generelle mangel på politisk erfaring ha gjort dem mindre utsatt for en allmenn og voksende politikerforakt. Kvinnes gamle handikap har blitt deres nye våpen!

Sammenhengen mellom personstemmer og kjønn kan selvfølgelig heller ikke diskuteres isolert fra andre faktorer. Spesielt den internasjonale forskningen har beveget seg bort fra naive, og tildels villedende, bivariate forklaringer av personstemmegivning. Innenfor de nyere multivariate analysene fremstår spørsmålene om

sammenhengen mellom kjønn og personstemmegivning i mer nyanserte former, som for eksempel: «År det personrøstandet i sig som påvirker kvinnorepresentationen negativt eller samvarierer denna variabel med en kontekst där kvinnliga politiker har svårt att bli valda? (Wide 2003:22).» Med utgangspunkt i slike spørsmål finner for eksempel Welch og Studlar (1988:280) i en britisk lokalvalgundersøkelse at kvinnelige rekrutteringsproblemer *ikke* kan tillegges velgernes personstemmegivning. Skjevheten skyldes derimot et snevert tilbud av kvinnelige kandidater med ugunstige listeplasseringer. Tilsvarende finner en undersøkelse av det svenske personvalget i 1998 at effekten av kjønn forsvinner etter å ha kontrollert for kandidatenes listeplassering (Håkansson 1999:218–225). Konklusjonen er dermed at middelaldrende menn ikke profiterer på personvalgordningen fordi de er middelaldrende menn, men fordi det er de middelaldrende mennene som står øverst på listene. Dette er funn som vi finner spor av i norsk forskning også. I en studie av fire kommuner ved valget i 1995 finner Christensen (2001:550) ingen klare tegn på at de kvinnelige kandidatene ble strøket eller kumulert mer enn mennene.

Vi forventer at det er andre egenskaper ved kandidaten enn kjønn som påvirker personstemmegivningen. Dette gjelder ikke minst *erfaring* (Hazan 2002:115). Lang erfaring har nemlig en tendens til å gå sammen med en høy profil i og utenfor partiet, en solid organisatorisk basis og en lettere tilgang til partiets ressurser. De fleste internasjonale studier viser at representanter som søker gjenvalg har en større sannsynlighet for å bli innvalgt enn mer uerfarne rivaler (Rallings et al. 1998:119–120). Selv om styringsansvar ofte svekker populariteten til *partiene* (Midtbø 1999), forventer vi at faktorer som større eksponering overfor velgere samt muligheten for å ta æren for eventuelle vellykkede politiske vedtak vil styrke *representantenes* popularitet.

I materialet for den store kandidatmassen fra 2003 manglet gode opplysninger om politisk erfaring. For valget i 2007 er imidlertid datatilfanget betydelig bedre. Vi vil derfor undersøke ikke bare hvorvidt tidligere ordførere, men også tidligere varaordførere, fylkestings-/kommunestyrerepresentanter og tidligere listekandidater, skiller seg ut fra de mer uerfarne kandidatene i form av større popularitet.

Egenskaper ved partiet

Personstemmene kandidatene mottar trenger ikke nødvendigvis ha noe å gjøre med kandidatene selv. Dette gjelder spesielt i norske lokalvalg hvor velgerne (hvis vi ser bort fra slengerordningen) må stemme på et parti for i det hele tatt å kunne stemme på en kandidat, men ikke omvendt. Partiets *ideologiske forankring* er nettopp en faktor som kan påvirke personstemmegivningen uavhengig av kandidatenes selvstendige appell. For eksempel har de sosialistiske partiene tradisjonelt fremhevet betydningen av partikollektivet fremfor den individuelle representant, og skepsisen til individuelle kandidatvalgkamper har vært større enn hos de ikke-sosialistiske partiene (se Holmberg 1989:11). De sosialistiske politikerne i Europa har vektlagt *partiets* interesser mens de ikke-sosialistiske representanter har fokusert mer på *velgernes* og *representantenes* egne holdninger. En svensk undersøkelse finner en venstre–

høyre dimensjon i partienes holdning til personlige valgkamper (Möller 1999:95). Hypotesen har imidlertid ikke til nå funnet empirisk støtte i norske undersøkelser (Bjørklund 1999: 255–257).

Egenskaper ved listen

I det norske valgsystemet velger partiene kandidater som velgerne først senere kan velge mellom: Velgerne kan velge, men bare mellom det som allerede er valgt. Skulle det i tillegg vise seg at velgerne foretrekker kandidater partiene allerede har prioritert på listen, fremstår velgernes valgmuligheter som enda snevrere. Velgernes valg er da bokstavelig talt begrenset til øverste hylle. Det kan være flere grunner – noen fornuftige, andre mindre fornuftige – til at velgerne gir listetoppene sine personstemmer:

- Toppkandidatene har større sannsynlighet for å bli innvalgt.
- Velgerne kjenner bedre til toppkandidatene, blant annet gjennom mediene.
- En stemme på toppkandidatene uttrykker tilfredshet med partienes rangering.
- En stemme på toppkandidatene uttrykker sløvheter: På samme måte som vi av og til velger yrkesutøvere i «Gule Sider» med etternavn på «A», velger vi blant de første kandidatene som står øverst på listen.

I den internasjonale litteraturen har sammenhengen mellom listeplassering og stemmegivning vært diskutert lenge (Rallings et al. 1998:123). De fleste av undersøkelsene finner at jo nærmere toppen av listen kandidatene befinner seg, desto flere personstemmer får de. Også svenske og danske undersøkelser viser at gunstig listeplasseringen virker tiltrekkende på personstemmene (Johansson 1999:295; Elklit og Jensen 1997, Nielsen 2007, Buch 2007). I undersøkelsen av fire norske kommuner ved valget i 1995 finner Christensen (2001:448) at toppkandidatene ikke bare i større grad ble forhåndskumulert enn andre kandidater, men at de også oftere ble *strøket* fra listen. Denne siste muligheten ble altså fjernet ved valget i 2003. Uansett skulle både denne og de andre undersøkelsene tyde på at personorienteringen i politikken vel så mye er et spørsmål om lederfokus spesielt som kandidatfokus generelt, noe som igjen delvis kan tilbakeføres til medieoppmerksomheten rundt toppkandidatene. Det er da også betegnende at ikke mindre enn 70 prosent av de svenske kandidatene som fikk spalteplass i den lokale dagspressen befant seg på de tre øverste plassene på partilistene (Asp og Johansson 1999:116).

Andre forklaringer

Den empiriske analysen vil fokusere på de ovennevnte forklaringene av personstemmegivning. Det finnes imidlertid enkelte tilleggsforklaringer vi bør ta hensyn til, og som kort skal nevnes her. Selv om sammenhengen skal ha avtatt over tid, viser norske studier at listerettingen tradisjonelt har vært hyppigere i de mindre valgkretsene (Bjørklund 1999:260). Kunnskapen om kandidatene skal være større i de mindre og mer oversiktelige kommunene. Selv om resultatene fra vår forrige undersøkelse ikke ga

støtte til denne hypotesen, forventer vi likevel at personstemmgivningen synker med størrelsen på valgkretsen.

Hva de individuelle forklaringene angår, vil vi i tillegg til kjønn også se på betydningen av alder. Er de yngre kandidatene mer eller mindre populære enn de eldre kandidatene? I en analyse av den svenske personvalgreformen finner Håkansson (1999:207) at de yngre kandidatene får noe *flere* personstemmer enn de eldre kandidatene, og spørsmålet er om samme tendensen også gjør seg gjeldende i våre data. I vår forrige undersøkelse gjorde det det ikke.

Når det gjelder egenskaper ved partiene har vi også vurdert muligheten av at velgerne viste større interesse for kandidater fra de større og mer etablerte partiene. En hypotese kan være at kandidatene fra partier med en historisk tradisjon og en politisk styringserfaring lettere vil tiltrekke seg mediernes og velgernes oppmerksomhet enn kandidater fra andre lister. Denne forskjellen kan måles på flere måter, men vi har simpelthen valgt å skille ut stortingspartienes kandidater fra resten av kandidatmassen.

Modeller og metode

Den empiriske analysen er altså tredelt. I de to første delene tar vi for oss «ytre» data som forklarer personstemmene ut fra kjønn, alder, erfaring, listeplassering etc. for samtlige fylkeskandidater (N=6851) og flesteparten av kommunekandidatene (N=58600). Tabell 4.4 angir den forventede effekten av variablene ut fra den teoretiske diskusjonen ovenfor. Variablene fanger opp viktige, om enn noe begrensede, aspekter ved personstemmegivningen. I den tredje delen analyseres derfor mer detaljert informasjon om atferd og holdninger for et mindre utvalg av kommunestyrekandidater (N=1607).

Tabell 4.4. *Forklaringer på personstemmer: Variabler, beskrivelser og forventet effekt.*

Variabel	Variabelbeskrivelse	Forventet effekt
Fylke og kommune:		
PARTISTØRRELSE	Den absolutte oppslutningen om kandidatens parti	Positiv
LISTEPASSERING	Kandidatens plassering på listen	Negativ
TOPPKANDIDAT	Dummy = 1 for kandidat øverst på listen, 0 ellers	Positiv
SOSIALISTPARTI	Dummy = 1 for kandidater fra AP, SV, RV og NKP, 0 ellers	Negativ
STORTINGSPARTI	Dummy = kandidater fra partier representert på Stortinget, 0 ellers	Positiv
KVINNE	Dummy = 1 for kvinnelige kandidater, 0 for menn	Negativ
UNG	Dummy = 1 for kandidater 35 år og yngre, 0 ellers	Negativ
STØRRELSE	Antall stemmeberettigede i fylket/kommunen	Negativ
ORDFØRER	Dummy=1 for kandidater som har vært ordfører	Positiv
VARAORDFØRER	Dummy=1 for kandidater som har vært varaordfører	Positiv
REPRESENTANT	Dummy=1 for kandidater som har sittet i fylkestinget/kommunestyret	Positiv
KANDIDAT	Dummy=1 for kandidater som også var kandidater i 2003	Positiv
Kun kommune:		
STEMMETILLEGG	Dummy for kandidater med stemmetillegg, 0 ellers	Positiv

Som det for fremgår av tabellen, har vi tatt med partiets *størrelse* som en kontrollvariabel – en variabel som åpenbart påvirker sannsynligheten for å motta personstemmer. Jo flere partistemmer, desto flere kandidatstemmer. Listeplasseringen fanges opp av et batteri av forklaringsvariabler. Det er tatt med en variabel for selve nummeret på listen (jo gunstigere plassering desto flere personstemmer forventes) og en særskilt dummyvariabel for topplassering (toppkandidatene antas å tiltrekke seg mer oppmerksomhet og flere personstemmer enn andre kandidater). Begge disse variablene hadde betydelig forklaringskraft i vår forrige undersøkelse. Går vi videre på listen forventer vi, men henvisning til den tidligere diskusjonen at kandidater fra sosialistpartier og partier som ikke er representert på Stortinget vil få noe færre personstemmer, og at kvinnelige kandidater, unge kandidater og kandidater fra store kommuner/fylker også vil få færre personstemmer. Effekten av alle disse variablene forventer vi på grunnlag av 2003-analysen å være beskjedne eller ikke-eksisterende. Politisk erfaring forventer vi derimot å bidra positivt og betydelig til kandidatens popularitet.

For kommunevalget har vi skilt mellom kandidater med og uten stemmetillegg. Kandidatene med stemmetillegg har en større sjanse for å bli innvalgt enn andre kandidater, de befinner seg på toppen av listen, de er sannsynligvis mer eksponert i media og de fremstår åpenbart som partienes foretrukne kandidater. Vi forventer altså at kandidatene med stemmetillegg ikke bare var populære hos nominasjonskomiteene, men hos velgerne også.

Den empiriske analysen tar form av standard multipl regressjonsanalyse. Selve rapporteringen er gjort så kortfattet og enkel som mulig. For å øke leservennligheten inkluderer tabellene noen oppsummerende tolkninger av den statistiske informasjonen. Følgende aspekter ved resultatene er gitt særlig oppmerksomhet:

- *Forventinger.* Dette er som nevnt retningen på effekten vi ut fra teoretiske betraktninger og tidligere funn antar å finne. (Når vi her snakker om «positivt» eller «negativt» er det for øvrig kun i statistisk, ikke normativ, forstand).
- *Faktisk effekt.* Dette er retningen på effekten vi faktisk finner i den empiriske analysen. Denne fremkommer rett og slett ved å se på fortegnene til koeffisientene.
- *Styrke.* Hvorvidt en effekt er sterk eller svak er i siste instans både et relativt og skjønsmessig spørsmål. Vår vurdering er basert på en tolkning av størrelsen på de ustandardiserte regresjonskoeffisientene og (om enn i mindre grad, gitt svakhetene med dem) de standardiserte regresjonskoeffisientene.
- *Statistisk signifikans.* Dette er kort fortalt et spørsmål om statistisk generalisering og sannsynligheten for at effektene i utvalget også gjelder i populasjonen som helhet. Rapporteringen av statistiske signifikante resultater skjer hele tiden på 1 prosent nivå, to-halet test. Gitt det ekstremt høye antallet enheter, er tolkningen av resultatene mer fokusert på praktisk enn statistisk signifikans.

Den siste kolonnen henvender seg til lesere med en viss kjennskap til regresjonsanalyse og rapporterer de faktiske koeffisientene (både standardiserte og ustandardiserte), t-verdier, utvalgsstørrelse og justert R^2 .

En empirisk analyse av fylkestingsvalget

Tabell 4.5 oppsummerer den multivariate analysen av personstemmegivningen ved fylkestingsvalget i 2007. Etter å ha kontrollert for partistørrelse, som ikke overraskende har en sterk positiv effekt på personstemmene, er det *erfaring* og *egenskapene ved listene* som fremstår med størst effekt på personstemmene. For det første ser vi at rekkefølgen i seg selv påvirker personstemmene i betydelig grad. Ifølge modellen ville en kandidat som forbedret sin posisjon på listen med én enkelt plass, motta i gjennomsnitt nesten fire ekstra personstemmer etter å ha kontrollert for de andre forklaringsvariablene. For det andre mottok toppkandidatene betydelige flere stemmer enn resten av kandidatene. Det å stå øverst på listen ga en gjennomsnittlig gevinst på nesten 300 personstemmer. Disse tallene avviker ikke i vesentlig grad fra 2003-undersøkelsen – også der var listeplassering en avgjørende forklaring på personstemmene. Partienes opprinnelige rangering av kandidatene utgjør et sentralt og vedvarende beslutningskriterium for velgernes personstemmegivning.

Tabell 4.5. *Multivariat regresjonsanalyse av personstemmene til fylkestingskandidatene. 2007*

Variabel	Forventet effekt	Faktisk effekt	Styrke	Signifikant	Regresjonskoeffisient Standardisert koeffisient (T-verdier)
PARTISTØRRELSE	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	0.01 0.32 (27.56)
LISTEPASSERING	Negativ	Negativ	Sterk	Ja	-3.7 -0.19 (-18.52)
TOPPKANDIDAT	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	295.5 0.20 (19.43)
SOSIALISTPARTI	Negativ	Negativ	Svak	Ja	-11.8 -0.02 (-2.22)
STORTINGSPARTI	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	36.9 0.07 (6.26)
KVINNE	Negativ	Positiv	Ingen	Nei	0.31 0.00 (0.07)
UNG	Negativ	Positiv	Ingen	Nei	6.4 0.01 (1.07)
FYLKESSTØR- RELSE	Negativ	Positiv	Svak	Ja	0.00 0.04 (3.70)
ORDFØRER	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	1201.4 0.23 (24.92)
VARAORDFØRER	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	164.6 0.03 3.47
REPRESENTANT	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	310.4 0.25 (24.98)
KANDIDAT	Positiv	Negativ	Ingen	Nei	-1.36 -0.00 (-0.18)
N					6851
Justert R ²					0.46

Selv om effekten av listeplassering er overveldende, forhindrer det likevel ikke at også effekten av *erfaring* er betydelig. Å sitte som ordfører gir en betydelig gevinst hos velgerne. Den gjennomsnittlige effekten for de 18 ordførerne det her er snakk om er på over 1200 stemmer. Ordførerne stiller i en særklasse sammenlignet med alle andre kandidater – toppkandidatene inkludert. Men også tidligere varaordførere (165 stemmer) og de 342 kandidatene som tidligere satt i fylkestinget (304 stemmer) er usedvanlig populære blant velgerne. Den siste indikatoren for erfaring, nemlig hvorvidt kandidatene i 2007 også var kandidater i 2003 eller ikke, slår derimot ikke ut i det hele tatt. Tatt i betraktning at 88 prosent av kandidatene som sto på listene i 2007 også hadde stått der fire år tidligere, er resultatet likevel ikke særlig overraskende. Kandidater til fylkestinget er stort sett gjengangere.

Effekten av de resterende forklaringsvariablene er enten fraværende eller marginale.

Det er viss tendens til at kandidatene fra stortingspartiene og *store* fylkeskommuner får flere personstemmer. De sosialistiske kandidatene fikk som forventet noen færre personstemmer. De yngre kandidatene er litt mer populære enn sine eldre kandidater, men effekten er ikke statistisk signifikant. Kjønn slår ikke ut i analysen av dette valget heller: Etter å ha kontrollert for effekten av de andre forklaringsvariablene, får faktisk kvinnene litt *flere* stemmer enn mennene, men igjen er effekten ikke statistisk utsagnskraftig, den store utvalgsstørrelsen til tross.

Effekten vi her finner, er stort sett de samme som vi fant for 2003-valget. Så selv etter å ha inkludert effektene av politisk erfaring, som er formidable, forblir resultatene mer eller mindre uendrede.

En empirisk analyse av kommunestyrevalget

Som det fremgår av Tabell 4.6 er resultatene for kommunestyrevalget ikke ulike dem vi allerede har funnet for fylkestingsvalget. Nok en gang fremstår listeegenskapene som avgjørende. En plass opp på listen ga 1.6 personstemmer, mens topplasseringen ifølge modellen tiltrekker seg 51 personstemmer. Stemmetillegget er verdt rundt 13 personstemmer. Dette er en nedgang fra 2003-valget hvor betydningen av stemmetillegget ble estimert til 30 stemmer. Nedgangen har nok først og fremst en metodologisk forklaring: Kontrollen for erfaring er bedre i analysen for 2007 enn den var for 2003.

Tabell 4.6. *Multivariat regresjonsanalyse av personstemmene til kommunestyrekandidatene. 2007*

Variabel	Forventet effekt	Faktisk effekt	Styrke	Signifikant	Regresjonskoeffisient Standardisert koeffisient (t-verdier)
PARTISTØRRELSE	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	0.01 0.41 (89.64)
LISTEPASSERING	Negativ	Negativ	Sterk	Ja	-1.6 -0.12 (-27.16)
TOPPKANDIDAT	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	51.0 0.07 (14.04)
SOSIALISTPARTI	Negativ	Negativ	Svak	Marginalt	-2.0 -0.00 (-1.69)
STORTINGSPARTI	Positiv	Positiv	Ingen	Nei	0.4 0.00 (0.23)
KVINNE	Negativ	Negativ	Svak/Ingen	Marginalt	-1.9 -0.01 (-1.77)
UNG	Negativ	Negativ	Svak	Ja	-3.2 -0.01 (-2.36)
KOMMUNESTØRRELSE	Negativ	Positiv	Svak	Ja	0.00 0.03 (5.65)
STEMMETILLEGG	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	13.3 0.03 (5.57)
ORDFØRER	Positiv	Positiv	Sterk	Nei	263.0 0.14 (34.55)
VARAORDFØRER	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	20.6 0.01 (2.85)
KOMMUNESTYRE	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	36.2 0.09 (20.50)
KANDIDAT	Positiv	Negativ	Ingen	Nei	-1.2 -0.00 (-0.81)
N					58600
Justert R ²					0.24

Igjen fremstår de alternative forklaringene som mindre viktige. Den positive effekten for stortingspartikandidatene som vi fant for fylkestingskandidatene er nå forsvunnet – noe den også gjorde i 2003-undersøkelsen. Det samme gjelder effekten av partiideologi. Effekten av alder er statistisk signifikant men substansielt uinteressant. Det samme gjelder effekten av kjønn. Effekten er ikke statistisk signifikant i henhold til vanlige kriterier (og her er det verdt å minne om den enorme utvalgsstørrelsen på 58600 kandidater), og effekten er triviell. Ifølge regresjonsmodellen fikk kvinnene mindre enn to personstemmer enn mennene etter å ha kontrollert for andre forklaringsvariabler – noe som er marginalt både sett i forhold til de gjennomsnittlige personstemmene (28 stemmer) og ikke minst effekten av listeplasseringsvariablene. Bare 27 prosent av toppkandidatene var kvinner.

Kvinnene har dessuten mindre erfaring enn mennene. Eksempelvis hadde bare 77 kvinner av de i alt 337 kandidatene ordførerbakgrunn. (I tillegg var bare 41 prosent av de tidligere varaordførere og 37 prosent av kandidatene med kommunestyrebakgrunn kvinner). Det viser seg også at nesten halvparten av kommunestyrerepresentantene ble gjenvalgt, og at blant disse var det et flertall av menn (SSB 2008). Mens gjenvalgsprosenten blant menn var på 50 prosent i 2007, var den bare på 39 prosent for de kvinnelige kandidatene. Det er da også betegnende at politisk erfaring slår kraftig ut også i denne modellen. Ordførerne, varaordførerne og kommunestyrerepresentantene fikk henholdsvis 263, 21 og 36 stemmer mer enn andre kandidater.

En empirisk analyse for et utvalg av kommunestyrekandidater.

Analysene overfor har fokusert på de ytre kjennetegnene ved og rundt kandidatene. I dette avsnittet skal vi studere et større antall egenskaper, om enn for færre kandidater. Mer konkret er hensikten å studere hvordan kandidatenes *holdninger og strategier* kan ha påvirket personstemmegivningen. Denne delen av undersøkelsen er basert på spørreskjemaer for et utvalg av i alt 1607 kommunestyrekandidater. Opplysningene fra spørreskjemaet er koblet opp mot opplysningene om faktisk antall personstemmer, listeplassering etc.

Forventninger

Vi vil fokusere på tre hovedgrupper av variabler som kan ha hatt betydning for kandidatpopulariteten men som datamaterialet så langt ikke har gitt opplysninger om.

Det første settet av egenskaper omhandler kandidatenes *aktivitet* under valgkampen. Nyere internasjonal forskning tilsier at lokale valgkamper har en større effekt på stemmegivningen enn først antatt (Whiteley og Said 2003:301). Vi forventer derfor en positiv effekt på personstemmene for kandidater som førte en *personlig* valgkamp – for *det* var det faktisk en del som gjorde (rundt 17 prosent av kandidatene i vårt utvalg, noe som var en mindre nedgang fra 20 prosent i 2003). Tatt i betraktning de svake resultatene fra vår undersøkelse av 2003-valget, er forhåpningene likevel ikke særlig høye. Kandidater som benytter tid på generelt valgkamparbeid bør ha lettere for å gjøre inntrykk på velgere, noe som igjen bør gi ekstra personstemmer (avhengig selvfølgelig av *hvilket* inntrykk som ble etterlatt). Vi tar derfor med en variabel som måler omfanget av aktiviteten under valgkampen.

Det andre settet av egenskaper går på kandidatenes *profil*, nærmere bestemt den *ideologiske* profilen. En norsk undersøkelse viser at politiske ledere generelt inntar mer ytterliggende ideologiske standpunkter enn velgerne (Valen og Narud 2003: 160). Her ønsker vi imidlertid å undersøke hvorvidt kandidater som var mer ideologisk ekstreme enn *andre kandidater* tapte eller vant på dette hos velgerne. Vi har skilt ut kandidatene som plasserte seg selv på ytterkantene av en høyre–venstre skala for å se om de fikk flere eller færre personstemmer enn sine mer moderate konkurrenter.

Den tredje gruppen av egenskaper omhandler kandidatenes forhold til mediene. Fikk gjengangerne i mediene ekstra personstemmer? Undersøkelser finner en sammenheng mellom avislesning og kjennskap til kandidatene (Asp og Johansson 1999:133), noe som skulle tilsi at omtale i mediene også vil kunne påvirke personstemmene – ikke minst i Norge hvor avisene tradisjonelt har anlagt en markert lokal og politisk profil. Vi vil dessuten studere hvorvidt selve *formen* på medieomtalen hadde noen effekt. Var det utslag i personstemmene for den lille gruppen av kandidater som opplevde *negativ* omtale i mediene?

Tabell 4.7 lister opp forklaringsvariablene som skal benyttes i den empiriske analysen. Vi har allerede funnet at listeplassering var avgjørende for personstemmene, og ettersom plasseringen forventes å være korrelert med de fleste av forklaringsvariablene vi nå har introdusert, tas den med som kontrollvariabel sammen med dummyvariablen for listetopp. Erfaringsvariablene er også tatt med. Det samme gjelder indikatoren for kjønn – ikke fordi den har slått ut i våre tidligere analyser, men fordi en del av litteraturen fortsatt sier den skal være viktig.

Tabell 4.7. *Holdninger, strategier og personstemmer: Variabler, beskrivelser og forventet effekt.*

Variabel	Variabelbeskrivelse	Forventning
PERSONVALGKAMP	Kandidater som førte personvalgkamp får verdien 1, resten får verdien 0	Positiv
VALGKAMPTID	Kandidater som benyttet mer enn 5 timer til valgkamparbeid får verdien 1, resten får verdien 0	Positiv
EKSTREM	Kandidater som plasserte seg på de tre ytterste punktene på hver sin side av en 11-punkts høyre–venstre skala får verdien 1, de i midten får 0.	Usikker
MEDIEOMTALE	Kandidater med mye medieomtale får verdien 1, de som mente de fikk liten omtale eller ingen får verdien 0	Positiv
NEGATIVOMTALE	Verdien 1 gis til de som mente at medieomtalen var negativ, 0 til alle andre (også dem uten medieomtale)	Usikker
Kontrollvariabler:		
LISTEPASSERING	Opprinnelig plassering på listen	Negativ
LISTETOPP	Dummyvariabel lik 1 for kandidater som sto øverst på listen, 0 ellers	Positiv
KVINNE	1 for kvinner, 0 for menn	Negativ
KOMMUNESTYRE	Dummyvariabel lik 1 for kandidater som har sittet i kommunestyret, 0 ellers	Positiv
ORDFØRER	1 for ordførere, 0 for andre	Positiv
VARAORDFØRER	1 for varaordførere, 0 for andre	Positiv
PARTISTØRRELSE	Antall stemmer til kandidatens parti	Positiv

Tabell 4.8. *Regresjonsanalyse av personstemmene til et utvalg av kommunestyrekandidater. 2007*

Variabel	Forventet effekt	Faktisk effekt	Styrke	Signifikant	Regresjonskoeffisient Standardisert koeffisient (T-verdier)
PERSONVALGKAMP	Positiv	Negativ	Ingen	Ja	-23.9 -0.06 (-2.28)
VALGKAMPTID	Positiv	Positiv	Svak	Nei	4.5 0.01 (0.46)
EKSTREM	Usikker	Positiv	Svak	Ja	15.3 0.05 (2.06)
MEDIEOMTALE	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	67.8 0.11 (3.83)
NEGATIVOMTALE	Usikker	Positiv	Moderat	Nei	50.2 0.03 (1.25)
LISTEPlassERING	Negativ	Negativ	Sterk	Ja	-1.5 -0.14 (-5.21)
LISTETOPP	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	82.0 0.10 (3.61)
KVINNE	Negativ	Positiv	Svak	Nei	2.4 0.01 (0.32)
KOMMUNESTYRE	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	45.0 0.11 (4.13)
ORDFØRER	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	362.5 0.18 (7.36)
VARAORDFØRER	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	123.3 0.06 (2.46)
PARTISTØRRELSE	Positiv	Positiv	Sterk	Ja	0.01 0.34 (13.20)
N					1567
Justert R ²					0.26

Empiriske resultater

Effekten av listeplassering og ikke minst politisk ledererfaring dominerer også i denne analysen (se Tabell 4.8). Kandidatenes atferd og holdninger er imidlertid ikke helt uten påvirkning på personstemmene. I motsetning til valget fire år tidligere gir en ekstrem ideologisk holdning et visst positivt utslag i personstemmene (15 stemmer). At effekten er liten, samsvarer med beskrivelsen av norsk kommunepolitikk som dominert av kompromiss og samarbeidsvilje (se for eksempel Bukve og Offerdal 2002:16). Kontrollert for ikke minst posisjon på listen og posisjon i lokalpolitikken har innsats i valgkampen ingen betydning. Effekten av tid benyttet til valgkamparbeid er positiv men ubetydelig. Effekten av personlige valgkamper er denne gang signifikant *negativ*!

Bildet er i tråd med forestillingen om en norsk partikultur dominert av kollektive hensyn der personlig popularitet oppnås ved å fremheve partiet fremfor personen.

Tabellen viser at medieeffekter gjorde seg gjeldende ved lokalvalget. Gruppen av kandidater som mediene gir ekstra oppmerksomhet tiltrekker seg i gjennomsnitt 68 flere personstemmer enn kandidatene mediene ignorerer. Legg også merke til at de få kandidatene som mener seg utsatt for negativ medieomtale faktisk får langt *flere* personstemmer enn resten av kandidatene. Selv om det her er snakk om så mange som 50 personstemmer, er effekten likevel ikke statistisk signifikant. Dette kan tilskrives de store forskjellene i personstemmer innad i gruppen av mediekritiserte kandidater.

I likhet med de tidligere analysene i dette kapitlet viser Tabell 4.8 at sosiale bakgrunnsvariabler har liten betydning for kandidatenes personstemmer. Effekten av dummyvariabelen for kjønn har nå gått fra negativ til *positiv*, noe som altså betyr at de kvinnelige kandidatene får *flere* personstemmer enn mennene etter å ha kontrollert for blant annet erfaring, plassering på listene, innsatsen i valgkampen og medieeksponering. Heller ikke denne effekten er statistisk signifikant. Resultatene her forsterker konklusjonene tidligere i analysen: Kvinnelige kandidater får ikke færre personstemmer fordi de er kvinner, men fordi de står i posisjoner – både på listen og i lokalpolitiske verv – som gjør dem mindre synlig for velgerne.

Avslutning

Resultatene i denne undersøkelsen støtter opp om resultatene fra vår analyse av valget i 2003. Bildet er preget av en usedvanlig stabilitet. Nok en gang samsvarer funnene med resultater i nyere internasjonal forskning. I likhet med for eksempel en svensk studie (Johansson 1999:295), finner også vi at listeplassering hadde en avgjørende effekt på personstemmene. Det som best forklarer rettingene på listene er altså listene selv. Kandidater øverst på listene fikk flere personstemmer enn kandidater nederst på listene, og toppkandidatene fikk aller flest.

En rekke av de andre resultatene i analysen er også i tråd med dem vi finner andre steder. Det gjelder ikke minst tendensen til at kandidater med tidligere representanterfaring er mer populære enn kandidater uten slik erfaring. Sett i betraktning av gjennomgangen av nominasjonsprosessene i tidligere kapitler av rapporten, fremstår kanskje nettopp erfaring som den mest sentrale forklaringen på personstemmegivning. En ting er at politisk erfaring slår direkte ut i flere personstemmer, men i tillegg har vi altså sett at erfaring også er avgjørende for hvilke av de nominerte kandidatene som får stemmetillegg og en gunstig plassering på listene. Erfaring har derfor både en direkte effekt på personstemmene, men også en indirekte effekt via dens effekt på listeplasseringen slik den avgjøres blant de lokale partiene.

Det er også interessant å merke seg at medieomtale – selv av det negativ slaget – har en positiv effekt på populariteten til kandidatene, noe som også er i tråd med forventningene og resultatene i den forrige undersøkelsen. Analysen tilsier dessuten nok

en gang at hvorvidt kandidatene var unge eller eldre og menn eller kvinner *ikke* hadde noen markert betydning på personstemmene.

Avslutningsvis bør det nevnes at selve datastrukturen i våre analyser innbyr til videre forskning. Mer konkret er dataene i dette tilfellet hierarkisk ordnet (kandidater innenfor lister innenfor kommuner innenfor fylker), noe som gjør dem spesielt egnet til å undersøkes innenfor rammen av det som betegnes som *flernivåanalyse*. En slik analyseform gjør det blant annet mulig å vurdere betydningen av kontekstuelle effekter, og for eksempel hvorvidt egenskaper ved kommunen (i form av størrelse, sosioøkonomiske egenskaper, demografi og institusjonelle kjennetegn) har noe å si for nivået på personstemmegivningen og også om de modererer effekten av de individuelle kjennetegnene ved kandidatene. Foreløpige analyser viser at det er store og signifikante forskjeller mellom kommunene i nivået på personstemmegivningen. Dermed er en viktig forutsetning for flernivåanalyse oppfylt. Forskergruppen vil jobbe videre med denne analysestrategien i fremtidige studier.

5. Hvem bestemte representantutvelgelsen: Partiene eller velgerne?

Valg av fylkestingsrepresentanter

I personvalgordningen ved fylkestingsvalget blir partiets opprinnelige rangering stående dersom ingen av kandidatene får mer enn åtte prosent av partistemmene. Oppnår en kandidat mer enn åtte prosent, blir vedkommende partiets toppkandidat så lenge ikke andre kandidater på listen får enda flere personstemmer. *Potensialet* for omveltninger på listene er dermed til stede. Dessuten, og i motsetning til partiene på kommunenivå, kan heller ikke fylkespartiene forsvare sine foretrukne kandidater mot rettinger i form av stemmetillegg. Svært populære kandidater kan dermed utløse svært store listeendringer. Vår analyse av fylkestingsvalget i 2003 viste imidlertid at de som håpet på – eller fryktet – store forskyvninger på listene hadde grunn til bli henholdsvis skuffet og lettet: Partienes lister over forslag til representanter var nærmest upåvirket av velgernes personstemmegivning. Som vi skal se, er tallene omtrent de samme for 2007-valget. Både på fylkes- og kommunenivå er det partienes tilbud av kandidater, snarere enn velgernes etterspørsel etter de samme kandidatene, som bestemmer sammensetningen av kommunestyre og fylkesting.

Hvem og hvor mange ble innvalgt på personstemmer?

Et (for noen) overraskende funn i vår forrige undersøkelse var at kandidatutvelgelsen til lokalpolitiske verv i all hovedsak var bestemt av partiene selv, og det til tross for at intensjonen bak lokalvalgreformene var å gi velgerne større innflytelse over representantutvelgelsen. Med data av en helt annen kvalitet enn i tidligere studier, var vår krystallklare og utvetydige konklusjon at velgernes rettinger verken var omfattende nok eller avvikende nok fra partienes kandidatforslag til at personstemmegivningen spilte noen rolle. Vi vil nå gjennomføre samme type analyse av lokalvalgene i 2007, og vi begynner med fylkestingsvalget. Analysene i er basert på det faktiske valgoppgjøret for personstemmene i samtlige fylkeskommuner.

I 2007 inneholdt omtrent én av fire stemmesedler en personstemme. Fikk denne relativt omfattende rettingen noen konsekvenser for kandidatutvelgelsen? I vår undersøkelse av 2003-valget var svaret på dette spørsmålet et klart nei (se tabell 2). Tallene fra 2007 gir ikke noe grunnlag for å endre denne konklusjonen: Av totalt 6851 kandidater ved fylkestingsvalget i 2007 fikk kun 180 av dem (2,6 prosent) mer enn 8 prosent personstemmer. Dette var en liten nedgang i forhold til 2003-valget der 2,9 prosent av kandidatene passerte sperregrensen. Endringen fra 2003 til 2007 er (i henhold til en t-test for andeler) ikke statistisk utsagnskraftig. Resultatet fra 2007 var med andre ord

ikke markert forskjellig fra resultatet i 2003. Det er ikke endringen mellom valgene, men det lave antallet kandidater som passerer sperregrensen ved *begge* valg, som er det mest iøynefallende ved disse resultatene.

Selv om noen færre kandidater passerte sperregrensen i 2007 enn i 2003, fikk den gjennomsnittlige fylkestingskandidat noe flere personstemmer i 2007 enn i 2003 – henholdsvis 113 mot 109. Sett i forhold til partistemmene (som økte fra 2003 til 2007) er det imidlertid en nedgang i den gjennomsnittlige personstemmegivningen fra 1,54 til 1,51 prosent. Heller ikke denne endringen er statistisk utsagnskraftig. Ting forblir som de har vært.

Tabell 2. *Personstemmegivning 2003–2007 (absolutte tall og t-verdier i parentes).*

	2003	2007	Endring 2007–2003
Andel kandidater med mer enn 8 prosent personstemmer	2,9% (210)	2,6% (180)	-0,3 (t=1,09)
Antall kandidater innvalgt kun på personstemmer	11	8	-3
Antall personstemmer i gjennomsnitt	109	113	+4 (t=0,94)
Prosent personstemmer i gjennomsnitt	1,54	1,51	-0,03 (t=0,88)
	N=7334	N=6851	
Listesprengere som andel av mandatene	1,5% (11)	1,1% (8)	-0,4 (t=-0,67)
	N=728	N=731	

Dersom vi ser nærmere på de 180 kandidatene som passerte sperregrensen ved valget i 2007, finner vi selvfølgelig betydelig variasjon i det absolutte personstemmetallet kandidatene imellom. Én kandidat passerte sperregrensen med kun 4 personstemmer. På den motsatte ytterlighet fikk Terje Søviknes (Frp) i Hordaland 8703 personlige stemmer. Det at mange av de 180 kandidatene fremstår som populære, skyldes ofte at listene de representerer er små og upopulære. Ti prosent av dem som fikk mer enn åtte prosent personstemmer, fikk i gjennomsnitt kun ti personstemmer. Det er derfor ikke merkelig at en stor andel av dem som passerte sperregrensen ikke ble innvalgt. Listene de representerte fikk simpelthen ikke nok stemmer til å sikre seg et mandat. Av de 180 kandidatene som fikk mer enn åtte prosent personstemmer, ble nærmere halvparten (78 kandidater) *ikke* innvalgt til fylkestinget. Av de som faktisk ble innvalgt til fylkestinget, passerte 12,6 prosent sperregrensen. Som vi nå skal vise, ville de fleste av disse likevel ha blitt innvalgt ettersom de allerede i utgangspunktet sto på en sikker plass på listen.

Effekten av personstemmene på mandatfordelingen

For å identifisere effekten av personstemmene på kandidatutvelgingen, følger vi den samme stegvise prosedyren som i vår analyse av fylkestingevalget i 2003 (se Christensen et al. 2004:116–117):

1. For å kunne bli innvalgt på personstemmer må kandidaten oppnå minst 8 prosent av slike stemmer som andel av partistemmene. Ved valget i 2007 var

det altså bare 180 av de nærmere syv tusen kandidatene som passerte sperregrensen.

2. For at personstemmene skal ha noen effekt, må partiet til de angjeldende kandidatene bli innvalgt på fylkestinget. Som allerede nevnt, representerte 78 av de 180 kandidatene lister som ikke ble representert i fylkestinget. Trekker vi fra disse, står vi igjen med 92 kandidater.
3. Kandidater som allerede står på førsteplass på listen kan nødvendigvis ikke rykke høyere opp på listen.²⁹ Svært mange av dem som passerte sperregrensen (68 prosent) var partiets førstekandidater. Trekker vi ifra disse, står vi igjen med 23 kandidater.
4. Av de gjenværende kandidatene må vi også trekke fra dem som, til tross for at de gikk frem på listen som følge av personstemmene, likevel allerede sto på en plass som ville ha sikret dem innpass til fylkestinget. For å identifisere disse, utelukker vi kandidater partiene hadde gitt en listeplassering som sikret dem plass i fylkestinget gitt partiets mandatgevinst. For slike kandidater var personstemmene rett og slett overflødige. Når det er gjort står vi igjen med 8 kandidater som ble valgt inn på personstemmer alene.

Konklusjonen er med andre ord at bare 8 kandidater kan takke personstemmene for at de ble innvalgt til fylkestingvalget. Dette tilsvarer 1,1 prosent av fylkestingsrepresentantene eller cirka én promille av den totale kandidatmassen (se tabell 2). En annen indikasjon på personstemmegivningens betydningsløshet, er sammenhengen mellom plasseringen på listen henholdsvis før og etter rettingen: Korrelasjonen (Pearsons R) mellom listerangeringen før og etter rettingen er på hele 0.9996!

Den nye personvalgordningen har ikke hatt noen synlig effekt på representantutvelgingen i de to fylkestingsvalgene den har blitt benyttet. Svært få kandidater har klart å passere sperregrensen på åtte prosent. De få som faktisk klarte det, ble enten ikke innvalgt eller ville ha blitt innvalgt uansett. De få er blitt enda færre i 2007 enn i 2003. Endringene er imidlertid marginale. Selv om svært populære kandidater kan utløse svært store listeendringer, synes slike kandidater å være en mangelvare, og hvis de finnes, har partiene allerede plassert dem på toppen av listen. Vi mener at det er mer interessant å studere hva personvalgsordningen har betydd, enn hva den kunne ha betydd. Så langt har den betydd forsvinnende lite.

Valg av kommunestyresrepresentanter

Som nevnt i vår forrige undersøkelse, har forhåndskumulering, eller stemmetillegg som det nå kalles, lenge vært et viktig virkemiddel i partienes kommunalpolitiske rekruttering. Selv om vektene for stemmetillegget ble redusert ved kommunestyrevalget i 2003, har partiene fortsatt anledning til å «seede» særskilte kandidater. Ifølge den nye ordningen tilsvarer det personlig stemmetillegget 25 prosent av listens stemmetall. Samtidig er det også elementer i valgordningen som bidrar til å svekke partienes innflytelse. For det første, og i motsetning til ordningen ved fylkestingsvalg, finnes det ingen

formell sperregrense som etablerer en terskel for når personstemmene skal påvirke kandidatrekkefølgen. Selv én enkelt kandidatstemme kan føre til endringer på listen. For det andre kan velgerne ved kommunestyrevalg, i tillegg til de «rene» personstemmene, fortsatt gi personstemmer på tvers av partilister i form av såkalte slengere. Det er dermed ikke nødvendig å stemme på et parti for å stemme på en kandidat som ved fylkestingsvalgene. Velgere – ja, sågar medlemmer og ledere – fra andre partier, har i prinsippet anledning til å påvirke rekkefølgen på en konkurrerende partiliste.

Også innføringen av en øvre grense på antall stemmetillegg (avhengig av størrelsen på kommunestyret) fremstår umiddelbart som en begrensning på partienes kandidatutvelgelse sammenlignet med tidligere valg. Det er jo nærliggende å anta at partiets kontroll over representantutvelgelsen stiger jevnt med antall stemmetillegg. Så enkelt er det imidlertid ikke. Ved å gi flere stemmetillegg enn antall innvalgte representanter til kommunestyret er det nemlig personstemmene og ikke partiet som avgjør hvem av *kandidatene med stemmetillegg* som skal innvelges. Med andre ord: Når stemmetilleggene er flere enn mandatene, mister partiene anledningen til å prioritere mellom de prioriterte. På den annen side vil flere stemmetillegg enn mandater redusere sjansen for at de resterende kandidatene *uten* stemmetillegg blir innvalgt. Dette gir partiene en slags vetorett mot uønskede representanter i kommunestyrene. Velgerne står dermed *ikke* helt fritt til å velge kandidater: Velgerne kan kun velge blant kandidater med stemmetillegg – kandidater uten stemmetillegg har partiet fjernet fra konkurransen.

For at partiene skal få inn sine foretrukne kandidater i kommunestyret må det foretas to beslutninger og en prediksjon: Partiene må (1) velge *hvem* av kandidatene som skal motta stemmetillegg, (2) *hvor mange* som skal motta slike tillegg og (3) se dette i sammenheng med hvor mange representanter partiet *forventer* å få innvalgt i kommunestyret. Etter at nominasjonskomiteen har gjort seg opp en mening (basert på tidligere valgresultater, meningsmålinger og annen informasjon) om det antall mandater valget vil bringe, kan den velge mellom følgende alternativer (Hellevik 2003: 51–54):

1. Partiet kan la være å gi stemmetillegg. Kandidatutvelgingen overlates da ene og alene til velgerne.
2. Partiet kan gi stemmetillegg til et antall kandidater som er *høyere* enn det antall mandater partiet mottar. Her bestemmer velgernes rettinger hvem av kandidatene med stemmetillegg som blir innvalgt. Partiene bestemmer på sin side hvem som *ikke* skal bli innvalgt – nemlig (så å si) alle kandidater uten stemmetillegg.
3. Antall stemmetillegg kan også settes lavere enn det antall mandater partiet mottar. Partiet har dermed definert den ene gruppen kandidater som skal bli valgt – nemlig dem med stemmetillegg – mens det er opp til velgerne å velge blant de resterende kandidatene uten stemmetillegg. Størrelsen til denne siste gruppen er lik antall mandater minus antall stemmetillegg.
4. Partiene kan velge å gi nøyaktig like mange stemmetillegg som forventede mandater. Slår forventningen til, er det kun partiene som bestemmer kandidat-

kåringen (dersom da ikke en kandidat uten stemmetillegg mot formodning skulle få minst, og helst mye mer enn, 25 prosent av personstemmene).

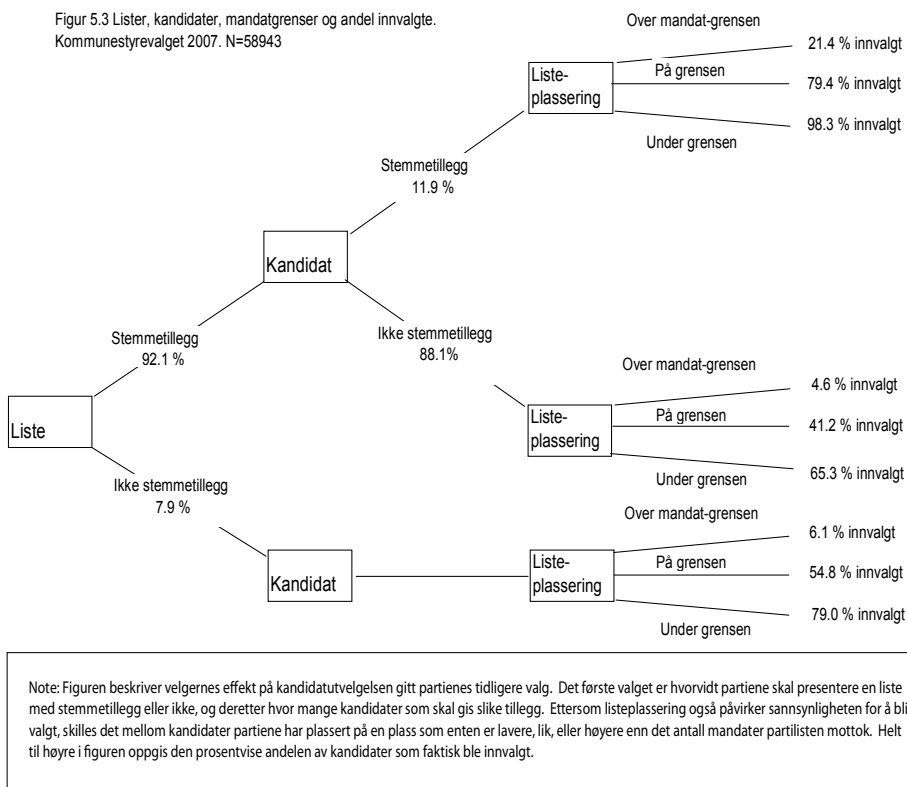
Ytterpunktene dannes ifølge Hellevik og Skard (1985:140) av de alternativene som forekommer sjeldnest, nemlig 1 (minst partikontroll) og 4 (mest partikontroll). Det kan imidlertid stilles spørsmålstegn ved hvorvidt optimal partikontroll inntreffer når antall stemmetillegg er identisk med det forventede antall mandater (alternativ 4). Beslutningen om stemmetillegg treffes selvfølgelig før valget, og det vil alltid være knyttet en viss usikkerhet både til valgresultatet og mandatfordelingen. Nominasjonskomiteer med en viss risikoaversjon bør velge et antall stemmetillegg som er mindre enn antall forventede mandater (alternativ 3) for å være helt sikre på at utvalgte kandidatene faktisk blir valgt inn.

I denne sammenheng er det også viktig å understreke det åpenbare, nemlig at *det er opp til partiene selv å velge mellom disse strategiene*. Det er med andre ord ikke bare valgordningen, men også partiene, som bestemmer i hvilken grad velgerne skal påvirke kandidatutvelgingen. Partiene har innflytelse over sin egen innflytelse! I den empiriske analysen vil vi da også se at velgernes påvirkningsmuligheter på kandidatfordelingen er mer eller mindre prisgitt partienes disposisjoner i forhold til stemmetillegg og listeplassering.

Hvem og hvor mange ble innvalgt på personstemmer?

Personstemmene er velgernes våpen i kandidatutvelgelsen. Partiene kan på sin side styrke sjansene for at en bestemt kandidat skal bli innvalgt i kommunestyret ved 1) å gi vedkommende stemmetillegg samt 2) ikke gi flere stemmetillegg enn det forventede antall mandater. Hvor mye betydde partienes disposisjoner i forhold til velgernes rettinger for hvem som ble innvalgt i kommunestyrene?

Figur 5.3 forsøker å gi et svar ved nettopp å ta høyde for at velgernes påvirkning er betinget av partienes tidligere disposisjoner. Tallene fremkommer ved å kombinere opplysninger om de enkelte kandidater (stemmetillegg, listeplassering og om de ble innvalgt) med opplysninger om listen de sto på (antall kandidater med stemmetillegg og antall innvalgte). Som det fremgår av figuren, er det først opp til partiene om det skal gis stemmetillegg i det hele tatt. I de fleste tilfellene ble en kandidatprioritering foretatt: 92 prosent av kandidatene i vårt utvalg sto på lister der det ble gitt stemmetillegg (mot 91 prosent i 2003). Av disse var det imidlertid bare 12 prosent som selv hadde slike tillegg (som i 2003). I hvilken grad stemmetillegget hjalp kandidaten var altså betinget av hvor mange andre kandidater som mottok tillegg og antall oppnådde mandater. En kandidat kunne i utgangspunktet – dvs. før velgerne ga sine personstemmer – ha en listeplassering som enten lå under, over eller var identisk med det totale antall mandater partiet oppnådde ved valget. Disse tre alternativene er angitt i figuren for alle kandidater uavhengig om de mottok stemmetillegg eller ikke. Helt til høyre i figuren er det oppgitt hvor mange innenfor de ulike gruppene som ble valgt inn i kommunestyrene.

Av figuren ser vi at kandidatene med stemmetillegg og listeplassering under mandatgrensen nærmest var upåvirket av velgernes personstemmegivning: Hele 98.3 prosent av denne typen kandidater kom inn i kommunestyrene (mot 98.5 prosent i 2003). Av kandidater med stemmetillegg og plasseringen på mandatgrensen ble litt under 80 prosent innvalgt (som i 2003). Stemmetillegget var derimot til begrenset hjelp for kandidater med stemmetillegg med plassering over mandatgrensen: Bare 21 prosent ble innvalgt (mot 23 prosent i 2003). Dette er imidlertid markert høyere enn for kandidater med tilsvarende plassering uten stemmetillegg: Av kandidater uten stemmetillegg ble henholdsvis 5 prosent (mot 4 prosent i 2003) på lister med stemmetillegg, og 7 prosent på lister uten stemmetillegg (som i 2003), innvalgt.

Det å befinne seg på plass som lå under mandatgrensen var i seg selv en nøkkel til suksess: Selv kandidater uten stemmetillegg (både på lister med og uten stemmetillegg) hadde gode sjanser for å bli innvalgt så lenge listeplassering lå under grensen for oppnådde mandater: 80 prosent av kandidatene som partiene hadde plassert under eller på mandatgrensen ble innvalgt, *uavhengig om de hadde stemmetillegg eller ikke* (mot 77 prosent i 2003). Den tilsvarende innvalgsprosent for kandidater med en listeplassering over mandatgrensen, igjen *uavhengig av stemmetillegg*, var til sammenligning litt under 5 prosent.

Tildelingen av stemmetillegg og listeplassering skjer heller ikke uavhengig av hverandre. *Det store flertall av kandidater med stemmetillegg hadde også en plassering på eller under mandatgrensen.* Av kandidatene med stemmetillegg lå hele 61 prosent under mandatgrensen (mot 66 prosent i 2003). Når partiene først ga en kandidat et stemmetillegg, ga de stort sett vedkommende en sikker plass på kjøpet! Det er derfor ikke overraskende at hele 76 prosent av kandidatene med stemmetillegg ble innvalgt *uavhengig av listeplassering* (mot 82 prosent i 2003). Til sammenligning ble 10 prosent av kandidater uten stemmetillegg innvalgt, igjen uavhengig av listeplassering (mot 9.5 prosent i 2003). Partiene synes altså i stor grad å ha samstemt utdelingen av stemmetillegg og listeplassering. Kandidatrekutteringen fremstår som et spørsmål om både–og, ikke enten–eller.

Så lenge partiene benyttet ett av sine to virkemidler i kandidatutvelgingen – enten stemmetillegg eller sikker listeplassering – var deres utvalgte kandidater *relativt sikre* på å bli innvalgt. Valgte de å bruke *begge* virkemidlene var kandidatene *tilnærmet sikre* på å bli innvalgt (98.3 prosent mot 98.5 prosent i 2003). Med andre ord: Partiene kan hvis de vil. For å få et inntrykk av hvor ofte de faktisk ville, kan vi snu perspektivet litt ved å fokusere på hvor mange av de innvalgte kandidatene som faktisk hadde stemmetillegg eller gunstig plassering. Så mange som 78 prosent av de innvalgte kandidatene hadde enten en sikker plass, stemmetillegg eller begge deler (mot 80 prosent i 2003).

Valg av innvandrerkandidater

I dette avsnittet skal vi se på hvorvidt personstemmene hadde noen betydning for betydning for utvelgelsen av innvandrerkandidatene. Det er også her snakk om en oppfølging av vår tilsvarende studie i 2003. Mer utførlige analyser av dette temaet finnes blant annet hos Bergh og Bjørklund 2003 samt Tøgeby 2003.

Vi velger for det første å følge vanlig praksis i tidligere forskning ved å definere en innvandrer som «en person med ‘fremmed’ kulturbakgrunn» (Bjørklund og Kval 2001:263). Fokus rettes mot såkalte *ikke-vestlige innvandrere* med landbakgrunn i all hovedsak fra Asia, Afrika og Latin-Amerika.³⁰ Innvandrerkandidatene er identifisert ut fra statsborgerskap og/eller fødested der disse opplysningene har vært tilgjengelige. Analysen er begrenset til det ene av de to valgene hvor personstemmene hadde noen merkbar effekt, nemlig kommunestyrevalget. Gitt definisjonen ovenfor identifiserte vi 575 innvandrerkandidater med ikke-vestlig bakgrunn ved kommunestyrevalget i 2003. Ved 2007-valget hadde antall slike kandidater økt til 892. Det sier seg selv at definisjonene og avgrensningene nødvendigvis må være noe skjønnsmessige.³¹

Bakgrunn

Antall ikke-vestlige innvandrere har økt kraftig i løpet av de siste tiårene, om enn (gitt alderssammensetningen) i større grad som andel av befolkningen enn som andel av velgermassen. Likevel har innvandrere som andel av landets stemmeberettigede økt markert fra 2,6 prosent i 1999 til 3.9 prosent i 2003 og mer enn 7 prosent i 2007(Lie

2003, SSB 2007). Oslo står her i en særstilling: En av fem velgere hadde innvandringsbakgrunn ved 2007-valget.

Hva representasjon angår, viser en undersøkelse av lokalvalget i 1999 at innvandrerne var klart underrepresentert i kommunestyre og fylkesting sett i forhold til andelen av de stemmeberettigede (SSB 2003). Det samme gjelder i 2007 (se SSB 2008). I Oslo er imidlertid innvandrerne overrepresentert. Etter kommunestyrevalget i 1999 var 7 av 59 bystyreprerentanter i hovedstaden av pakistansk avstamning. Dette tilsvarte omrent 12 prosent av representantene, noe som var markert høyere enn pakistanernes andel av velgermassen i Oslo på 2.2 prosent (Bergh og Bjørklund 2003:22). Tendensen ble ytterligere forsterket ved valget i 2003: Gitt at vi aksepterer den strenge definisjonen av ikke-vestlig innvandrer, hadde 10 av 59, eller 17 prosent, bystyreprerentanter i Oslo ikke-vestlig bakgrunn. Tallene for 2007 er identiske med tallene fra 2003: 10 av de 59 innvalgte har innvandrerbakgrunn.

Innvandrer kandidater og personvalgordningen

Spørsmålet er så om innvandrerrepresentantene i Oslo og landet som helhet havnet i kommunestyrene på grunn av, eller på tross av, personvalgordningen. Tidligere forskning skulle tilsi at det var på grunn av: Innvandrer kandidatene har nemlig tradisjonelt tjent på personvalg – i det minste i Oslo (Bjørklund og Kval 2001). At innvandrer kandidater tjener på personvalgordningen er også i tråd med danske undersøkelser (Togeby 2003:180).

Hvordan ser det så ut ved kommunevalget i 2007? For å få et sammenligningsgrunnlag vurderes alle innvandrer kandidatene (slik de her er definert) opp mot den totale kandidatmassen generelt og innvandrer kandidatene i Oslo.

Tabell 5.4: *Sammenligning alle kommunestyrekandidater mot innvandrer kandidater ved kommunevalget i 2007, bakgrunn*

	Alle kandidater, hele landet	Ikke-vestlige kandidater, hele landet	Ikke-vestlige kandidater, Oslo
Andel kvinner	41.6	43.7	40.1
Gjennomsnittlig alder	48.5	40.3	42.3
Andel innvalgt	16.0	14.1	12.3
Andel med stemmetillegg	9.4	8.0	8.6
Andel toppkandidater	3.6	1.5	1.2
Gjennomsnitt plass opprinnelig liste	14.2	16.0	23.2
Andel personstemmer, totalt	4.6	3.3	3.6
Andel slengere	1.6	1.1	2.4
Insiderne I: Andel med stemmetillegg innvalgt*	76.0	66.2	71.4
Insiderne II: Andel innvalgt på plass mindre eller lik antall listemandater*	75.2	72.5	85.7
Outsiderne: Andel innvalgt uten tillegg og over mandatgrensen*	4.6	5.4	6.8
N=	58600	892	81

*Tallene er basert på lister hvor en eller flere kandidater ble innvalgt.

Tabell 5.4 gir en del bakgrunnsopplysninger samt en tentativ vurdering av effekten av personstemmene. Det første som er verdt å merke seg er at antallet innvandrerkandidater har økt markert fra 2003 til 2007. Samtidig som det samlede antall kandidater avtok i denne perioden fra 64748 til 58600 kandidater, har antallet ikke-vestlige kandidater økt fra 575 til 892 kandidater. Hva bakgrunnsopplysningene angår, ser vi nå som før at de ikke-vestlige innvandrekkandidatene var klart yngre enn de norske kandidatene. Det var også noe flere kvinner blant dem. Sannsynligheten for at en innvandrerkandidat skulle havne på toppen av listen var vesentlig lavere enn for de norske kandidatene. Dette kombinert med en noe svakere gjennomsnittlig listeplassering kan være én av forklaringene på hvorfor innvandrekkandidatene mottok færre personstemmer enn resten, slik tabellen viser.

Tabellen illustrerer samtidig at sannsynligheten for at innvandrekkandidatene fra Oslo skulle bli innvalgt var høyere enn for både norske og andre ikke-vestlige kandidater. Som den nedre delen av tabellen viser, kan mye av denne forskjellen tilskrives personvalgordningen. Effekten av personstemmene må, som nevnt i tidligere avsnitt, ses i lys av partienes tidligere disposisjoner med hensyn til stemmetillegg og listeplassering. Blant *insidene* – her definert som kandidater med stemmetillegg eller «sikker» listeplassering (dvs. en plass lavere eller lik det antall mandater listen oppnådde ved valget) – var det ikke store forskjellen mellom de tre gruppene av kandidater. De etniske forskjellene gjorde seg først og fremst gjeldende mellom *outsiderkandidatene*, nemlig dem som verken hadde stemmetillegg eller sikker listeplassering. Vi ser for det første at det var en noe større andel ikke-vestlige outsiders fra hele landet som lyktes å komme inn på personstemmer enn tilfellet var for norske outsiderkandidater (5.4 mot 4.6 prosent). Forskjellen har imidlertid avtatt noe i forhold til 2003. Dette gjelder også for Oslo. I 2003 ble 5 av 26 innvandrekkandidater som sto oppført som outsiders på listen innvalgt. I 2007 gjaldt dette for 4 av 74 outsiderkandidater.

Avslutning

Utgangspunktet for denne analysen har vært forventinger blant noen, og frykt hos andre, om at valgreformene skulle skyve kontrollen over representantutvelgingen i velgernes retning. Resultatene her tilsier imidlertid at vi har å gjøre med «business as usual»: I 2003-valget hadde partiene særdeles sterk kontroll over kandidatutvelgingen, og det hadde de også i 2007-valget. Mangel på endring over tid sier både noe om stabiliteten i norsk lokalpolitikk, men den er etter vår mening også et uttrykk for en stor grad av pålitelighet i forskergruppens analyseopplegg. Vi har nå to valg (eventuelt to ganger to – dersom vi skiller mellom kommune- og fylkestingsvalg) som begge entydig peker i den samme retning. For å omskrive Stein Rokkans berømte utsagn nok en gang: Det er ikke stemmene som teller og partiene som avgjør, men heller partiene som avgjør uten at stemmene teller noe som helst.

Dette bør da heller ikke overraske noen tatt i betraktning 1) at det er partiene som både velger ut kandidater på listen og hvor de skal stå og 2) at velgernes interesse for

kandidatene åpenbart ikke er sterk nok, eller fokusert nok, for personstemmene til å flomme over sperregrensene (jfr. 8 prosentregelen ved fylkestingsvalg og stemmetilleggene ved kommunevalg). Hvorvidt en kandidat kommer inn i kommunestyre eller fylkesting er primært en funksjon av listeplassering, stemmetillegg, partioppslutning – og som har kommet spesielt tydelig frem i innværende undersøkelse: politisk erfaring. Personstemmene var bare av marginal betydning, dvs. de hadde betydning kun i de relativt sjeldne tilfellene hvor partiene tillater dem å ha betydning. Partienes rekrutteringsstrategier forblir viktigere enn formelle endringer i valglovgivningen.

I sum tilsier dataanalysen for det første at kandidatenes plassering på listen etter velgernes rettinger avviker svært lite fra partienes opprinnelige forslag. Spesielt ved fylkestingsvalg er mangelen på endringer slående. For det andre, og viktigere, viser det seg at tilnærmet 99 prosent av kandidatene partiene prioriterte ved lokalvalgene i 2003 i form av gunstig listeplassering og/eller stemmetillegg faktisk ble innvalgt til kommunestyre og fylkesting. Som alle andre begreper er «makt» relativt, men når 99 av de 100 kandidatene partiene ønsker innvalgt faktisk blir det, fremstår i dette tilfellet de kandidatnominerende partiene som de mektige og de personstemmende velgerne som de avmektige.

6. Kontinuitet eller endring? Hovedtendenser over to valg

De nye personvalgreglene ble benyttet for andre gang ved kommunestyre- og fylkestingsvalgene i 2007. Det kan antas at valgreformene møtes med en viss grad av usikkerhet både blant velgere og kandidater det første valget de tas i bruk. Spørsmålet er om det i våre analyser av 2007-valgene er spor av mer langsiktige effekter, og om enkelte av de svar vi ga i vår forrige rapport må revurderes? Svaret er entydig: Hovedfunnene fra vår første undersøkelse bekreftes, og resultatene er så å si identiske. Stikkordet for å beskrive velgernes rettetatferd – effektene av endringene på valglisterne – samt velgere og kandidaters holdninger til personvalgreformen spesielt og velgerinnflytelse over kandidatutvelgelsen generelt – er *kontinuitet*. Det betyr at vi nå har to valg (eventuelt to ganger to – dersom vi skiller mellom kommune- og fylkestingsvalg) som begge peker i samme retning. Hovedfunnene er fremdeles at:

- Kandidater som partiene prioriterte på sine lister er stort sett de samme som velgerne prioriterte i sin personstemmegivning. Listeplassering generelt og topplasseringen generelt fremsto som de viktigste forklaringene på kandidatpopulariteten ved lokalvalgene i 2007 som i 2003. Verdien av stemmetillegget for personstemmene er redusert i 2003, noe som nok først og fremst kan forklares med at kontrollen for politisk erfaring er bedre i analysen for 2007 enn den var for 2003.
- Politisk erfaring er en viktig forklaring på variasjonen i personstemmene. Disse funnene samsvarer da også med velgernes egne begrunnelser for sin personstemmegivning. En ting er at politisk erfaring slår direkte ut i flere personstemmer, men i tillegg har vi altså sett at erfaring også er avgjørende for hvilke av de nominerte kandidatene som får stemmetillegg og en gunstig plassering på listene. Erfaring har derfor både en direkte effekt på personstemmene, men også en indirekte effekt via dens effekt på listeplassering slik den avgjøres blant de lokale partiene.
- Kvinnelige kandidater fikk noe færre personstemmer enn mennene både i 2007 og i 2003. Det skyldes ikke at velgerne diskriminerte de kvinnelige kandidatene – de så dem ikke. De kvinnelige kandidatene hadde blant annet mindre erfaring og svakere listeplassering enn mennene. Når vi tar hensyn til disse faktorene var velgernes stemmegivning kjønnsnøytral i begge valg.
- Ifølge en annen norsk undersøkelse fremsto synligheten til kandidatene ved tidligere valg som et tveegget sverd: Toppkandidatene fikk både flere personstemmer og strykninger enn andre kandidater (Christensen 2001). Under dagens ordning er strykeadgangen fjernet, og oppmerksomheten rundt toppkandidaten ser ut til å ha gitt en mer entydig positiv effekt på populariteten til toppkandidatene enn før.

- Den nye personvalgordningen har ikke hatt noen synlig effekt på representantutvelgingen ved de to fylkestingsvalgene den har blitt benyttet. Svært få kandidater har klart å passere sperregrensen på åtte prosent. De få som faktisk klarte det, ble enten ikke innvalgt eller ville ha blitt innvalgt uansett. De få er blitt enda færre i 2007 enn i 2003. Endringene er imidlertid marginale. Selv om svært populære kandidater kan utløse svært store listeendringer, synes slike kandidater å være en mangelvare, og hvis de finnes, har partiene allerede plassert dem på toppen av listen.
- Personstemmene hadde ikke overraskende større betydning ved kommunevalget. Men dette gjaldt kun når partiene *tillot* dem betydning. Dersom partiene virkelig ønsker at en eller flere kandidater skal bli innvalgt er det bare å sørge for 1) å gi kandidatene stemmetillegg og 2) plassere dem på en listeplass som er identisk eller lavere enn det totale antall mandater partiet forventer å motta. Stort sett valgte partiene å benytte seg av begge virkemidlene samtidig. De kandidatene partiene prioriterte ved valget ble innvalgt til kommunestyrene. Så mange som 78 prosent av de innvalgte kandidatene hadde enten sikker plass, stemmetillegg eller begge deler i 2007 (mot 80 prosent i 2003).
- Den store skaren av outsiderkandidatene uten stemmetillegg og gunstig listeplassering hadde en minimal sannsynlighet for å bli innvalgt. Som analysen av innvandrerkandidatene imidlertid viste, var det en viss åpning for kandidatene så lenge partiene opererte med færre stemmetillegg enn mandater. Når listene i tillegg var lange ble personstemmene "billige" i den forstand at det var tilstrekkelig med kun få personstemmer for å bli innvalgt.

Til tross for en lang tradisjon med personvalg i norsk lokalpolitikk, og en lengre debatt om å innføre en tilsvarende ordning også ved Stortingsvalg, har tidligere forskning vært lite opptatt av velgere og listekandidaters *holdninger* til personvalg. Velgerne og kandidatens holdninger til ulike sider ved personvalgordningen har derfor vært viktig i våre analyser av de to siste lokalvalgene. Spesielt to spørsmål har stått sentralt: Hva mener velgerne og de folkevalgte om ulike sider ved personvalgordningen? Og, hvor enige er velgerne og kandidatene i disse spørsmålene? Svarene på disse to spørsmålene er også usedvanlige stabile. Velgerinnflytelsen over representantutvelgelsen ved fylkestings- og kommunestyrevalg har bred og stabil oppslutning både blant velgere og kandidater. Tre av fire velgere svarer at velgerinnflytelsen ved kommunestyrevalg enten bør styrkes eller være som nå. Tilsvarende tall for kommunestyre- og fylkestingskandidatene er enda høyere. Når det gjelder *personvalsreformen* spesielt er flertallet blant både velgere og listekandidater positive til de begrensninger reformen har lagt på partienes mulighet for å forhåndsprioritere enkeltkandidater. Innføringen av en personvalgsordning ved fylkestingsvalg har også bred oppslutning. Flertallet av velgerne er imidlertid negative til at strykemuligheten er falt vekk. Den store «vet ikke»-gruppen ved begge valg tilsier for øvrig at velgernes engasjement i personvalg ikke er direkte glødende.

Deltakelsesnivået bryter imidlertid med et ellers så stabilt mønster. Det er blitt betydelige flere stemmesedler med personstemmer. Andelen rettede stemmesedler har økt med ti prosentpoeng i 2007 sammenliknet med 1999-valget. Det er betydelig flere som retter på listene i de større kommunene, og forskjellen i deltakelsesnivå

mellom små og store kommuner jevnes ut. At flere retter betyr imidlertid ikke at flere kandidater velges med bakgrunn i personstemmene alene. Det skyldes både at velgerne gir personstemmer til de samme kandidatene som partiene prioriterer på toppen av sine valglister, og at partiene tar kontroll over kandidatutvelgelsen ved å gi stemmetillegg til mange kandidater. Analysen av listerettingen i kommunene ved 2007-valget viser også at måten partiene presenteres sine kandidater på har effekt på personvalgdeltakelsen. Kommuner der mange kandidater har stemmetillegg har lavere personvalgdeltakelse sammenliknet med kommuner der få kandidater gis et slikt forsprang. Det totale antallet kandidater som stiller til valg i kommunene har en positiv effekt på personvalgdeltakelsen, og det samme har en ung lokalbefolkning. Analyser av data fra lokalvalgundersøkelsen viser at partimedlemmer, unge velgere og velgere som er interessert i kommunepolitikk personstemmer oftere. Hvorvidt personstemmegivning utløser annet politisk engasjement er et mer åpent spørsmål. Selv om analysen av valgdeltakelsen i kommunestyrevalget 2007 viser at listerettingen spiller en viss positiv rolle, er det tvilsomt om personvalgreformene har spilt noen avgjørende rolle for *velgernes* engasjement og holdninger til lokaldemokratiet ved de to siste lokalvalgene.

Utover at våre to undersøkelser gir så å si identiske resultater mener vi ytterligere to forhold bidrar til å styrke hovedkonklusjonene. Den ene er metodisk, den andre teoretisk.

Hva det *metodiske* angår, har vi basert våre analyser på et nytt datamateriale. Forbedringen av datakvaliteten i forhold til tidligere undersøkelser har flere konsekvenser. For det første slipper vi å basere våre konklusjoner på hvorvidt og hvordan et (mindre) utvalg av velgerne i en spørreundersøkelse *sier* de har personstemt. Vi unngår også den usikkerhet som ligger i tolkningen av data på et høyere aggregeringsnivå enn det vi er opptatt av. Det *er* problematisk å bruke kommuner som enheter når det er kandidatene vi ønsker å si noe om. Ettersom denne analysen har tatt utgangspunkt i kandidatene selv, kan vi gi mer presise og entydige svar på en rekke aspekter ved den politiske rekrutteringsprosessen. Sagt på en annen måte: Det vi har analysert *er* tallene for kandidatvalget, og ikke data som indirekte eller i aggregert form kun *antyder* noe om dette valget. For det andre gjør de nye dataene det enklere å anvende multivariate modeller hvor flere forklaringer kan vurderes opp mot hverandre. Er det noe analysene i denne undersøkelsen viser, er det nettopp at politisk rekruttering er uegnet for én-faktor forklaringer. Det er for eksempel nærmest umulig å si noe sikkert om effekten av kjønn på personstemmene uten først å ta hensyn til kandidatenes plassering på listen. Mer presise data gjør det dessuten lettere å avgjøre hva ved kandidatfordelingen som bør tilskrives partienes nominasjonsprosesser og hva som skyldes velgernes rettinger. At resultatene er slående like ved de to valgene styrker funnene fra vår første rapport.

Den *teoretiske* forklaringen på vårt mest sentrale funn, nemlig at kandidatutvelgelsen bare i liten grad påvirkes av velgernes rettinger på stemmeseddelen, følger nærmest av oppdelingen av, og perspektivet i, rapporten. Vi har beskrevet politisk rekruttering som en prosess der stadig flere kandidater siles ut gjennom stadig flere stadier. Vår konklusjon er at utviklingen på tidlige stadier setter klare premisser for de senere

stadiene. Det er dermed viktig å ikke fokusere på valgfase alene slik praksis til dels har vært i tidligere norsk forskning. Utvelgings- og selvutvelgingsmekanismene fungerer også ofte svært forskjellige på de ulike stadiene. En egenskap som var et aktivum i en tidlig fase kan fremstå som en belastning i en senere fase (Hazan 2002:112–113, Prewitt 1970). Utsilingen bestemmes ikke bare av egenskaper ved kandidaten selv, men også av egenskapene ved de dørene og dørvaktene som må passeres. Bare et mindretall av kandidatene klarer å presse seg gjennom de mange og trange dørene som alle er bevoktet av strenge dørvakter. Flesteparten av kandidatene vil før eller senere – og helst før – bli nektet adgang. Når det er sagt, finnes det imidlertid også en tredje gruppe kandidater som i stedet for å presse seg gjennom dørene, *skyves* gjennom dem. Dette er kandidatene som blir valgt selv om de egentlig ikke lyst. Som vi har sett, er slike kandidater langt fra uvanlige i norsk lokalpolitikk.

I det norske systemet kan vi skille mellom tre faser i utsilingsprosessen (Hellevik og Skard 1985:16–18). I *mobiliseringsfasen* står partiene overfor en gruppe «aspiranter» fra den totale gruppen av valgbare borgere som kan tenke seg å påta seg politiske verv. Deretter følger *nominasjonsfasen* hvor partiene velger ut kandidater blant aspirantene. Til slutt følger en *valgfase* hvor en mindre gruppe representanter blir innvalgt fra kandidatmassen. De norske partiene har siden midten av 1960-tallet hatt full kontroll over samtlige av disse tre fasene ved fylkestingsvalg og de to første ved kommunevalg. Partiene har stått – og står fortsatt – for både kartleggingen av aspirantene og utvelgelsen av kandidatene. Rekrutteringsprosessen er nettopp det: en prosess. Og det er viktig å poengtere at velgernes innflytelse først gjør seg gjeldende helt mot *slutten* av denne prosessen. Studier av politisk innflytelse har vist at aktører som kommer sent inn i beslutningsprosessen ofte har mindre påvirkningsmulighet enn aktører som tidlig definerer premissene for denne prosessen (se bl.a. Olsen 1978:33). Makt er ikke å vinne spillet, men å bestemme spillereglene. Slik vi ser det, gjør det samme prinsippet seg gjeldene i den politiske rekrutteringsprosessen. Etter at partiene har lagt premissene i nominasjonsprosessen, er det ikke mye igjen for velgerne å påvirke. Partiene bestemmer fortsatt kandidatmenyen, og velgerne har gjennom sin personstemmegivning en sterk tilbøyelighet til å velge dagens rett!

Det at de tidligere fasene i rekrutteringsprosessen legger så sterke føringer på kandidatutvelgelsen, tilsa en større forskningsinnsats på dette feltet. Vår undersøkelse av nominasjonsprosessen i 43 lokalpartiene viser både hvilke mekanismer som styrer nominasjonsprosessen, og ikke minst hvilke mekanismer som *ikke* gjør det. Personvalgsreformen ser ut til å havne i den siste gruppen. Nominasjonen er og forblir en standardisert prosess der partiene i hovedsak søker etter kandidater blant sine egne. Partiene ønsker fremdeles valglistes som reflekterer innbyggernes sosiale profil, og da særlig i forhold til kjønn, alder og geografi. Partienes sviktende medlemstilslutning innebærer lavere deltakelse i nominasjonsarbeidet sammenlignet med tidligere undersøkelser (Hellevik og Skard 1985). Mens trenden i personvalgdeltakelsen er oppadgående, er altså trenden nedadgående for deltakelsen i lokalpartienes nominasjonsprosesser. Undersøkelsen viser at ansvaret for rekrutteringen av listekandidater

overlates i større grad til nominasjonskomiteen og kandidatene selv. Det er likevel en viss grad av konkurranse om nominasjonen, og det blir gjort endringer på listene på selve nominasjonsmøtet. Hvorvidt det er uenighet i kandidatutvelgelsen er til en viss grad avhengig av måten møtene organiseres på. Undersøkelsen av kandidategenskapenes betydning for listeplasseringen, viser at de personlige egenskapene er viktigst for det øverste kandidatsjiktet, mens representativitetskriteriene blir viktigere lengre nede på listene. Politisk erfaring fremstår som aller viktigst for toppkandidatene. Endelig finner vi at representativitet ser ut til å være noe viktigere for de sosialistiske partiene sammenlignet med de borgerlige partiene. Nominasjonsprosessen og det endelige nominasjonsmøte er deltakelsesarenaer for de få. Problemet er ikke at lokalpartiene ikke ønsker engasjement, men at de ikke *finner* engasjement. Det er lite i vårt datamateriale som antyder at personvalsreformen skulle ha forårsaket økt konfliktorientering i partiens rekrutteringsprosesser. Mens valgreformen i svært liten grad ser ut til å ha påvirket nominasjonsarbeidet, spiller partiens sviktende medlemstilslutning en avgjørende rolle. De få som er igjen ser ut til å utføre stadig flere arbeidsoppgaver. Egne nominasjonskomiteer er sjeldnere enn før. Til og med ansvaret for å rekruttere listekandidater overlates til kandidatene selv.

Avslutningsvis bør det nevnes at selve datastrukturen i våre analyser innbyr til videre forskning. Mer konkret er dataene i dette tilfellet hierarkisk ordnet (kandidater innenfor lister innenfor kommuner innenfor fylket), noe som gjør dem spesielt egnet til å undersøkes innenfor rammen av det som betegnes som *flernivåanalyse*. En slik analyseform gjør det blant annet mulig å vurdere betydningen av kontekstuelle effekter, og for eksempel hvorvidt egenskaper ved kommunen (i form av størrelse, sosioøkonomiske egenskaper, demografi og institusjonelle kjennetegn) har noe å si for nivået på personstemmegivningen og også om de modererer effekten av individuelle kjennetegn ved kandidatene. Foreløpige analyser viser at det er store og signifikante forskjeller mellom kommunene i nivået på personstemmegivningen. Dermed er en forutsetning for flernivåanalyse oppfylt.

Litteratur

- Andersen, Harald Inge (2008) *Skolesaken slik rådmannen ser den. Et administrativt dybdeløp på den politiske banehalvdelen*, Notat Kvam kommune april 2008.
- Arnstein, S. (2000) «A Ladder of Political Participation». I: R.T. LeGates & F. Stout, (red.): *The City Reader*, 2nd edition. London, New York: Routledge.
- Asp og Johansson (1999) «Medierna och personvalet», i S. Holmberg og T. Möller: *Premiär för personval*. Stockholm: SOU 1999:92.
- Assarson, J. (1993). «Bör partierna vara internt demokratiska? En studie i ett normativt och begreppsligt problem», *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 96:1, 39–68.
- Bäck, H. (2000) *Kommunpolitiker i den stora nyordningens tid*. Malmö: Liber.
- Bäck, H. og R. Örvall (2004) *Det nya seklets förtroendevalda. Om politikerantal och representativitet i kommuner och landsting 2003*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.
- Barber, J.D. (1965) *The Lawmakers. Recruitment and Adaption to Legislative Life*. New Haven og London: Yale University Press.
- Barron, J., G. Crawley og T. Wood 1991: *Councillors in crisis*. Bristol: Macmillan.
- Bentzon, K.-H. (1981) *Kommunalpolitikere*. København: Samfundsvidenskabeligt Forlag.
- Berg, R. og U. Kjær (2007) «Hvem har borgermesterkæderne på?» i Buch, R. og J. Elklit: *Nye kommunevalg? Kontinuitet og forandring ved valget i 2005*. Odense: Syddansk Universitetsforlag
- Bergh, J. og T. Bjørklund (2003) «The Political Representation of Immigrants in Oslo and Copenhagen: A Study of Electoral Systems and Voting Behaviour», *Comparative Social Research*, 22.
- Berggren, N., N. Karlson og J. Nergelius (2001) *Den konstitutionella revolutionen*. Stockholm: City University Press.
- Berglund, F. (2005) *Likestilte politikere? Om rekruttering og frafall i lokalpolitikken*. Oslo: NIBR rapport 2005:18.
- Berglund, F. (2007) *Lokalvalg – deltagelse og representasjon*. Oslo: NIBR rapport 2007:109.
- Besl.O.nr.88 2001–2002, *Lov om valg til fylkesting og kommunestyre* (valgloven).
- Bille, L. (2001) «Democratizing a Democratic Procedure: Myth of Reality? Candidate Selection in Western European Parties, 1960–1990.» *Party Politics* 7, (3) 363–80.
- Bille, L. (1997) *Partier i forandring*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Bjørklund, T. (1999) *Et lokalvalg i perspektiv*. Oslo: Tano.
- Bjørklund, T. (1998) «Den synkende valgdeltakelsen. Kommunale variasjoner og mulige forklaringer», i A. Offerdal og J. Aars (red), *Lokaldemokratiet Status og utfordringer*. Oslo: Kommunenes Sentralforbund.

- Bjørklund, T. og K.E. Kval (2001) *Innvandrere og lokalvalget 1999*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning. Rapport 2:2001.
- Bjørklund, T. og J. Saglie (2001) *Lokalvalget i 1999. Rekordlav og rekordhøy deltagelse*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning. Rapport 12:2001.
- Bjørklund, Tor og Jo Saglie (2005) *Lokalvalg og lokalt folkestyre*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bjørklund, T. og A.J. Sheikh (2004) «Innvandrerne er ikke avmektige». *Kronikk, Dagbladet* 10.04. 2004.
- Black, J.H. og L. Erickson (2003) «Women candidates and voter bias: do women politicians need to be better». *Electoral Studies*, 22: 81–100.
- Blais, A. og A. Dobrzynska (1988) »Turnout in electoral democracies», *European Journal of Political Science*, 33. pp.239-261.
- Blais, A. og L. Massicotte (1996) «Electoral Systems», i L. LeDuc, R.G. Niemi og P. Norris (red): *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage.
- Buch, R. (2007) «Personlige stemmer – personlig valgt», i Buch, R. og J. Elklit (2007) *Nye kommunalvalg? Kontinuitet og forandring ved valget i 2005*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Buch, R. og J. Elklit (2007) *Nye kommunalvalg? Kontinuitet og forandring ved valget i 2005*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Buck, M., H. O. Larsen og H. Sagerup (2001) «Demokratisk nyvinning eller mislykket eksperiment? En evaluering av forsøket med direktevalg av ordfører i 20 kommuner». I NOU 2001:3, *Velgere, valgordning, valgte*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Buck, M., H.O. Larsen og T. Willumsen (2005) *Direkte valg av ordfører som deltakelses- og styringsreform. En evaluering av forsøkene med direkte valg av ordfører ved lokalvalgene i 1999 og 2003*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Budge, I. (1996) *The new Challenge of direct democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Bukve, O og A. Offerdal (2002) «Kommunane og kommunelova» i Bukve, O og A. Offerdal (red.): *Den nye kommunen – kommunal organisering i endring*. Det Norske Samlaget, Oslo
- Bystydenzienski, J.M (1994) «Norway: Achieving World-Record Women's Representation in Government» i W. Rule og J.F. Zimmerman (red) *Electoral Systems in Comparative Perspective*. Westport: Greenwood Press.
- Carey, J.M og M.S. Shugart (1995) «Incentives to cultivate a personal vote: a rank ordering of electoral formulas», *Electoral Studies*, 14.
- Caul, M. (1999) «Women's Representation in Parliament», *Party Politics*, 5 (1): 79–98.
- Christensen, A.-D. og N.C. Raaum (1999) «Politiske mobiliseringsmodeller», i C.

- Bergqvist, A. Borchorst, A.-D. Christensen, N. Raaum og A. Styrkasdotter (red.): *Likestilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christensen, D.A. (2001) «Kva utset kandidatar til norske kommunestyreval seg for? Ei undersøking av Kristiansand, Østre Toten, Narvik og Trondheim», i NOU 2001:3: *Velgere, valgordning, valgte*.
- Christensen, D.A., R. Karlsen og B. Aardal (2004) *På vei til e-demokratiet? Forsøkene med elektronisk stemmegivning ved kommune- og fylkestingsvalget i 2003*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, Rapport 2004:6.
- Christensen, D.A. og T. Midtbø (2007) «Candidate Popularity in the 2003 Norwegian Municipal Elections: Preference Votes Count, but Parties Decide», i S. Gløppen og L. Rakner (red): *Globalization and Democratization: Challenges for Political Parties. Essays in Honour of Lars Svåsand*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Christensen, D.A. og T. Midtbø (2001) «Norsk valgdeltakelse i et makro-perspektiv», i NOU 2001:3: *Velgere, valgordning, valgte*.
- Christensen, D.A., T. Midtbø, H.-E. Ringkjøb, L. Svåsand og J. Aars (2004) *Ny personvalgordning og hva så? En analyse av kommune- og fylkestingsvalget i 2003*. Bergen: Rokkansenteret, Rapport 2004:8.
- Christensen, D.A. og J. Aars (2008) *Valg av ordfører ved supplerende stemmegivning. En empirisk analyse av ordførervalgene i 48 norske kommuner i 2007*. Bergen: Rokkansenteret, Rapport 2 2008.
- Christensen, D.A. og J. Aars (2002) *Teknologi og demokrati. Med norske kommuner på nett!* Bergen: Rokkansenteret, Notat 29–2002.
- Christensen, T. (1974) *Mange er kallet, men få er utvalgt*. Magistergradsavhandling. Oslo: Institutt for statsvitenskap.
- Crewe, I. (1981) »Electoral Participation», i D. Butler, H.R. Penniman og A. Ranney (red), *Democracy at the Polls. A Comparative Study of Competitive National Elections*. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Dahl, R.A. (1961) *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. New Haven and London: Yale University Press.
- Daugstad, G. (2005) Innvandrerbefolkningen er mangfoldig. Statistisk Sentralbyrå: *Samfunnsspeilet* nr.4 2005.
- Davidsson, L. (2006) *I linje med partiet? Maktspel och lojalitet i den svenska riksdagen*. Stockholm: SNS Förlag.
- Duverger, M. (1955) *The political role of women*, Paris, Unesco.
- Eide, G. (1993) «Skal, skal ikke...» *Selvtutvelgelse ved rekruttering til kommunale verv*. Hovudfagsoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Eikemo, T.A. og T.H. Clausen (2007) *Kvantitativ analyse med SPSS. En praktisk innføring i kvantitative analyseteknikker*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.

- Eldersveld, S.J. (1964) *Political parties: a behavioural analysis*. Chicago: Rand McNally.
- Elklit, J. (1998) *Danske valgsystemer: Fordelingsmetoder, spærreregler, analyseredskaber*. Århus: Institut for statskundskab.
- Elklit, J. (1994) «Valgsystemet i Danmark», *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 97 (1).
- Elklit, J. og R.B. Jensen (1997) *Kommunalvalg*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Elklit, J., B. Møller, P. Svensson og L. Togeby (2005) *Gensyn med sofavælgerne. Valgdeltagelse i Danmark*. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Elklit, J. og A.B. Pade (1996) *Parliamentary Elections and Election Administration in Denmark*. København: Indenrigsministeriet.
- Farrell, D.M (1997) *Comparing Electoral Systems*. London: Prentice Hall.
- Farrell, D.M. og I. McAllister (2006) «Voter satisfaction and electoral systems: Does preferential voting in candidate-centered systems make a difference?». *European Journal of Political Research* 45: 723–749.
- Fowler, L.L. (1993) *Candidates, Congress, and the American Democracy*. A. Arbor: The University of Michigan Press.
- Franklin, M.N. (2006) *Voter Turnout and The Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Franklin, M.N. (1999) «Electoral Participation», i Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi og Pippa Norris (red), *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage.
- Gallagher, M. (1996) «Electoral Systems», i *Report of the Constitution Review Group*, May 1996.
- Gallagher, M. og M. Marsh (1988) (red.): *Candidate selection in comparative perspective. The secret garden of politics*. London. SAGE publications Ltd.
- Gallagher, M. og P. Mitchell (2005) *The Politics of Electoral Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Gilljam, M. (1998) «Personvalet – röstning med fallgropar», *Forskning och Framsteg*, nr. 6/98.
- Goul Andersen, J. (2004) *Et ganske levende demokrati* Århus: Århus Universitetsforlag.
- Goul Andersen, J. (1999) «Folket og eliteerne. Om meningsdannelse på masse- og eliteniveau», i J. Goul Andersen, P.M. Christiansen, T. B. Jørgensen, L. Togeby og S. Vallgård (red.): *Den Demokratiske Udfordring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Grofman, B. og A. Lijphart (1986) *Electoral laws and Their Political Consequences*. New York: Agathin Press.
- Hacker, J.S. og P. Pierson (2005) *Off center: The Republican revolution and the erosion of American democracy*. New Haven, CT: Yale University Press.

- Hagen, T.P. og R.J. Sørensen (1997) *Kommunal organisering. Effektivitet, styring og demokrati*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Hazan, R.Y. (2002) «Candidate Selection» i L. LeDuc, R.G. Nemi og P. Norris (red.): *Comparing Democracies 2*. London: SAGE.
- Heidar, K. og J. Saglie (2002) *Hva skjer med partiene?* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hellevik, O. (2005) «Velgerne uten innflytelse over personutvelgingen? En kritikk av Rokkansenterets evalueringsrapport». *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, nr. 4, 2005:539–553.
- Hellevik, O. (2003) *Velgere, partier og representanter. Kritisk søkelys på ordningen for personutvalg i den nye valgloven*, Makt- og demokratiutredningens rapportserie, Rapport 61.
- Hellevik, O. (1991) «Hvorfor en ny kommunevalgordning», *Nytt Norsk Tidsskrift*, (3): 280–293.
- Hellevik, O. og J. Berg (2005) Personutvelgingen. Ny ordning – uendret resultat, i Jo Saglie og Tor Bjørklund (red), *Lokalvalg og lokalt folkestyre*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hellevik, O. og T. Bjørklund (1995) «Velgerne og kvinnerepresentasjon», i N.C. Raaum (red.): *Kjønn og politikk*. Oslo: Tano.
- Hellevik, O. og T. Skard (1985) *Norske kommunestyre – Plass for kvinner?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Holmberg, S. (1999) *Representativt demokrati*, SOU 1999: 64, skrift: 24.
- Holmberg, S. (1999) «Väljare personkryssar», i Holmberg, S. og T. Möller (1999) »Premiär för personval», SOU 1999: 92.
- Holmberg, S. (1993) «Kandidatkännedom vid riksdagsvalen», i SOU 1993:21, *Ökat personval*.
- Holmberg, S. (1989) «Political Representation in Sweden». *Scandinavian Political Studies*, 12:1–36.
- Holmberg, S. og T. Möller (1999) *Premiär för personval*, SOU 1999: 92.
- Håkansson, A. (1999) *Vilka kandidater vinner på personval?* SOU 1999: 92
- Inst.O.nr.102 (2002–2003), *Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om lov om endringer i lov 28. juni 2002 nr. 57 om valg til fylkesting og kommunestyre (valgloven)*.
- Innst. S.nr. 110 (2007–2008) *Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om representantforslag fra stortingsrepresentantene Per-Kristian Foss og Jan Tore Sanner om å gjeninnføre adgangen til å stryke listekandidater ved kommunevalg*.
- Inst.O.nr.81 (2001–2002) *Lov om valg til fylkesting og kommunestyre*.
- Iwanaga, K. (2001) «Kvinnorepresentation och politisk kommunikation i ett interna-

- tionellt perspektiv, i H. Bengtsson (red.): *Politisk kommunikation och demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Jacob, H. (1962) «Initial Recruitment of Elected Officials in the US – A Model». *The Journal of Politics*, Vol. 24, 703–16.
- Johansson, F. (1999) «Vem personröstar och varför», i (red.): S. Holmberg og T. Möller: *Premiär för personvalg*. SOU 1999: 92.
- Johansson, F. og Westerståhl, J. (1983): »Fullmäktiges åsiktsrepresentativitet» i Strömberg, L. og Westerståhl, J.: *De nya kommunerna: En sammanfattning av kommunaldemokratiska forskningsgruppens undersökningar*. Stockholm: Liber Förlag
- Karvonen, L. (2002) «Personval – ingen risk, ingen mirakelmedicin», i H. Hvitfelt og L. Karvonen (red.): *Den personliga politiken*. Sundsvall: Demokratiinstitutet: 8–39.
- Karvonen, L. (2001) «Partival og personval», i D. Anckar, G-E. Isaksson og L. Karvonen: *Vägar förbi og igennem partier*. Stockholm: SNS-Förlag: 23–62.
- Karvonen, L. (1999) «Varför personval?», i Petersson, O. (m.fl): *Demokratirådets Rapport 1999*. Stockholm: SNS Förlag.
- Katz, R.S. (1997) *Democracy and Elections*. London: Oxford University Press.
- Katz, R.S. (1986) «Intraparty Preference Voting», i Grofman, B. og A. Lijphart: *Electoral laws and Their Political Consequences*. New York: Agathin Press.
- Kirchheimer, O. (1966) «The Transformation of the Western European Party Systems», i LaPalombara, J. og Weiner, M. (red.): *Political Parties and Political Development*. Princeton, Princeton University Press
- Kjær, U. (2000) *Kommunalbestyrelsernes sammensætning – rekruttering og repræsentation i dansk kommunalpolitik*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Kjær, U. (1999) «Saturation Without Parity: The Stagnating Number of Female Councilors in Denmark», i E. Beukel, K.K. Klausen og P.E. Mouritzen (red.): *Elites, Parties and Democracy. Festschrift for Professor Mogens N. Pedersen*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Kjær, U. (1997) «Konsekvenser af den personlige stemmeafgivning», i J. Elklit og R. Buch Jensen (red.): *Kommunalvalg*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Kjær, U. og M.N. Pedersen (2004) *De danske folkestingsmedlemmer. En parlamentarisk elite og dens rekruttering, cirkulation og transformation 1849-2001*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Kjellberg, F. og A. Offerdal (1976) «Politisk rekruttering. Nominasjoner ved kommunevalg», i Kjellberg, F. (red.): *Kommunal politikk. Rekruttering, lederskap og det lokale selvstyre*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget
- KRD (2003) *Om personvalgssystemet ved kommunestyrevalg og fylkestingsvalg*.
- Larsen, H.O. (2002) «Direkte valg av ordfører – et virkemiddel for økt valgdeltakelse?», i B. Aardal (red.): *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.

- Larsen, H.O. & A. Offerdal (1994) *Demokrati og deltakelse. Norske kommuner i nordisk lys*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Larsen, H.O. & A. Offerdal (1992) *Demokrati uten deltakere? Arbeidsvilkår og lederroller i kommunepolitikken*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Lie, Benedicte (2003) »Store forskjeller i innvandreres utdanningsnivå». *Samfunnsspeilet nr.3 2003*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- Mannila-Haavio, E., D. Dahlerup, M. Eduards, E. Gudmundsdottir, B. Halsaa, H.M. Hernes, E. Hänninen-Salmelin, B. Sigmundsdottir, S. Sinkkonen og T. Skard (red.): (1983) *Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk*. Oslo: Nordisk Ministerråd.
- Matland, R.E (1993) «Institutional Variables Affecting Female Representation in National Legislatures: The Case of Norway», *Journal of Politics*, 55, pp. 737–755
- Means, I.N. (1973) *Kvinner i norsk politikk*. Oslo: Cappelen
- Michels, R. (1966) *Political Parties*, Glencoe: IL, Free Press.
- Midtbø, T. og D.A. Christensen (2005) «Når angrep blir et forsvar. En kritikk av Helleviks «kritikk». *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, nr.4, 2005: 554–564.
- Midtbø, T. og D.A. Christensen (2001) Norsk valgdeltakelse i et makro-perspektiv, i *NOU 2001:3, velgere, valgordning, valgte*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Midtbø, T. (2006) «Valgdeltakelsen ved kommunevalg: Bedre enn sitt rykte?». *NOU 2006:7, Det lokale folkestyret i endring? Om deltakelse og engasjement i lokalpolitikken*, ss. 233–245.
- Midtbø, T. (1999) Regjeringers vekst og fall: En teoretisk gjennomgang og en empirisk test. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, nr. 1.
- Milbrath, L. (1965) *Political Participation. How and Why Do People Get Involved in Politics?* Chicago: Rand McNally & Company.
- Möller, T. (1999) «The Swedish Election 1998: A Protest Vote and the Birth of a New Political Landscape?» i *Scandinavian Political Studies*, 22 (3).
- Myrvold, T.M. (2001) *Smått er godt? Om de minste kommunenes evne til å imøtekomme generalistkommunekravet. En kunnskapsoversikt og indikatoriskusjon*. Oslo: NIBR, Rapport 2001:1.
- Narud, H.M. (2008) *Bak lukkede dører? Eller i åpne rom? Demokratiske normer for politisk rekruttering*. Oslo: Civita.
- Narud, H.M. og H. Valen (2007) *Demokrati og ansvar. Representasjon i et flerpartisystem*. Oslo: Damm
- Nielsen, P. (2007) *Ett decennium med personval – erfaringheter och utfall*. Stockholm: SOU 2007:68.
- Norris, P. (2004) *Electoral Engineering. Voting Rules and Political Behaviour* Cambridge: Cambridge University Press.

- Norris, P. (2003) *Electoral Engineering: Voting Rule and Political Behaviour*. Paper for Panel 34–6 «How Do Rule Matter? Electoral Systems and Voting Behaviour at the Annual Meeting for the American Political Science Association, 31 August 2003, Philadelphia.
- Norris, P. (1996) «Legislative Recruitment» i L. LeDuc, R.G. Niemi og P. Norris (red.): *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage.
- Norris, P., E. Vallance og J. Lovenduski (1992) «Do candidates make a difference?» i *Parliamentary Affairs*: 496–517.
- Norris, P. & J. Lovenduski (1995) *Political Recruitment. Gender, Race and Class in the British Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NOU 2006:7, *Lokalt folkestyre i endring – Om deltakelse og engasjement i lokalpolitikken*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste
- NOU 2001: 3: *Velgere, valgordning, valgte*.
- NOU 1982: 6: *Om en ny valglov*.
- NOU 1973: 38: *Personvalg ved stortingsvalg og kommunalvalg*.
- Offerdal, A. (1995) *Verneplikt og karriere. Om rekruttering til kommunestyra i Sogn og Fjordane*. SEFOS-notat nr. 113, Bergen: Senter for samfunnsforskning.
- Offerdal, A. (1991) «Kommunepolitikaren – rolleforventning og røyndom». I Naustdalslid, J. (red.): *Kommunal styring*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Offerdal, A. (1976) «Rekrutteringen av et bystyre. Nominasjoner ved et kommunevalg i Oslo». I: Kjellberg, F.: *Kommunal politikk. Rekruttering, lederskap og det lokale selstyret*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Offerdal, A. (1968) *Rekrutteringen av de folkevalgte i Oslo. Nominasjonen og de nominerte. Kommunevalget 1967*. Magisteravhandling, Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Offerdal, A. og H.-E. Ringkjøb (2002) «Medlemsgrunnlag og medlemsaktivitet i lokale partilag». I: Bukve, O. og A. Offerdal, (red.): *Den nye kommunen – kommunal organisering i endring*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Olsen, J.P. (1988) *Statsstyre og institusjonsutforming*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Olsen, J.P. (1984) «Representativitet og politisk organisering» i Ole Berg og Arild Underdal (red.): *Fra valg til vedtak*. Oslo: Aschehoug
- Olsen, J.P. (1976) «Informasjon og innflytelse. En studie av budsjetteringsprosessen i en norsk primærkommune.» I Kjellberg, F. (red.): *Kommunal politikk. Rekruttering, lederskap og det lokale selstyre*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget, s. 130–149.
- Ot.prp. nr. 45 (2001–2002): *Om lov om valg til Storting, fylkesting og kommunestyre (Valgloven)*.

- Parry, G., G. Moyser & N. Day (1992) *Political Participation and Democracy in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pedersen, M.N. (1995) «Blaabjerg: Når fortid, nutid og fremtid mødes i en vestjysk valgkamp», i J. Elklit og M.N. Pedersen (red.): *Kampen om kommunen*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Pennings, P. og R.Y. Hazan (2001) «Democratizing Candidate Selection», *Party Politics*, 7 (3): 267–275.
- Petersson, O. (m.fl) (1999) *Demokratirådets Rapport 1999*. Stockholm: SNS Förlag.
- Pitkin, H.F. (1972) *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press
- Prewitt, K. (1970) *The Recruitment of Political Leaders: A Study of Citizen–Politicians*. Indianapolis, New York: The Bobbs-Merrill Company, Inc.
- Putnam, R.D. (1976) *The Comparative Study of Political Elites*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall
- Raaum, N. (1995) *Kjønn og politikk*. Oslo, Tano.
- Rabinowitz, G og S.E. MacDonald (1989) «A Directional Theory of Issue Voting», *American Political Science Review*, 83:93–121.
- Rallings, C., M. Trasher og C. Gunter (1998) «Patterns of Voting Choice in Multimember Districts: the Case of English Local Elections», *Electoral Studies*, 17:111–128.
- Ranney, A (1981) «Candidate Selection.», i Butler, D., H. R. Penniman og A. Ranney (red.) *Democracy at the Polls: A Comparative Study of Competitive National Elections*, Washington, DC: American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Rasmussen, K. (1993) «Elle melle...» *Utvælgelse av listekandidater ved kommunevalg*. Hovedfagsoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Representantforslag nr. 15 (2007–2008) *Dok.nr. 8:15 (2007–2008)* Representantforslag fra stortingsrepresentantene Per-Kristian Foss og Jan Tore Sanner om å gjeninnføre adgangen til å stryke listekandidater ved kommunevalg.
- Ringkjøb, H.-E. (2004) *Partia i lokalpolitikken*. Dr. grads avhandling. Rapport 89 Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Ringkjøb, H.-E. (2000) «Tar partiene representativitet på alvor?» i Offerdal, A. og J. Aars (red.): *Lokaldemokratiet. Status og utfordringer. Aktuelle forskningsbidrag*. Oslo: Kommuneforlaget
- Ringkjøb, H.-E. (1997) *Rekruttering til lokalpolitikken. Ei undersøkning av partia sitt rekrutterings- og nominasjonsarbeid i fire norske kommunar*. Administrasjon og organisasjonsvitenskap, rapport nr. 54 Universitetet i Bergen.
- Ringkjøb, H.-E. og J. Aars (2008) *Får vi også vere med? Om kvinner i norsk lokalpolitikk*. Bergen: Rokkansenteret, Notat 03-2008

- Ringkjøb, H.-E. og J. Aars (2007) «Partidemokrati uten deltakere? Om partienes nominasjonsprosesser i lokalpolitikken». *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, nr. 3. årg. 48, 2005:319–348.
- Rokkan, S. og A. Campbell (1960) «Citizen Participation in Political Life: Norway and the United States of America». *International Social Science Journal* 12 (1): 69–99 (Opptrykt i S. Rokkan, A. Campbell, P. Torsvik og H. Valen (1970) *Citizens, Elections, Parties. Approaches to the Comparative Study of Development*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rommetvedt, H. (1998) «Kommune- og fylkestingsvalg: lokaldemokrati eller riksgallupp?» i A. Offerdal og J. Aars (red.): *Lokaldemokratiet: Status og utfordringer*. Oslo: Kommunenes Sentralforbund.
- Rothstein, B. (2007) «Väljaren måste kunna få rösta på flera partier till riksdagen», Stockholm: *Dagens Nyheter* 09.01.2007.
- Rule, W. og M. Shugart (1995) *The Preference Vote and Election of Women. Women Win more Seats in Open List PR*, se: www.fairvote.org/reports/1995/chp7/rule.html.
- Rule, W. og J.F. Zimmerman (1994) *Electoral Systems in Comparative Perspective: Their impact on Women and Minorities*. London: Greenwood Press.
- Sætre, A.H. og Buskoven, N. (2004) *Lokalvalgsundersøkelsen 2003. Dokumentasjonsrapport*. Statistisk Sentralbyrå, notat 2004/63. Oslo: Statistisk Sentralbyrå
- Scarrow, S.E. (2001) «Direct democracy and Institutional Change. A Comparative Investigation», *Comparative Political Studies*, 34 (6).
- Scarrow, S.E. (1999) Democracy within – and without – parties, *Party Politics*, 5(3): 275–282.
- Schlesinger, J.A. (1994) *Political Parties and the Winning of Office*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Schlesinger, J.A. (1966) *Ambition and Politics. Political Careers in the United States*. Chicago: Rand McNally & Company
- Seligman, L.G. (1971) *Recruiting Political Elites*. New York: General Learning Press.
- Shugart, M.S. (1994) «Minorities Represented and Unrepresented», i W. Rule og J.F. Zimmerman (red.): *Electoral Systems in Comparative Perspective*. London: Greenwood Press.
- Sinkkonen, S. (1983) «Kvinnorna i kommunalpolitikken», i Mannila-Haavio, E., D. Dahlerup, M. Edwards, E. Gudmundsdottir, B. Halaa, H.M. Hernes, E. Hänninen-Salmelin, B. Sigmundsdottir, S. Sinkkonen og T. Skard (red.): *Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk*. Oslo: Nordisk Ministerråd.
- Skare, A. (1998) «Jo mer lokalpolitikk, dess mindre partipolitikk», i A. Offerdal og J. Aars (red.): *Lokaldemokratiet: Status og utfordringer*. Oslo: Kommunenes Sentralforbund.

- Skare, A. (1996) «Kandidatutvelging – mer enn riktig kjønn fra rett sted. Politisk utvelging og politiske endringer i en brytningstid.» i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, vol. 37, no. 3: 328–362
- SOU 1999:92, *Premiär för personval*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- SOU 1993:21, *Ökat personval. Bettänkande av personvalskommitten*.
- St.meld. nr.33 (2007–2008) *Eit sterkt lokaldemokrati*.
- SSB (2008) *Flere kvinnelige ordførere*. Nedlastet 08.11.2008.
- SSB (2007) *Kommunestyre- og fylkestingsvalget 2007. listekandidater*.
- SSB (2004) *Høy inntekts og utdanning i kommunestyrene*. Nedlastet 10.11.2004.
- SSB (2003) *Lav valgdeltakelse blant innvandrere*. Nedlastet 10.11.2004.
- Stava, P. (2002) «Valgdeltaking i Norden – normer, egeninteresse eller meningsytring?» I Aardal, B. 2002: *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget,
- Strøm, K. og L. Svåsand (1997) *Challenges to Political Parties. The Case of Norway*, Michigan, The University of Michigan Press.
- Strømsnes, K. (1995) «Kjønn og politisk kunnskap», i Nina C. Raaum (red.): *Kjønn og politikk*. Oslo: Tano.
- Togebly, L. (2003) *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter*. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Togebly, L. (1999) «Et demokrati, som omfatter alle, der bor i Danmark?», i J. Goul Andersen, P.M. Christiansen, T.B. Jørgensen, L. Togebly og S. Vallagårda: *Den Demokratiske Udfordring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Togebly, L., J. Goul Andersen, P.M. Christiansen, T.B. Jørgensen, og S. Vallagårda (2003) *Magt og demokrati i Danmark. Hovedresultater fra magtudredningen*. Århus: Århus Universitetsforlag.
- Torgersen, U. (1962) «The Structure of Urban Parties in Norway During the First Period of Extended Suffrage 1884–1898.» i Allardt, E. og Y. Littunen (red.): *Cleavages, Ideologies and Party Systems. Contributions to Comparative Political Sociology*. Åbo: The Academic Bookstore, Helsinki
- Valen, H. (1988) «Norway: decentralization and group representation» i Gallagher, M og M Marsh (etd): *Candidate Selection in Comparative Perspective. The Secret garden of Politics*. SAGE Modern Politics Series Volume 18. SAGE Publications
- Valen, H. og D. Katz (1964) *Political Parties in Norway*. Oslo: Universitetsforlaget
- Valen, H. og H.M. Narud (2003) «Det betingede partimandat», *Norsk Statsvitenskaplig Tidsskrift*, 19, 145–173.
- Valen, H., H.M. Narud og A. Skare (2002): «Norway: Party dominance and decentralized decision-making», i H.M. Narud, M.N. Pedersen and H. Valen (red.): *Party sovereignty and citizen control*, Odense, University Press of Southern Denmark, 169–216.

- Wahlke, J.C., H. Eulau, W. Buchanan, L.C. Ferguson (1962): *The Legislative System. Explorations in Legislative Behavior*. New York, London. John Wiley & Sons
- Wängnerud, L. (1999) «Kön og personröstning» i (red.): S. Holmberg og T. Möller (red.): *Premiär för personvalg*. SOU 1999: 92.
- Wängnerud, L. (2000) «Testing the Politics of Presence: Women's Representation in the Swedish Riksdag», *Scandinavian Political Studies*, 23 (1): 67–91.
- Ware, A. (1996) *Political Parties and Party Systems*. Oxford: Oxford University Press.
- Welch, S. og D.T. Studlar (1996) «The Opportunity Structure for Women's Candidacies and Electability in Britain and the United States», *Political Research Quarterly*, 49:861–874.
- Westersthål, J. (1993) «Kommunundersökningen 1991», i SOU 1993: 21: *Ökat personval*. Betänkande av personvalskommittén. Stockholm.
- Whiteley, P. og P. Said (2003) «How to win a landslide by really trying», *Electoral Studies*, 22:301–324.
- Wide, J. (2006) *Kvinnors politiska representation i ett jämförande perspektiv – nationell och lokal nivå*. Umeå: Statsvetenskapliga institutionens skriftserie 2006:2.
- Wide, J. (2003) *Kvinnorepresentationen i norska och svenska kommuner*. Paper til den nordiske kommuneforskningskonferansen i Göteborg 28–30 november 2003.
- Østerud, Ø., F. Engelstad og P. Selle (2003) *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Aalandslid, V. og K.R. Tronstad (2005) »Er ikke-vestlige innvandrere underrepresentert?» Statistisk Sentralbyrå: *Samfunnsspeilet* nr. 5 2005.
- Aardal, B. (red.): (2002) *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Aardal, B., H. Valen, R. Karlsen, Ø. Kleven og T.M. Normann (2003) *Valgundersøkelsen 2001. Dokumentasjons- og tabellrapport*. Oslo–Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå.
- Aardal, B., M. Høstmark, B.O. Lagerstrøm og G. Stavn (2007) *Valgundersøkelsen 2005. Dokumentasjon- og tabellrapport*. Oslo–Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå.
- Aars, J. og H.-E. Ringkjøb (2004) Party Politicisation Reversed? The Potential Localisation of Local Politics in Norway, i Ringkjøb, H.-E.: *Partia i lokalpolitikken*. Rapport 89 Institutt for administrasjon- og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Aars, J. (2001) *Rekrutteringsveier i norske kommuner*. Sluttrapport. SEFOS-notat 6–2001. Bergen: Senter for samfunnsforskning.
- Aars, J. (2000) «Demotiverte og uansvarlige folkevalgte? Politiske ambisjoner blant norske kommunestyrerepresentanter». *Kommunal Ekonomi och Politik*, vol. 4, 4:29–53.
- Aars, J. (1998) *Rekruttering og personskifte i lokalpolitikken. En sammenligning av Finland og Norge*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Rapport nr. 58 (1998) Universitetet i Bergen

Noter

- 1 Flertallet besto av Arbeiderpartiet, Fremskrittspartiet, og Sosialistisk Venstreparti. I stortingsbehandlingen foreslo Senterpartiet en ordning der velgerne skulle kunne gi en personstemme til en av listekandidatene, noe som tilsvarer den svenske personvalgordningen.
- 2 Før valget i 1975 kunne partiene føre opp en kandidat tre ganger. Ordningen ble i svært liten grad benyttet.
- 3 $NV = \text{effektive antallet valgparterier} = 1 / \sum s_i^2$, der s er andelen stemmer for partiet i .
- 4 Gallaghers indeks har følgende formel: $LSq = \sqrt{\frac{1}{2} \sum (v_i - s_i)^2}$
- 5 Kjær (1997: 305) finner i en analyse av danske partilister det samme. Til tross for at andelen som personstemmer er betydelig høyere på de listene der personstemmene potensielt sett har størst effekt, er velgerne relativt 'trofaste mod oppstillingsrækkefølgen'.
- 6 I faglitteraturen finner vi motstridende syn på hva demokratisk representasjon er og bør være (Farell 1997:6-7). Et syn, som dominere i den norske debatten, er at folkevalgte forsamlinger bør gi et speilbilde av befolkningen. Andre retter oppmerksomheten bort fra representantenes sosiale bakgrunn og fokuserer mer på politikken innhold. Ifølge dem er det interessante spørsmålet hvordan representantene faktisk handler, ikke hvilken sosial bakgrunn de har. Spørsmålet om hva kvinner tilfører politikken *innhold* har derfor etter hvert blitt et viktig tema (se Wängerud 2000, Heidar og Saglie 2002). Det er også reist krav om å innføre lovregler om kjønnskotering. Så langt har dette blitt avvist på prinsipielt grunnlag, fremfor alt med bakgrunn i hensynet til den frie nominasjonsretten. Utover dette har det blitt påpekt at kjønnskotering er vanskelig å gjennomføre siden representasjonen gjerne er skjev i forhold til en rekke dimensjoner (yrke, alder, utdanning osv.), og at grupper som eventuelt kvoterer inn ikke nødvendigvis er representative rent holdningsmessige i forhold til de gruppene de er ment å representere (Mannila-Haavio m.fl. 1983).
- 7 Unntakene er Canada (flertallsvalg) og New Zealand (flertallsvalg før 1996 og fra da av et blandet system), som har flere kvinnelige parlamentsrepresentanter enn i nesten halvparten av de land som bruker forholdstallsvalg. I Israel og Hellas, begge land med forholdstallsvalg, har valgordningen i seg selv ikke medført økt kvinnerepresentasjon. Her antas andre faktorer som kulturelle og religiøse forhold å ha stor betydning (Iwanga 2001).
- 8 I Danmark har både Sosialdemokratene (1988-1996) og Socialistisk Folkeparti (1988-1990) hatt kvoteringsregler. Sosialdemokratene sine regler gjaldt ikke Folketingsvalg.
- 9 I Japan ble det eksempelvis ikke valgt en eneste kvinne fra kretser med færre enn 13 mandater i 1996 (Iwanga 2001).
- 10 Sammenliknet med andre nordiske land er norske kommunestyre gjennomgående mindre, noe som kan forklare variasjonen i kvinneandelen landene imellom.
- 11 For en oversikt over ulike personvalgssystemer se Karvonen 2002, og NOU 2001:3.
- 12 Utvalget vurderte å innføre den svenske ordningen med forholdstallsvalg som alternativ metode i kandidatoppjøret, men fant at det ville ha liten effekt på personvalget (Ibid:62):
- 13 Mindretallets forslag gikk ut på å la kandidatenes samlede stemmetall på listens samtlige representantplasser være avgjørende for valget etter at stemmer avgitt på andreplass på stemmeseddelen ble delt på 2, 3.plass med 3, 4.plass med 4 osv (se NOU 1973:38, s.63).
- 14 I den gamle valgloven var det heller ingen absolutte krav til nominasjonsmøtene, slik at konsekvensen av ikke å følge reglene var rent økonomisk. Den økonomiske støtten til nominasjonene er tatt inn i den ordinære partistøtten.

- 15 Et tilleggsargument for å fjerne retten til å føre opp 'ville – kandidatar' var at ordningen hadde liten effekt. Årsaken var enkel: «For ville kandidater regnes kandidatstemmetallet også som listestemmetall (Ibid s.23).»
- 16 Spørsmålet om hvorvidt det bør tas hensyn til de som avstår fra å personstemme kan også diskuteres på et normativt grunnlag. Den finske statsviteren Lauri Karvonen (1999:156) er kritisk til at det bør tas spesielle hensyn til de som avstår fra å rette på listene. Han begrunner det med at: a) ingenting hindrer velgerne i å personstemme i tråd med partienes listesammensetning, b) det eksisterer for lite kunnskap om velgernes begrunnelser for ikke å personstemme, og c) personvalget er en rettighet, ikke en plikt. Særlig det siste mener Karvonens er vesentlig, fordi han mener det er i strid med demokratiske prinsipper å argumentere for at velgere som bruker en rettighet forulemper de som avstår.
- 17 Utvalget foreslo at det ble trykt en egen rubrikk på stemmeseddelen der velgeren kunne markere av de kandidater som ikke skulle tas med i kandidatoppgjøret
- 18 Utvalgsinnstillingen fra 1982 slo kort fast at forhåndskumulering var viktig fordi det ga partiene en mulighet til å gardere seg mot mulige aksjoner fra velgernes side (NOU 1982:6, s. 59).
- 19 I høringsrunden var det også ulike oppfatninger om størrelsen på stemmetillegget, og flere argumenterte for et forsprang på 100 prosent (Ot.prp.nr.45, s.67–68).
- 20 Når det gjelder tillit til politiske institusjoner er denne noe større i land med flertallsvalg, noe som kan forklares med at valgsystemet normalt produserer et topartisystem og stabile regjeringsforhold (Holmberg 1999).
- 21 Mangler data for Bergen
- 22 Deltakerantallet er imidlertid kun størst når det måles i absolutte tall. Dersom deltakelse måles som andel av partiets medlemstall, ligger Oslo lavest og Bergen nest lavest sammen med Askøy. Deltakelsen i Fjell er relativt høy også målt som andel av partimedlemmer.
- 23 Se Bergens Tidende 29.11.2006
- 24 Årsaken til at ikke alle de 43 observerte nominasjonsmøtene er med i prosentueringsgrunnlaget er at det ikke ble lagt frem listeforslag på en del møter
- 25 For drøftinger av disse to (og andre) seleksjonskriterier, se Kjellberg og Offerdal (1976: 64f) og Narud og Valen (2007: 77f).
- 26 Representativitetsindeksen består av indikatorene kjønn og hvorvidt en kommer fra en bestemt del av kommunen, mens dyktighetsindeksen består av indikatorene initiativ/arbeidskapasitet, politisk erfaring, popularitet, markerte holdninger, samarbeidsevne og kontaktnett. Valget av indikatorer er gjort ut med basis i en faktoranalyse. Begge indeksene er i første omgang konstruert som enkle, additive indekser. Dernest er de omgjort til dummy-variabler, der 0 = 0 og alle andre indeksverdier er gitt verdien 1.
- 27 Partiblokk er operasjonalisert i henhold til den gjeldende parlamentariske situasjonen på nasjonalt nivå, der den rødgrønne «sosialistiske» blokken består av SV, AP og SP. Den borgerlige blokken består av V, KrF, H og FrP. Sotralista er tatt ut av analysen ettersom den ikke enkelt lar seg tilordne sosialistisk eller borgerlig blokk.
- 28 Kommunetype er operasjonalisert i henhold til skillet storbykommune og øvrige kommuner. Det vil si at Oslo og Bergen er kodet som storby, øvrige som ikke-storby.
- 29 En toppkandidat med mer enn 8 prosent personstemmer kan imidlertid rykke ned så lenge en kandidat lengre ned på listen får flere personstemmer enn vedkommende.

- 30 Det å skille mellom vestlig og ikke-vestlig er selvfølgelig i seg selv en forenkling. En mer detaljert analyse ville ha krevd et skille mellom ulike *nasjonaliteter* av innvandrer kandidater. Det ser nemlig ut til å være forskjeller i listeretten mellom ulike innvandrernasjoner (Bjørklund og Kval 2001).
- 31 Definisjonen som benyttes i denne analysen er stort sett sammenfallende med den vi finner hos Bjørklund og Kval (2001), men snevrere enn den som benyttes av SSB der innvandrerbefolkningen defineres som personer med to utenlandsfødte foreldre. Mens vår definisjon fokuserer på førstegenerasjonsinnvandrere, inkluderer definisjonen til SSB også andregenerasjonsinnvandrere. Forskjellig definisjon og det faktum at vi ikke har data fra samtlige kommuner forklarer eksempelvis at SSB identifiserer 125 innvalgte kommunestyrerepresentanter med ikke-vestlig bakgrunn, mens vi kun opererer med 81 representanter.

Rapportserie Rokkansenteret

(ISSN 1503-4844)

Rapportene kan bestilles fra Rokkansenteret, tlf. 55 58 97 10,
e-post: post@rokkann.uib.no, <http://www.rokkansenteret.uib.no>

No	2008
1-2008	Hans-Erik Ringkjøb, Jacob Aars og Signy Irene Vabo: <i>Lokalt folkestyre AS. Eierskap og styringsroller i kommunale selskap</i> . Februar 2008.
2-2008	Dag Arne Christensen og Jacob Aars: <i>Valg av ordfører ved supplerende stemmegivning. En empirisk analyse av ordførervalgene i 48 norske kommuner i 2007</i> . Februar 2008.
3-2008	Gry Brandser og Ole Andreas Brekke: <i>Veien mot et Innlandsuniversitet. Om interne utviklingstrekk og eksterne rammebetingelser 2001–2008</i> . Juni 2008
4-2008	Kristin Hope, Hans-Erik Ringkjøb og Lise Hellebø Rykkja: <i>Evaluering av styring og ledelse ved NTNU</i> . August 2008.
5-2008	Tom Christensen: <i>«En felles etat» – en analyse av prosessen som ledet frem til opprettelse av ny arbeids- og velferdsforvaltning (NAV)</i> . August 2008.
6-2008	Dag Wollebæk, Per Selle og Kristin Strømsnes: <i>Endringsprosesser i norsk frivillighet: En kunnskapsoversikt</i> . September 2008.
7-2008	Rune Ervik: <i>Bruk av skift og turnus i ulike virksomheter: En kartlegging</i> . Oktober 2008.
8-2008	Anne Homme og Håkon Høst: <i>Hvem pleier de gamle i Oslo? Om hjelpepleiernes og helsefagarbeidernes posisjon i pleie- og omsorgstjenestene i hovedstaden</i> . Oktober 2008.
9-2008	Dag Arne Christensen, Tor Midtbø, Hans-Erik Ringkjøb og Jacob Aars: <i>To valg med ny personalvalgordning – Kontinuitet eller endring?</i> Desember 2008.
No	2007
1-2007	Hans-Erik Ringkjøb, Bjarne Folkestad, Audun Offerdal og Jacob Aars: <i>Demokrati heile vegen. Gode styringsgrep og metodar for folkevalte</i> . Mai 2007.
2-2007	Astrid Andresen and Tore Grønlie (eds): <i>Transferring Public Health, Medical Knowledge and Science in the 19th and 20th Century</i> . December 2007
3-2007	Knut Grove: <i>Historikarar i randsona. Historieforskinga ved Rokkansenteret, LOS og SEFOS</i> . Desember 2007.
No	2006
1-2006	Arnild Taksdal, Jan-Kåre Breivik, Kari Ludvigsen og Bodil Ravneberg: <i>På randen av å bo. Erfart kunnskap om livet og flyttingene mellom psykiatri, rusomsorg, gater, hospiter og egne boliger</i> . Mai 2006.
2-2006	Morten Dyrdal, Per Lægredid og Kristin Rubecksen: <i>EU i norsk sentralforvaltning</i> . Oktober 2006.

- 3-2006 Kaia Christina I. Graham-Haga: *Institusjonalisering av forvaltningsrevisjon. En studie av utvikling i policy og praksis hos Riksrevisjonen i perioden 1994–2005*. November 2006.
- 4-2006 Astri Andresen, Tore Grønlie og Teemu Ryymin (eds): *Science, Culture, and Politics. European Perspectives on Medicine, Sickness and Health. The Fourth Bergen Workshop of the History of Health and Medicine. Conference Proceedings*. December 2006.
- 5-2006 Camilla H. Glückstad: *Revitalisering av Riksrevisjonen. En prosessstudie av Riksrevisjonens nye rammeverk*. Desember 2006.

No 2005

- 1-2005 Bjørn C. Ekeland, Ingrid Lundeberg og Svein Atle Skålevåg (red.): *Studier av dommen. Konferanserapport*. Mars 2005.
- 2-2005 Stein Kuhnle (ed.): *Social Policy Development in South Eastern Europe: Outside Influences and Domestic Forces*. March 2005.
- 3-2005 Sturle Næss: *Omsorgens vilkår i de kommunale pleie- og omsorgstjenestene*. Juli 2005.
- 4-2005 Eirinn Larsen: *Invisible Strategies. Gender in French and Norwegian Business Education, 1870–1980*. September 2005.
- 5-2005 Nina Berven: *National Politics and Cross-National Ideas. Welfare, Work and Legitimacy in the United States and Norway*. September 2005.
- 6-2005 Hans K. Mjelva: *Tre storverft i norsk industris finaste stund. Ein komparativ studie av Stord Verft, Rosenberg mek. Verksted og Fredrikstad mek. Verksted 1960–1980*. November 2005.
- 7-2005 Rune Ervik: *Active Ageing and the Norwegian Pension System*. December 2005.
- 8-2005 Even Nilssen: *Fag, rett og politikk. Rettsutformingene angående bruk av tvang overfor voksne rusmiddelmissbrukere og psykisk utviklingshemmede i de skandinaviske landenes sosialrett*. Desember 2005.
- 9-2005 Arne Ramslien: *Fra ritual til verktøy. Mål- og resultatstyring av Utlendingsdirektoratet 1998–2003*. Desember 2005.
- 10-2005 Astri Andresen, Kari Tove Elvbakken and Tore Grønlie (eds): *Politics of Prevention, Health Propaganda, and the Organisation of Hospitals 1800–2000. Conference Proceedings*. December 2005.
- 11-2005 Even Nilssen: *Fag, rett og politikk. Rettsutformingene angående bruk av tvang overfor voksne rusmiddelmissbrukere og psykisk utviklingshemmede i de skandinaviske landenes sosialrett*. Desember 2005.
- 12-2005 Kirsti Malterud og Kari Tove Elvbakken: *Sunnhet og sykdom i kulturelt perspektiv. Bidrag fra Helsekameratenes avslutningsseminar*. Desember 2005.

No 2004

- 1-2004 Astri Andresen, Kari Tove Elvbakken and William H. Hubbard (eds): *Public Health and Preventive Medicine 1700 – 2000. Knowledge, Co-operation, and Conflict*. March 2004.

- 2-2004 Anne Lise Fimreite, Yngve Flo, Tommy Tranvik og Jacob Aars: *Tillit mellom forvaltningsnivåene – sentrale aktørers oppfatninger av og holdninger til kommunene*. Juni 2004.
- 3-2004 Rune Hallingstad: Regional styring i lys av foretaksorganiseringen. *En sammenlignende studie av Helse Vest-Norge RHF og Helse Midt-Norge RHF*. September 2004. ATM.
- 4-2004 Håkon Høst: *Kontinuitet og endring i pleie- og omsorgsutdanningene. En studie av utviklingen innenfor utdanningene til hjelpepleier og omsorgsarbeider*. Oktober 2004.
- 5-2004 Sturla Herfindal: *Veien frem til sykehusreformen – En studie av beslutningsprosessen bak lov om helseforetak*. November 2004.
- 6-2004 Astri Andresen, Tore Grønlie and Svein Atle Skålevåg (eds): *Hospitals, Patients and Medicine 1800–2000. Conference Proceedings*. November 2004.
- 7-2004 Stig Hellenen: *Kontrollør eller veileder? En studie av policyendring i Arbeidstilsynet 1989–2002*. November 2004.
- 8-2004 Dag Arne Christensen, Tor Midtbø, Hans-Erik Ringkjøb, Lars Svåsand og Jacob Aars: *Ny personvalgordning og hva så? En analyse av kommune- og fylkestingsvalget i 2003*. Desember 2004.

No

2003

-
- 1-2003 Sturla Næss: *Ikke helt etter planen. Dokumentasjonsrapport om hjelpetrengende eldres erfaringer før og etter Handlingsplan for eldreomsorgen*. Mars 2003.
- 2-3003 Kim Ove Hommen: *Tilsynsroller i Staten. En studie av Luftfartstilsynet og Statens Jernbanetilsyn*. Mars 2003.
- 3-2003 Stein Kuhnle and Dzermal Sokolovic: *The Balkans: Searching for Solutions*. March 2003.
- 4-2003 Anne Lise Fimreite (red.): *Styringsssystem i storby. Evaluering av styringsystemet i Bergen kommune*. April 2003.
- 5-2003 Ingrid Helgøy og Bodil Ravneberg: *Byråkrat, sosialarbeider eller innovatør? Organiseringsens betydning for utvikling av yrkesroller i sosialtjenesten*. Mai 2003.
- 6-2003 Anne Homme: *Skolen som styringsarena? Lokalt handlingsrom og gjennomføringen av Reform 97*. Mai 2003.
- 7-2003 Dag Stenvoll: *Politisk argumentasjon. En analyse av norske stortingsdebatter om seksualitet og reproduksjon 1945–2001*. Juni 2003.
- 8-2003 Anne Lise Fimreite: *Der hvor intet er, har selv keiseren tapt sin rett! Om lokalt folkestyre og rettigheter*. Juni 2003.
- 9-2003 Sturla Næss: *I tøffeste laget? Dokumentasjonsrapport om arbeidssituasjonen til ansatte i pleie- og omsorgstjenesten*. Juni 2003.
- 10-2003 Sven Atle Skålevåg: *Fra normalitetens historie. Sinnssykdrom 1870–1920*. Juli 2003 .
- 11-2003 Simon Neby: *Interessekonflikt, kommunikasjonsvikt og kulturkollisjon. En studie av fusjonen mellom Telia og Telenor*. Juli 2003.
- 12-2003 Birte Bjørkelo: *The Power of Learning in the Global Age – The World Bank and Environmental NGOs*. October 2003. The Globalization Program.
- 13-2003 Ingrid Hagen: *Global konkurranse og lokal fleksibilitet. Omstillinger og fleksibilitetsstrategier i en norsk elektronikkbedrift*. Oktober 2003. Globaliseringsprogrammet.
- 14-2003 Mariann Moberg: *Engasjement og trygghet i et mer globalisert arbeidsliv. En studie av*

endringsprosesser i et multinasjonalt konsern i lys av trekk ved den nye kapitalismens ånd.
Oktober 2003. Globaliseringsprogrammet.

- 15-2003 Harald Grimen and Kari Tove Elvbakken (eds): *Cultural Perspectives on Risk, Preventive Medicine and Health Promotion.* October 2003.
- 16-2003 Synnøve Serigstad: Samordning og samfunnstryggleik. *Ein studie av omorganiseringa av den sentrale tryggleiks- og beredskapsforvaltninga i Noreg i perioden 1999–2002.* Desember 2003.
- 17-2003 Kurt Brekke, Astrid Grasdahl, Tor Helge Holmås, Frode Steen og Kjell Sunnevåg: *Evaluering av ny apoteklov og indeksprissystemet.* Desember 2003. HEB.

No

2002

- 1-2002 Agnete Vabø: *Mytedannelser i endringsprosesser i akademiske institusjoner.* November 2002.
- 2-2002 Svanaug Fjær og Liv Johanne Syltevik: *Omsorg, tid og penger for likestillingens frontløpere. Sluttrapport fra evalueringen av reformen for enslige forsørgere.* November 2002.
- 3-2002 Hege Søreng: *Revitalisering av Stortingets kontrollaktivitet? En studie av oppmerksomhet i Stortinget mot kontroll med forvaltningen 1989–1999.* Desember 2002.

To valg med ny personvalgordning – Kontinuitet eller endring?

I forbindelse med kommune- og fylkestingsvalgene høsten 2003 ble det innført en ny personvalgordning. Rapporten konsentreres om konsekvensene av reformen i de to valgene den har vært i bruk. Analysen viser at hovedfunnene er svært stabile de to valgene sett under ett. Den nye personvalgsordningen har ikke hatt noen merkbar effekt på kandidatutvelgelsen ved *fylkestingsvalg*. Svært få kandidater klarte å passere sperregrensen på åtte prosent, og de få som gjorde det ville stort sett ha blitt innvalgt uansett. Personstemmene hadde som ventet større betydning ved *kommunestyrevalg*. Dette gjaldt imidlertid kun når partiene tillot dem å ha betydning. Partienes nominasjonsprosesser forble nærmest upåvirket av personvalgsreformen, samtidig som en relativt liten andel av partienes medlemmer engasjerer seg i kandidatutvelgelsen. På velgersiden viser analysen at til tross for personstemmenes begrensede effekt på kandidatutvelgelsen, har deltakelsen i personvalget økt nokså betydelig. Velgernes begrunnelser for å personstemme er dessuten identiske med de variablene som påvirker kandidatens popularitet (politisk erfaring, saker, personlig kjennskap og opptreden i mediene). Både velgerne og kandidatene er stort sett positive både til personvalg generelt og til nyordningen spesielt. Et flertall av velgerne er imidlertid negative til at muligheten for å stryke kandidater fra listene ved kommunevalg er falt bort. Både velgernes og kandidatenes holdninger til personvalg er forbløffende stabile over tid.

Dag Arne Christensen er dr. philos og forsker ved Rokkansenteret. Tor Midtbø er professor ved Institutt for sammenlignende politikk. Hans-Erik Ringkjøb er dr. polit og forsker ved Rokkansenteret. Jacob Aars er dr. polit og forsker I ved Rokkansenteret.

ISBN 978-82-8095-060-5

ISSN 1503-4844